

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA TAKLİD VE TELFİK

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ethem DEMİR

BURSA- 2014

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

İSLAM HUKUKUNDA TAKLİD VE TELFİK

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ethem DEMİR

Danışman

Prof. Dr. H. İbrahim ACAR

BURSA- 2014

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Ethem DEMİR
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı : İslam Hukuku
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XI + 107
Mezuniyet Tarihi : ... /.../ 2014
Tez Danışman(lar)ı : Prof. Dr. H. İbrahim ACAR

İSLAM HUKUKUNDA TAKLİD VE TELFİK

Taklid ve telifik, İslam Hukukunun önemli konularındandır. Özellikle taklid konusu neredeyse insanların tümü, hayatlarının her aşamasında kendisine başvurdukları bir konu olmuştur. Taklid ve telifik konuları taklid ve telifik kavramlarıyla mezheplerin tamamen teşekkül ettikten sonra Usûl kitalarda kendisinden bahsedilmiştir. Ancak her ne kadar İslam'ın ilk dönemlerinde taklid ve telifik kavramları bilinmese de aslında insanlar, İslam'ın ilk döneminden itibaren ibadet hayatlarında bu kavramlara bazen bilinçli bazen de bilinçsizce başvurmuşlardır. 4. Asırdan itibaren İctihadın, yerini neredeyse tamamen taklide bırakmasıyla beraber insanlar, artık ibadet hayatlarında bütünüyle taklide bazen de telifike yöneldiler. Ve bu hal günümüzde hala devam etmektedir.

Anahtar Sözcükler

Taklid, Telifik, İslam Hukuku, Mezhepler

ABSTRACT

Name and Surname : Ethem DEMİR
University : Uludağ University
Institution : Social Sciences Institute
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Islamic Law
Type of the Work : Thesis of Master
Page Number : XI + 107
Date of the Graduation : ... /.../ 2014
Supervisor : Prof. Dr. H. İbrahim ACAR

TAKLEED AND TALFEEK IN THE ISLAM RULE

Takleed and talfeek are from the most important subjects. In particular the issue of takleed has been a issue that the all people have recourse to it in the every stage of their lives. Takleed and talfeek are meintoned in the İslam rule sources after the sects had been compleated. Although those concepts were not knew in the early terms of İslam the people had recoured to them since those terms in their worship lives conscious or unconscious. With the ictihaad given its place to takleed almost entirely since the 4th age people anymore head for takleed and talfeek in their worship lives. That matter has been continious nowadays.

Key words

Takleed, telfeek, İslam rule, sects.

ÖNSÖZ

İslam Hukuk Usûlü'nde taklid ve telif kavramları çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü insanlar, tarih boyunca hayatlarının her alanında yoğun bir şekilde taklide bazen de telife başvurmuşlardır. Öneme binaen gerek eski âlimlerden gerekse günümüz âlimlerinden birçok kişi yazdıkları eserlerde bu iki kavramdan bahsetmişlerdir. Taklid ve telif kavramlarını ele alanların kimileri ifrata gidip taklid ve telifin her türlüünü caiz kabul etmiştir. Kimileri de taklid ve telif konuları noktasında tefrite gidip taklid ve telifin caiz olabileceği birçok konuda taklid ve telife cevaz vermemişlerdir.

İfrat ve tefrit bağlamında sayılabilecek bazı eserler, birçok kişinin kafasını karıştırdığını ve bundan dolayı bu konuda net bir fikre sahip olunamadığını görmekteyiz.

Taklid ve telif alanında yazılmış bazı eserlerin de konuları yeterince ele almayıp bu konularla ilgili birçok şeyi eksik bıraktığını da aynı şekilde müşahede etmekteyiz. Kaleme aldığımız bu tezin, söz konusu eksikleri gidereceğini, taklid ve telif konularında derli toplu bir bilgi vereceği umuyoruz.

Tezin konusunu belirleme aşamasından bitimine kadar her aşamada kendisinden büyük ölçüde istifade ettiğim değerli hocam Prof. Dr. H. İbrahim ACAR'a, tezi hazırlarken bilgi ve deneyimlerine başvurduğum diğer birçok muhterem hocalarım ve arkadaşlarıma ve tez aşamasında büyük bir sabırla beni destekleyen aileme teşekkürü bir borç telakki ederim.

BURSA-2014

Ethem DEMİR

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI.....	1
2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI	1
3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

TAKLİD

1. TAKLİDİN TANIMI.....	3
1.1. SÖZLÜK ANLAMI OLARAK TAKLİD	3
1.2. TERİM OLARAK TAKLİD	4
1.3. TAKLİDİN İLİŞKİLİ OLDUĞU KAVRAM “İTTİBA”	7
2. TAKLİDİN TARİHÇESİ	9
3. TAKLİDİNİN ALANI	11
3.1. İMANİ KONULARDA TAKLİD	11
3.1.1. İmani Konularda Taklidin Haram Olduğu Görüşü.....	11
3.1.2. İmani Konularda Taklidin Vacip Olduğu Görüşü	13
3.1.3. İmani Konularda Taklidin Caiz Olduğu Görüşü	14
3.2. AMELİ KONULARDA TAKLİD	16
3.2.1. Ameli Konularda Taklidin Mukallidler İçin Caiz, Müctehidler İçin Haram Olduğu Görüşü	16
3.2.2. Ameli Konularda Taklidin Haram Olduğu Görüşü	17
4. AMELİ KONULARDA TAKLİDİN BAZI ÖRNEKLERİ	17
4.1. CUMA NAMAZINDA TAKLİD.....	17
4.2. SEFER NAMAZI KONUSUNDA TAKLİD	18
4.3. CENAZE NAMAZI KONUSUNDA TAKLİD	19

4.4. CAMİDE CENAZE NAMAZININ KILINMASI KONUSUNDA TAKLİD	19
4.5. SALATÜ'L-İSTİSKA KONUSUNDA TAKLİD.....	20
5. TAKLİD EDEN KİŞİ.....	21
5.1. MUTLAK MÜCTEHİD.....	21
5.1.1. Mutlak Müctehidin Taklid Edemeyeceği Görüşü	21
5.1.2. Mutlak Müctehidin Taklid Edebileceği Görüşü	22
5.2. MUKAYYED MÜCTEHİD.....	23
5.2.1. Mukayyed Müctehidin Bilmediği Konularda Taklid Edebileceği Görüşü....	24
5.2.2. Mukayyed Müctehidin Hiçbir Şekilde Taklid Edemeyeceği Görüşü.....	24
5.3. AVAM TABAKASI.....	25
5.3.1. Taklid Etmenin Vacip Olduğu Görüşü.....	25
5.3.2. Taklid Etmenin Haram Olduğu Görüşü	26
6. TAKLİD EDİLEN KİŞİ	26
6.1. MÜCTEHİDİ TAKLİD	26
6.1.1. Mutlak Müctehidi Taklid Etmek	26
6.1.2. Mukayyed Müctehidi Taklid Etmek.....	28
7. FARKLI DURUMLARDA TAKLİD	29
7.1. AVAM TABAKASINDAKİ BİRİNİ TAKLİD.....	29
7.1.1. Mutlak Suretle Taklidin Caiz Olduğu Görüşü.....	29
7.1.2. Mutlak Suretle Taklidin Caiz Olmadığı Görüşü	29
7.1.3. Bazı Durumlarda Taklidin Caiz Olduğu Görüşü.....	30
7.2. İLMİ DURUMU MEÇHUL BİR KİŞİYİ TAKLİD	30
7.2.1. Taklidin Caiz Olduğu Görüşü	31
7.2.2. Taklidin Caiz Olmadığı Görüşü	32
7.3. ÖLEN BİR MÜCTEHİDİ TAKLİD	33
7.3.1. Taklid Etmenin Caiz Olduğu Görüşü	33
7.3.2. Taklid Etmenin Caiz Olmadığı Görüşü.....	34
7.3.3. Müctehid Bulunmadığı Dönemlerde Ölen Bir Müctehidi Zaruret Sebebiyle Taklid Edilebileceği Görüşü	35
7.3.4. Ölen Müctehidin Görüşlerini, Mezhep İçerisinde Müctehid Derecesine Ulaşmış Ehlü'n-Nazar Birinin Nakletmesi Halinde Taklidin Caiz Olduğu Görüşü	35
7.4. FASIK VE MÜTESAHİL MÜCTEHİDİ TAKLİD.....	35
7.5. DÖRT MEZHEP DIŞINDAKİLERİ TAKLİD.....	37
7.6. SAHABELERİ TAKLİD	41

8. BİR MEZHEBİ TAKLİD	43
8.1. BİR MEZHEBİ TAKLİD ETMENİN HÜKMÜ	43
8.1.1. Belli Bir Mezhebi Taklidin Caiz Olduğu Görüşü.....	43
8.1.2. Belli Bir Mezhebi Taklidin Vacip Olduğu Görüşü	45
8.2. BELLİ BİR MEZHEB TAKLİD EDİLDİKTEN SONRA O MEZHEPTE KALMAK VEYA BAŞKA BİR MEZHEBE GEÇMEK	45
9. TAKLİD İLE İLGİLİ BAZI KONULAR	47
9.2. BİR YERDE BİRÇOK MÜCTEHİD BULUNMASI DURUMUNDA TAKLİD	47
9.3. MUKALLİD, İSTEDİĞİ MÜCTEHİDİ TAKLİD EDEBİLİR GÖRÜŞÜ	47
9.4. MUKALLİD, EN ÂLİM OLAN MÜCTEHİDİ TAKLİD EDER GÖRÜŞÜ	49
9.5. İKİ FARKLI FETVA KARŞISINDA TAKLİD	50
9.6. HİÇ BİR MÜCTEHİD BULUNMADIĞI DURUMDA TAKLİD	52
9.7. İCTİHADIN DEĞİŞMESİ	54
9.7.1. İCTİHADINI DEĞİŞTİRDİĞİNDE MÜCTEHİDİN YAPMASI GEREKENLER	54
9.7.2. MÜCTEHİD, İCTİHADINI DEĞİŞTİRDİĞİNDE MUKALLİDİN YAPMASI GEREKENLER	56
9.7.3. MÜCTEHİD OLMAYAN BİRİNİ TAKLİD ETMENİN SORUMLULUĞU	56
9.8. TAKLİD EDİLEN KİŞİYE DELİLİN SORULMASI.....	57

İKİNCİ BÖLÜM

TELFİK

1. TANIMI.....	59
1.1. SÖZLÜK ANLAMI OLARAK TELFİK	59
1.2. TERİM OLARAK TELFİK	59
2. TELFİKİN TARİHÇESİ	65
3. TELFİKİN ALANI.....	66
4. TELFİKLE İLİŞKİLİ OLAN BAZI KAVRAMLAR.....	66
4.1. TELFİK TAKLİT İLİŞKİSİ.....	66
4.2. TELFİKİN BİR MEZHEPTEN DİĞER BİR MEZHEBE BAZI KONULARDA VEYA BÜTÜNÜYLE GEÇME DURUMUYLA İLİŞKİSİ	67
4.3. TELFİKİN TETEBUR-RUHASLA İLİŞKİSİ.....	69
4.4. TELFİKİN TEYSİRLE İLİŞKİSİ	71
4.5. TELFİKİN İHDASU KAVLİ SALİS (ÜÇÜNCÜ BİR İCTİHAD) İLE İLİŞKİSİ.....	73

4.6.TELFİKİN MURA'ATÜ'L-HİLAF İLE İLİŞKİSİ	75
5. TELFİKİN KISIMLARI	77
5.1. KASIT İTİBARI İLE TELFİK.....	77
5.1.1. Kasden Yapılan Telfik.....	77
5.1.2. Kasden Yapılmayan Telfik.....	77
5.2. KAYNAĞI İTİBARI İLE TELFİK.....	78
5.2.1. Kaynağı Taklid Olan Telfik.....	78
5.2.2. Kaynağı İctihad Olan Telfik.....	78
5.2.3. Kaynağı Teşri Olan Telfik.....	79
5.3. FİİLDEN ÖNCE VEYA SONRA OLMA ACISINDAN TELFİK	79
5.4. MÜSBET VEYA MENFİ OLMA NOKTASINDA TELFİK.....	80
5.5. KİŞİLER AÇISINDAN TELFİK	80
5.5.1. Müctehidler.....	80
5.5.2. Mükallidler	81
5.6. ŞER'İ YÜKÜMLÜLÜKLER NOKTASINDA TELFİK.....	81
5.6.1. İtikadi Konularda Telfik	81
5.6.2. Şer'i Ameli Konularda Telfik.....	81
5.7. MEMNU TELFİK	82
5.7.1. Bizzat Batıl Olan Telfik.....	82
5.7.2. Dolaylı Batıl Olan Telfik.....	83
6. İSLAM HUKUKUNDA TELFİKİN HÜKMÜ.....	84
6.1. MUTLAK BATIL GÖRENLER VE DELİLLERİ	84
6.2. MUTLAK CAİZ GÖRENLER VE DELİLLERİ.....	87
6.3. ŞARTLI CAİZ GÖRENLER VE DELİLLERİ.....	90
SONUÇ	94
KAYNAKÇA.....	96
ÖZGEÇMİŞ	107

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
as	Aleyhisselâm
b.	Bin, ibn.
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	Hicrî
Hz.	Hazreti
ra	Radıyallâhu anhu
rah	Radıyallâhu anha
s.	Sayfa
sav	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
tah.	Tahkik
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	Basım Tarihi Yok
v.	Vefat
yay.y	Yayımcı Kuruluş Yok

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Taklid, tarih boyunca Müslümanların ibadet hayatlarında kendisine yoğun bir şekilde, telif ise, bazen başvurdukları bir metottur. Taklid ve telif, Müslümanların hayatında en önemli yere sahip olan ibadet ile ilgili iki kavram olduğundan dolayı İslam tarihi boyunca birçok âlim, yazdıkları kitap, risale ve makalelerde kimisi uzun uzadıya kimisi de kısa bir şekilde bu konuya değinmişlerdir.

Âlimler, Usûli'l-Fıkıh alanında yazdıkları eserlerin neredeyse tümünde taklid ve telife değinmişlerdir. Taklidi müstakil konu başlığı altında telifi ise taklid konusu kapsamında ele almışlardır.

Gerek Usûli'l-fıkıh kitaplarında gerekse de Müslümanların ibadet hayatında çok önemli bir yere sahip olan taklid ve telif konularını akademik düzeyde ele almak, müteakdimin ve müteahirin âlimlerin taklid ve telif konuları hakkındaki görüşlerine değinmek, taklid ve telifin İslam Hukuk tarihi içerisinde nasıl doğduğuna, tarihsel süreç içerisinde hangi evrelerden geçtiğine ve günümüze nasıl geldiğine değinmenin çok önemli olduğunu düşündüğümüzden dolayı bu iki konuyla ilgili bir tezi yazmanın yararlı olacağı kanaatine vardık ve bu konuda harekete geçtik.

Kaleme aldığımız bu tezin Müslümanların hayatlarında kendisine çokça başvurdukları taklid ve telif konularına bir ışık tutacağına, bu konularda oluşan soru işaretlerine cevap olacağına, karanlık kalan birçok hususun aydınlatılacağına ve bu alanlarda daha önce yazılmış eserlerin eksik bıraktığını düşündüğüm noktaları tamamlayacağına inanmaktayız.

2. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI

“İslam Hukukunda Taklid ve Telif” adındaki bu tezimizde adından da anlaşıldığı gibi genel olarak İslam Hukuku dâhilinde taklid ve telifin nasıl bir anlam ifade ettiğine değindik.

Bu tezimizi taklid ve telfik olmak üzere iki bölümde ele aldık. Birinci bölümde taklidin ne olduğu, terim anlamı dışında hangi anlamlarda kullanıldığını ve genel olarak İslam Hukuk anlayışının taklide bakışını özel olarak ta taklide kimlerin hangi delillerle karşı çıktığı ve kimlerin hangi delillerle onay verdiğini ele aldık.

İkinci bölümde ise telfikin ne olduğuna, kendi terim anlamı dışında hangi anlamlarda kullanıldığına, telfikin hangi kavramlarla ilişkili olduğuna, fıkıh mezheplerin telfik konusuna nasıl baktığına ve telfiki onaylayan ve karşı çıkanların delillerinin ne olduğuna değindik.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma esnasında benimsenilen yöntem ise şu şekildedir:

Taklid ve telfikin sözlük anlamları için birçok temel sözlüklere başvurulmuştur. Taklid ve telfikin hükmünü ve uygulamalarını anlamak için ise hiçbir sınırlamaya gidilmeden her mezhebe ait temel İslam Hukuku ve Usûl kitalarından yararlanılmış, bir görüş ifade edilirken hemen altında delilleri maddeler halinde yazılmış ve bir konuda birçok farklı görüş bulunduğu durumda hangi görüşün daha isabetli olabileceği hususuna değinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TAKLİD

1. TAKLİDİN TANIMI

1.1. SÖZLÜK ANLAMI OLARAK TAKLİD

“Taklid” kelimesi, Arapça dil bilgisi açısından “تفعيل” (tef’il) kalıbında olup “قَلَّدَ” (kallede) fiilinin masdarıdır. Aslı (mücerredi) ise inceltmek, bükmek,¹ toplamak, içmek,² sulamak³ gibi anlamlara gelen “قَلَّدَ” (kalede) fiilidir.

Taklid kelimesi, kolye kelimesi ile kullanıldığında boynuna gerdanlık takma,⁴ kılıç kelimesiyle kullanıldığında kılıç kuşanma, bir iş ile kullanıldığında o iş ile görevlendirilme, deve kelimesi ile kullanıldığında boynuna yular takma veya hac’da kesilecek kurban olduğu anlaşılın diye boynuna her hangi bir şey takma ve hiç düşünmeden birine tabi olma⁵ gibi anlamlarına gelmektedir.

Öte yandan birinin hareketlerini veya sözlerini aynı şekilde tekrarlamak suretiyle taklit etme⁶ veya bir ürünün ya da bir eserin sahtesini yapma faaliyetine de taklit denmektedir.⁷

Aslında taklid için ifade edilen bu son iki anlama taklidin terimsel anlamından varılmaktadır. Çünkü taklidin terimsel anlamında mukallidin müctehide sözlerinde, fiillerinde ve düşüncesinde uyma; onun gibi hareket etme ve ona benzeme vardır. Taklid

¹ Ma’lûf, Luvis, *el-Müncit*, Daru’l- Meşrik, Beyrut, 1998, s. 649.

² İbn Manzur, Cemalettin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisanu’l- Arab*, Müessesetü’l-A’la Li’l-Matbuat, Beyrut, 2005, C. III, s.3298.

³ Komisyon, *el-Mu’cemü’ l-Vesut*, Mektebetü’ş-Şuruki’d-Devliye, Mısır, 2004, s. 754.

⁴ Firûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakup, *el-Kamusu’l-Muhit*, Müessesetü’r-Risaleti, Beyrut, 2005, s. 312.

⁵ Ma’lûf, *a.g.e.*,s. 649.

⁶ Komisyon, *el-Mu’cemü’ l-Vesut*, s. 754.

⁷ Ömer, Ahmed Muhtar, *Mu’cemü’l-Lüğati’l-Arabiyeti’l-Muasira*, Alemü’l-Kütüp, Kahire, 2008, s. 1850.

kelimesinin zıddı, “ابتداع” (ibtidâ) yani yeniliktir. Mükallid kelimesinin zıddı ise “مبتدع” (mübtedi) yani yenilikçidir.⁸

Taklid kelimesi, Kur’an’da “مقاليد”⁹ (anahtarlar, hazineler) ve “قلائد”¹⁰ (gerdanlıklar) şeklinde, hadiste ise (قلدوها) şeklinde geçmektedir.¹¹

1.2. TERİM OLARAK TAKLİD

Taklid kelimesi, fikhî bir ıstılah olarak dört farklı anlamda kullanılmaktadır:

- Taklidü’l-Hedy

Taklidü’l-Hedy, Hacda kurban edilecek hayvanın işaretlenmesi anlamında kullanılmaktadır. Taklidü’l-hedyin sünnet olduğu mezhepler tarafından kabul edilmekle beraber¹² kurban edilecek hayvana yapılacak işaretin keyfiyeti ve işaretlenecek hayvanların çeşitleri noktasında bazı ihtilaflar bulunmaktadır.

- Bir Görevle Görevlendirme

Taklid kelimesi, bir kadıyı, valiyi veya başka bir kimseyi tayin etme durumunu ifade etmekte de kullanılmaktadır.¹³

- Muska Takmak

Taklid kelimesi, muska takıp kullanmak için de bir fıkıh terimi olarak kullanılmaktadır.¹⁴ Şair de taklidi bu anlamda şu şekilde kullanmıştır:

قلدوها تماثما خوف واش وحاسد

(dedikoducu ve hasetçilerin korkusundan ona muska takın)¹⁵

⁸ Şuhud, Ali b. Naif, *el-Hulasatü fi Ahkâmi’l-İçtihadi ve’t-Taklidi*, yay.y, y.y., ts, s. 244.

⁹ “له مقاليد السموات والأرض” ez-Zümer, 39 / 63, eş-Şura, 42 / 12

¹⁰ “يأبئها الذين آمنوا لا تحلوا شعائر الله ولا الشهر الحرام والهدى ولا القلائد” el-Maide, 5/2,

¹¹ “قلدوها ولا تقلدوا الأوتار” et-Taberânî, Hafız Ebu’l-Kasım b. Ahmed, *el-Mu’cemü’l-Evsat*, Daru’l-Haremeyn, Kahire, 1995, C. IX, s. 13, (Hadis no 8982)

¹² Nevevî, Ebu Zekeriya Mühyiddin b. Şeref, *el-Mecmu*, Mektebetü’l-İrşad, Cidde, ts, C. VIII, s. 323; Kayrevan, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman en-Neferi, *en-Nevadır ve’z-Ziyadat*, Daru’l-Garbi’l-İslami, Beyrut, 1999, C. II, s. 439; Bâbertî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ekmeleddin Ebu Abdullah b. Şeyh Şemseddin b. Şeyh Cemaleddin er-Rumî, *el-İnaye Şerhu’l-Hidaye*, Daru’l-Fikr, yay.y, ts, C. 2, s. 435; İbn Kudâme, Ebu Muhammed Muvafakküdin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğni*, Daru’l-Alemü’l-Kütüp, Riyad, 1997, C. V, s. 454; Merdâvî, Alaüddin Ebu’l-Hasan Ali b. Süleyman, *el-İnsaf fi Me’rifeti’r-Racihî Mine’l-Hilaf*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1997, C. IV, s. 93.

¹³ Komisyon, *Mevsuatü’l-Fıkhıyyeti’l-Küveytiyye*, Zatü’s-Selasil, Küveyt, 1988, C. XIII, s. 155.

¹⁴ Nefravi, Ahmed b. Guneym b. Sâlim, *el-Fevakihü’d-Devani Ala Risaleti İbn Ebi Zeyd el-Kayravani*, Mektebetü’s-Sekafetü’d-Diniye, yay. y, ts, C. I, s. 108.

¹⁵ Makdisî, İbn Kudâme, *Revdetü’n-Nazır ve Cennetü’l-Münazır*, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad, 2004, C. III, s. 1016.

- Dini Bir Konuda Bir Müctehidi Taklid Etme

Taklid kelimesi, bir Usûlu'l-fıkh terimi olarak da kullanılmaktadır. Bu çalışmamızın ana eksenini bu kavram ve telif kavramı oluşturmaktadır.

Usûlu'l-Fıkh terimi olarak kullanılan taklid kelimesine baktığımızda, bu kelimenin, birçok şekilde tarif edildiğini görmekteyiz; Ancak taklid kelimesine getirilen bu tanımların önemli bir bölümü sorunlu tanımlardır.

Bununla birlikte birçok temel Usûl kitalarımızda yer alan ve maalesef doğru kabul edilen taklid kelimesinin bazı tanımlarına yer vermek istiyoruz.

Müctehidler bir bölümü, taklidi şu şekilde tanımlarlar: “Taklid, hiçbir delil olmaksızın başkasının sözünü kabul etmektir.”¹⁶

Bu tanıma baktığımızda şu iki sorunla karşılaşmaktayız: Bir: “başkasının sözü” kelimesi, iki: “hiçbir delil olmaksızın” bu tanıma getirenler taklidi, sadece başkasının sözüne uymaya hasrettiklerini görüyoruz. Oysaki bir mukallidin bir müctehidin fiillerine¹⁷ veya takririne uyması da taklid sayılmaktadır.

Ayrıca bu tanıma yapanlar taklidi, mukallidin müctehidin delilini bilmeme durumuyla sınırlandırmakta, mukallidin, müctehidin delilini bildiği durumlardaki taklidi ise, taklid saymamaktadır. Hâlbuki mukallid bazen müctehidin o konudaki delilini bilebilir;¹⁸ ama bu durum mukallidin müctehid olmasını gerekli kılmaz. Çünkü mukallid her ne kadar delili biliyorsa da onun sıhhatini, kendisinin doğru bir şekilde o delili anlayıp anlamadığını ve o konu hakkında anti tezleri bilme imkânı yoktur.

Âlimlerin bir bölümü ise taklidi şu şekilde tanımlamışlardır: Taklid, sözü delil olmayan birinin kavliyle amel etme durumudur¹⁹. Bu durumda sözü delil olanlara uyma durumuna taklid denmez. Örneğin: Ayet, hadis ve icma ile sabit olan durumlar veya hâkimin, şahitlerin sözleri ile amel etmesi²⁰ ya da kimilerine göre sahabe kavli tüm bunlara uyma durumuna taklid denmez²¹. Çünkü bunların tümü uyulması gereken zorunlu delillerdendir.

¹⁶ Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Müstasfâ*, yay.y., y.y., ts., C. IV, s. 139; et-Tufî, Süleyman b. Abdulkavim b. Kerim, *Şerhu Muhtasarı'r-Ravde*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, C. III, s. 650.

¹⁷ Şesrî, Sa'd b. Nasır b. Abdulaziz, *et-Taklid ve EHKamühü*, Daru'l-Vatan, Riyad, H. 1416, s.16

¹⁸ Şesrî, *a.g.e.*, s. 20.

¹⁹ Hasan, Halid Ramadan, *Mu'cemü Usûli'l-fıkhî*, er-Ravde, Mısır, 1998, s. 91.

²⁰ Âmidî, Ali b. Muhammed, *el-İhkam fi Usûl i'l-Ahkâm*, Daru'l-Samii, Riyad, 2004, C. IV, s. 269

²¹ Racihî, Abdulaziz b. Abdullah, *et-Taklid ve'l-İfta ve'l-İstifta*, yay.y., y.y., ts., s. 11.

Taklidin bu tanımıyla ilgili şunları da söyleyebiliriz: Tanımda “birinin kavliyle amel etme” denmiştir. “kavil” kelimesiyle ilgili itirazımızı daha evvel açıklamıştık. Bundan dolayı burada daha çok “amel etme ” kelimesinin üzerinde durmak istiyoruz. Taklidin bu tanımında taklid sadece birinin sözüyle amel etme durumuyla açıklanmıştır. Oysaki taklid olarak addedeğimiz başka durumlar da vardır. Örneğin itikadi konularda bir müctehidin görüşlerine inanma durumu, açık bir taklittir;²² ancak bu tanım, inançsal durumları kapsayacak genişlikte değildir.

Taklid ile ilgili daha birçok tanım getirilmişse de bu tanımlar mefhum itibariyle daha önce zikrettiğimiz iki tanımdan çok da uzak değildir.

Taklidin bütün tanımlarına baktığımızda efradına cami ağyarına mani olma noktasında öyle zannediyorum ki, en güzel tanım şudur: “Taklid, mükellefin Şer’i bir konuda sözü haddi zatında delil olmayan birinin görüşlerine bağlanmasıdır.”²³

Şimdi bu tanımı tahlil edelim: “mükellef” kelimesiyle kadın olsun erkek olsun tümü kastedilmektedir.

“Şer’i” kelimesiyle şer’i olmayan konularda yapılan taklid tanımın dışına itilmektedir. Çünkü dünyevi konulardaki taklid anlatmaya çalıştığımız taklid kavramından çok farklı bir durumdur.

“sözü delil olmayan” kelimesiyle de sözü delil olanlar kapsam dışına çıkarılmaktadır. Buna göre Ayet, hadis ve sahabe kavli gibi sözü bizzat delil olan kavillere uyma durumu, taklid olarak nitelendirilmez.

“haddi zatında” kelimesiyle de müctehidin sözüne uyma durumunu taklid kapsamına alınmaktadır. Çünkü müctehidin sözü de hüccettir; lakin hüccetliği bizzat müctehidin sözü olmasından değil müctehidin doğrudan ayetten ve hadisten aktarımında bulunmasından kaynaklanmaktadır.

“Görüşleri” sözüyle de bir mukallidin bir müctehidin söz ve fiiline uyma durumlarının tümünü kapsamaktadır.

²² Şesrî, *a.g.e.*, s. 23.

²³ Şesrî, *a.g.e.*, s. 30.

“bağlanma” kelimesiyle de şu durumu kapsam dışına çıkarılmaktadır: Bir mukallid bir müctehidin ictihadını duyuyor; ama hiçbir şekilde kabul etmiyor, işte bu duruma taklid denilmez.²⁴

Taklidin sözlük anlamına baktığımızda genel olarak bir şeyi, birinin boynuna asmak veya birine bir sorumluluğu yüklemek olduğunu görmekteyiz. Terim anlamıysa; mukallidin hükmünü bilmediği konularda bir müctehide uymasını ifade etmektedir. Taklidin sözlük ve terim anlamları arasındaki ilişkiyi özetleyecek olursak ilkinde: Birisine maddi bir sorumluluk ikincisinde ise, manevi bir sorumluluk yüklemek vardır. Taklidin sözlük anlamından ıstilahî anlamına geçiş yaptığımızda karşımıza şu sonuç çıkmaktadır: Sanki mukallid müctehidin ictihadına göre yaptığı ibadetinin sorumluluğunu o müctehidin boynuna yıkıyor ve onu bundan sorumlu tutuyor.²⁵ Aslında doğru olan da budur. Çünkü mukallid kişi, yaptığı işin hükmünü bilmiyor ve orada bu işin hükmü şudur diyen birisi var ve bu kişi doğal olarak iddiasının arkasında durup sorumluluğu üstlenmesi gerekir.²⁶ Nitekim Allah, Kur’an’da şöyle emrediyor: “وكل إنسان ألزمناه طائره في عنقه”²⁷ Allah Teâla bu ayeti kerimede insanın sorumluluğuna açıkça vurgu yapmaktadır.

1.3. TAKLİDİN İLİŞKİLİ OLDUĞU KAVRAM “İTTİBA”

Taklid ve ittiba kavramları arasındaki ilişkiyle ilgili şunları söyleyebiliriz:

Fıkıh Usûlü âlimlerin ekseriyetine göre, ittiba ve taklid eş anlamlı kavramlardır.²⁸ Bundan dolayı taklid kavramını, ittiba kavramıyla tefsir etmişlerdir. Nitekim Suud âlimi Muhammed Salih el-Useymin (v.1421/2001) taklid kavramının ıstılahı anlamına değinirken şöyle söylemektedir: Taklid: Görüşü hüccet olmayan birine ittiba etmektir.²⁹ Muhammed b. Ahmed es-Semerkindî taklidi açıklarken, bazılarının taklidi şöyle izah ettiğini ifade etmektedir: Taklid, adamın haklı olduğunu düşündüğü birine ittiba etmesidir.³⁰

²⁴ Şesrî, *a.g.e.*, s. 30.

²⁵ Racihî, *a.g.e.*, s. 12.

²⁶ Kuluzanî, Mahfuz b. Ahmed b. Hasan Ebu’-l Hattap, *et-Temhid fî Usûli’l-fıkhi*, Daru’l Medeni, Ciddi,1985, C. IV, s. 395.

²⁷ “Her insanın amelini boynuna bağladık.” el-İsra, 17/13.

²⁸ Şesrî, *a.g.e.*, s. 33.

²⁹ Useymin, Muhammed b. Salih b. Muhammed, *el-Usûl min İlmi’l-Usûl*, Daru’l-İman, İskenderiye, 2001, s. 68

³⁰ Semerkandî, el-İmam Alaaddin Şemsun’-n-Nazar Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, *Mizanü’l-Usûl fî Netaicu’l-Ukul fî Usûli’l-fıkhi*, 1984, C. II, s. 1017.

Taklid ve ittibanın eş anlamlı kelimeler olduğunu iddia edenler, Kur'an'da taklid ve ittibanın aynı anlamda kullanıldığını söyleyerek buna şu ayetleri delil olarak göstermektedirler: “Onlara: "Allah'ın indirdiğine uyun" denilince, "Hayır, atalarımızı yapar bulduğumuz şeye uyarız" derler; ya ataları bir şey akledemeyen ve doğru olmayan kimseler idiyseler?”³¹, “Nitekim kendilerine uyulanlar, azabı görünce uyanlardan uzaklaşacaklar ve aralarındaki bağlar kopacaktır.”³² “Rabbinizden size indirilen Kitap'a uyun, O'ndan başka dostlar edinerek onlara uymayın. Pek az öğüt dinliyorsunuz.”³³

Usûl âlimlerin bir bölümü, taklid ve ittiba kavramlarının aynı anlamda olmayıp her birinin farklı kavramlar olduğunu söylemektedir. Buna göre taklid, sözü hüccet olmayan birine, İttiba ise: Sözü hüccet olan birine uymaktır. Bu durumda vahye, Hz. Peygambere, İcmaya uymak ittibadır. Ayrıca görüşlerini hüccet olarak kabul edenler için sahabelere uymak da ittibadır, taklid değildir. Yani nasa ve görüşleri hüccet olana uymaya ittiba, görüşleri ictihada dayananlara uymaya da taklid denir.³⁴

Ahmed b. Hanbel, taklid ve ittibanın farklı kavramlar olduğunu belirtmektedir. Ebû Dâvud (v. 275/889), Ahmed b. Hanbelin şöyle dediğini nakletmektedir: İttiba kişinin Resulullah ve Sahabilerden gelen şeylere uymasıdır. Tabiinlerden gelenlere ise uyup uymama noktasında kişi hürdür. Beni, Malik'i, Evzai'yi ve es-Sevri'yi taklid etmeyin. Onların, ilimlerini aldıkları yerden sizde alınız.³⁵ Ebu Abdullah b. Huveyz Mindad el-Basri³⁶ şöyle demektedir: Taklid: Kişinin, delili olmayan bir görüşe uymasıdır. Bu da İslam Hukukunda caiz değildir. İttiba ise, delili sabit olan şeye uymadır.³⁷

İttibanın, taklidin aksine bilinçli olarak hüccet ve nassa uyma olduğunu savunan görüş sahipleri, delil olarak şu ayetleri gösteriyorlar: “Dinleyip de, en güzel söze uyan kullarımı müjdele.”³⁸ “İşte bu (Kur'an), bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Buna uyun

³¹ el-Bakara, 2/170.

³² el-Bakara, 2/166.

³³ el-Araf, 7/3.

³⁴ Cizani, Muhammed b. Huseyin b. Hasan, *Maâlimü Usûli'l-fıkhi İnde Ehli's-Sünneti ve'l-Cemaati*, Daru İbni'l-Cevzi, Riyad, 1996, s. 505.

³⁵ Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Kavlü'l-Müfid fi Edilleti'l-İctihadi ve't-Taklid*, Daru'l-kitabi'l-Lübnani, Beyrut, 1991, s. 48.

³⁶ Muhammed b. Ahmet b. Abdullah Hüveyz Mindad, 1012 yılında vefat eden Mâlikî mezhebinin Önemli âlimlerindedir. Usûlu'l-fıkh âlimi olan mindad, Kitab Kebir Fi'l-Hilaf, Kitap Fi Usûli'l-fıkh ve İhtiyaratü'l-Fıkh gibi kitapları te'lif etmiştir. (Kehhâle, Ömer Rida, *Mu'cemü'l-Müellifin*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993, C. III, s. 75.)

³⁷ Fülânî, Salih b. Muhammed el-Umri, *İkazü'l-Himemi Üli'l-Ebsar*, Daru'l-Fetih, Eş-Şarika, 1997, s. 127

³⁸ ez-Zümer, 39/17.

ve Allah'tan korkun ki size merhamet edilsin.”³⁹, “*De ki: Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım.*”⁴⁰, “*Rabbinden sana vahyolunana uy. O'ndan başka tanrı yoktur. Müşriklerden yüz çevir.*”⁴¹ Bu ayet meallerinde geçen “uyun” kelimesi Kur'an metninde ittiba olarak geçmektedir. Bu ayetlerde ittiba kavramı bilinçli bir şekilde vahye uyma anlamında kullanılmıştır.

Taklidin, görüşü hüccet olmayan birine uyma, ittibanın ise, görüşleri hüccet olan birine uyma olduğunu savunanların ortak yönü ise taklide karşı olup ittibayı desteklemeleridir.

2. TAKLİDİN TARİHÇESİ

Genel anlamda taklidin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Nitekim bilgi hazinesi boş olduğu halde yaratılan insanoğlu, bu hazineyi tecrübe ve etrafındaki şeyleri taklid ederek doldurur. Sahip olduğumuz örf, kültür, dil ve daha birçok şey taklidin toplumsal hayattaki birer ürünüdür. Taklid, insanoğlunun dünyevi hayatı adına doğal ve vazgeçilmez bir yöntem olduğu gibi dini hayatında da şüphesiz ki, çok önemli bir olgudur. Çünkü insanların hayat hakkındaki bilgileri aynı oranda olmadığı gibi din hakkında da aynı bilgi düzeyine sahip değildir.

Dini alanda her insan için taklidin haram, ictihadın ise vacip olduğunu iddia ettiğimizde, insanları büyük bir sıkıntıyla karşı karşıya bırakmış oluruz. Çünkü ictihad düzeyinde bir ilme sahip olmak, birçok alanda derin bilgiyi gerektirir ki, bu da çok uzun seneleri alır. Oysaki Allah'ın yeryüzündeki düzeni ve insan hayatının devamı adına herkes farklı bir şeyle uğraşmak durumundadır. İşte bu gerçeği göz önünde bulundurduğumuzda insanların dini bilgilerinin aynı seviyede olmadığını rahatlıkla anlayabiliriz. Bu gerçekler ışığında İslam Hukuku açısından taklid kavramının tarihsel sürecine değinecek olursak şöyle diyebiliriz: Taklidi, birisinin görüşlerine uyma olarak aldığımızda, taklidin, İslamiyet geldikten sonra asri saadet dâhil her dönemde –ismi ve şekli değiştirilerek- uygulandığını görüyoruz. Asri saadette taklidi faaliyetler, ittiba olarak nitelendiriliyordu. Bu ittiba kavramının uygulaması da daha sonra kendisine dönüşecek taklid kavramının uygulamasından biraz daha farklıydı.

³⁹ el-En'am, 6/155.

⁴⁰ el-Araf, 7/203.

⁴¹ el-En'am, 6/106.

Nitekim sahabe ve tabiin dönemlerinde insanlar, şahsi olarak taklide başvururlardı. Yani bilmedikleri şeyleri karşılaştıkları her hangi bir âlime sorarlardı. Bazende bazı bölgeler belli bir sahabenin ictihadı üzerinde yoğunlaşır. Mesala Mekkeliler, tartışmalı konularda Abdullah b. Abbas'ın görüşlerini tercih ederken, Medineliler Zeyd b. Sabit'in görüşlerini tercih ediyordu. Küfeliler ise Abdullah b. Mes'ud'un görüşlerini benimsiyorlardı.⁴²

Sahabe ve tabiin dönemlerinde taklidin uygulandığına dair birçok delil vardır. Hz. İkrime (r.a.) şöyle aktarıyor: “ Medineliler; İbn Abbas'a, tavaf ettikten sonra adet gören kadının durumunu sorunca “bu kadın geri dönecektir” Cevabını verdi. Bunun üzerine Medineliler kendisine biz Zeyd'in görüşünü bırakıp senin görüşüne uyacak değiliz, dediler.”⁴³ İkrime'nin sözünden Medinelilerin Zeyd b. Sabit'i açık bir şekilde taklid ettiklerini görüyoruz.

Tabiinden olan yedi büyük fakih⁴⁴ de birçok kişi, bilmedikleri konularda taklid etmiştir.⁴⁵

Hicri dördüncü yüzyılda mezhepler teşekkül ettikten sonra “birisinin görüşüne uyma” durumu artık taklid ismini alıp şekil değiştirmiştir. İnsanlar, daha önce bilmedikleri konuları karşılaştıkları her hangi birine sorarken, bu yüzyıldan itibaren bilmedikleri konularda ise artık belli bir mezhebe göre hareket etmeye başladılar. Ve bu şekil o günden bugüne hala devam etmektedir.

Muhammed Ebu Zehra: Taklidin dördüncü yüzyılda cüz'i olarak başladığını daha sonra belli bazı nedenlerden dolayı yaygın bir hal aldığını söylemektedir.⁴⁶

Âlimlerden birçok kimse, dördüncü yüzyıldan önce günümüzdeki taklid uygulamasına benzer yani her işinde belli bir mezhebe göre hareket etme durumu söz konusu olmadığını belirtmiştir.⁴⁷

⁴² Lacufuri, Abdurrahim, *et-Taklidü's-Şer'i fi'l-Umüri'l-Fıkhiyyeti ve Ehimiyyetühü fi'l-İslam*, Mektebetü'l-Haremey, Dubai, 2004, s. 90.

⁴³ Buhârî, *Hac*, 145.

⁴⁴ Saîd b. el-Müseyyeb, Urve b. Zübeyr, Kasım b. Muhammed, Ebû Seleme b. Abdurrahman, Ubeydullah b. Abdullah, Süleyman b. Yesar, Harice b. Zeyd.

⁴⁵ Lacufuri, *a.g.e.*, s. 92.

⁴⁶ Ebû Zehrâ, Muhammed, *Tarihu'l-Mezahibi'l-İslamiyye*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, y.y., ts., C. II, s. 80; Eşkar, Ömer Süleyman, *Tarihü'l-Fıkhi'l-İslami*, Daru'n-Nefais, Amman, 1991, s. 115.

⁴⁷ Dehlevî, Şah Veliyullah b. Abdurrahman, *Huccetü'llahi'l-Baliğa*, Daru'l-Cil, Beyrut, 2006, C. I, s. 260.

3. TAKLİDİNİN ALANI

3.1. İMANİ KONULARDA TAKLİD

İnanç konularındaki taklidin hükmü noktasında ulema üç farklı gruba ayrılmıştır.⁴⁸

3.1.1. İmani Konularda Taklidin Haram Olduğu Görüşü

Cumhura göre Allah'ın varlığı ve birliği, sıfatları, melek ve kitaplara iman gibi itikadi konularda taklid caiz değildir.⁴⁹ Cumhur bu iddiasını, Kur'an, Sünnet, İcma ve mantıki delillerle desteklemektedir.

Cumhurun, Kur'an'dan gösterdiği deliller şunlardır: “*De ki: "Yeryüzünde dolaşın da daha öncekilerden çoğu ortak koşanların (müşrik) sonunun nasıl olduğuna bir bakın"*⁵⁰; “*Göklerin ve yerin hükümranlığını, Allah'ın yarattığı her şeyi ve ecellerinin yaklaşmış olması ihtimalini düşünmüyorlar mı?"*⁵¹; “*Kesin olarak inananlara, yeryüzünde ve kendi içinizde Allah'ın varlığına nice deliller vardır; görmez misiniz?"*⁵² Allah Teâla, bu ayetlerde insanlara kendisini, yarattıklarını ve daha önceki kavimlere yaptıklarını düşünüp tefekkür etmelerini emrediyor; Emir de normal durumlarda vucuba delalet etmektedir. Cumhura göre bu ayetler, taklidi değil aksine tefekkürü ve düşünmeyi emretmektedir.

Öte yandan cumhur, itikadi konularda taklidin zem edildiğine dair Kur'an'dan şu delilleri getirmektedir: “*Onlar Allah'ı bırakıp hahamlarını, papazlarını ve Meryem oğlu Mesih'i rableri olarak kabul ettiler.*”⁵³; “*Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar, derler.*”⁵⁴ Bu ayetler taklidi zem etmektedir. Kur'an'da zem edilen bir şey veya zem edilen bir sonuca götüren bir şey de, haramdır.⁵⁵

Cumhur, itikadi meselelerde taklidin caiz olmadığı şeklindeki görüşlerine şu hadisi örnek vermektedir: “*Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.*”⁵⁶ Maalindeki ayet nazil

⁴⁸ Şesrî, *a.g.e.*, s. 41.

⁴⁹ Nemlet, Abdulkarim b. Ali b. Muhammed, *el-Mühezzep fi İlmi Usûli'l-fıkhi'l- Mukarin*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1999, C. 5, s. 2385; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşadu'l-Fuhul ile't-Tehkiki'l-Hakki min İlmi'l-Usûl i*, Daru'l-Fudayl, Riyad, 2000, C. II, s. 1084.

⁵⁰ er-Rum, 30/42.

⁵¹ el-A'raf, 7/185.

⁵² ez-Zariyat, 50/20,21.

⁵³ et-Tevbe, 9/31.

⁵⁴ el-Ahzap, 33/67.

⁵⁵ Şesrî, *a.g.e.*, s. 44.

⁵⁶ Ali İmran, 3/190.

olunca Resulullah, şöyle dedi: “ *Yazıklar olsun bunu okuyup tefekkür etmeyene, yazıklar olsun yazıklar olsun.*”⁵⁷ Bu hadis, açık bir şekilde taklidi reddetmekte, tefekkürün ise vacip olduğuna işaret etmektedir.

Âlimler, “itikadi konularda taklid caiz değildir” şeklindeki görüşlerini icma deliliyle de şu şekilde desteklemektedir: Selef ulemasından beri Allah hakkında vacip, caiz ve muhal olan şeyleri bilmek (tefekkür ve araştırma ile) icma ile sabittir.⁵⁸

Ayrıca âlimler, söz konusu iddialarını şu mantıki delillerle de savunmaktadır: İman; sağlam, doğru ve gerçek bilgiye dayanmalıdır. Oysaki taklid ile söz konusu bilgiye ulaşmak şu nedenlerden dolayı mümkün değildir:

- Mükalled yani taklid edilen kişi, masum değildir. Masum olmayan kişinin sözü de vacibu’s-sıdk değildir; vacibu’s-sıdk olmayan söz de bahsettiğimiz bilgi olamaz.
- Şayet taklid gerçek bilgiye ulaştırıyorsa, “Dünya kadim mi yoksa hâdis (sonradan yaratılmış) mi” konusunda da taklid gerçek bilgiye ulaştırmalıdır. Her iki görüşün birçok savunucuları var, her iki görüş sahiplerine inanıp kendilerini taklid ettiğimizde aynı anda Dünyanın hem kadim hem de hadis olması gerekir ki, bir anda iki zıt şeyin yan yana gelmesi mantıken doğru değildir.
- İtikadi konulardaki imana ya nazari bilgi ile ya da zorunlu (herkesin açıkça bilebileceği ve kolayca ulaşabileceği bilgi) bilgi ile ulaşılır. Taklid ile elde edilen bilginin, zaruri bilgi olma ihtimali yoktur. Çünkü öyle olsaydı herkes böyle bir bilginin sahibi olacaktı. Taklid yolu ile elde edilen bilgi nazari bilgi olma ihtimali de yok aksi halde bunun delili de olması gerekirdi çünkü nazari bilgiler için delil söz konusudur.⁵⁹ Netice itibariyle taklid yoluyla elde edilen bilginin hiç de sağlam bir bilgi olmadığı sonucuna varıyoruz.

Âlimlerin ekseriyeti, serdettiğimiz bu şer’i ve mantıki delillerden dolayı itikadi konularda taklide başvurulmasını caiz görmemektedirler.

⁵⁷ Sahih İbn Hibban, *Rekaik*, 2.

⁵⁸ İbn Hacıp, İmam Ebi Amir Osman, *Şerhü Muhtasarü'l-Münteha'l-Usûl i*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, C. III, s. 631.

⁵⁹ İbn Neccâr, Muhammed b. Ahmed. b. Abdulaziz b. Ali el-Fetuhi, *Şerhu'l-Kevkebi'l-Münir*, Mektebetü'l-Amikan, Riyad, 1993, C. IV, s. 537; Âmidî, *el-İhkam fi Usûl i'l-Ahkâm*, C. IV, s. 273.

3.1.2. İmani Konularda Taklidin Vacip Olduğu Görüşü

Ehlü'l-Hadis ve Zahiriler, itikadi konularda taklidi vacip görmekteler.⁶⁰ Bu akımlar, nedenlerini aşağıda belirteceğimiz hususlardan dolayı nazari bilginin kesin bir bilgiyi ifade edemeyeceğinden taklidi vacip görürler. Bu tür akımları bu görüşe sevk eden nedenler şunlardır:

- Allah Teâla şu ayetle cidali (münakaşayı) kötölemekte ve onu kâfirlerin sıfatı olarak saymaktadır. “ما يجادل في آيات الله إلا الذين كفروا”⁶¹ Araştırma ve inceleme de Kur'anın zem ettiği münakaşa ve tartışmanın kapısını aralamaktadır. Bundan dolayı taklide yönelmek en doğru yoldur.

- Hz. Peygamber (s.a.v.), insanların kader hakkında konuştuğu bir topluluğa gidip onların konuşmalarına şahit olunca kızgınlıktan yüzü kıpkırmızı kesildi ve onlara şöyle dedi: “*Ne oluyor size Allah'ın kitabının bir bölümünü diğer bir bölümüne vuruyorsunuz, sizden öncekiler bu şeyden dolayı helake uğradılar.*”⁶² Hz. Peygamber, bu sözle sahabeleri kader konusunda tartışmaktan ve münakaşadan nehyetmiştir. İnceleme ve tetkik ise münakaşa ve cidale götürür. Durum böyle olunca cidale götürmeyen en uygun yol olan taklide yönelmek vaciptir.

- Hz. Peygamber, birçok hadisinde çoğunluğa tabi olmayı emretmiştir. “*Çoğunluktan uzaklaşmayın*”⁶³; “*her kim ki tam da Cennetin orta yerine yerleşmek istiyorsa cemaatle beraber olsun. Çünkü Şeytan tek olarak yaşayanlardır. İki kişi olanlardan Şeytan, daha uzak durur.*”⁶⁴ İmani konularda ümmetin çoğunluğu yani müslüman cemaati taklid çizgisi üzerindedir. Bu hadisler de çoğunluğun imani konularda izlediği yol olan taklidi takip etmenin gerekli olduğunu vurgulamaktadır.

- İnsanların, inceleme ve araştırma sonucunda şüphe, delalet, ihtilaf ve fikir çatışmasına düşme ihtimali yüksektir. Bundan dolayı bu yolla elde edilen bilgi sağlam bir

⁶⁰ Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Bahaeddin b. Abdullah, *el-Bahru'l-Muhit fi Usûli'l-fıkhi*, Daru's-Safve, Kahire, 1992, C. VI, s. 278.

⁶¹ “İnkâr edenler müstesna, hiç kimse Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaz” *el-Mü'min*, 40/4.

⁶² İbn Hanbel, İmam Ahmed, *Müsned*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1995, C. XI, s. 250 ; İbn Betta, Ebu Abdullah Ubeydullah b. Muhammed el-Akberi, *el-İbanetü an Şeriatil-Firkati'n-Naciyyeti ve Mucanebetil-Fireki'n-Naciyyeti Kitabu'l-İman*, Daru'r-Raye, Riyad, 1994, C. II, s. 492, (İman, 60)

⁶³ Heysemî, Hafız Nureddin Ali b. Ebu Bekir, *Buğyetü'r-Raid fi Tahkiki Mecmeu'z-Zevaid ve Menbeu'l-Fevaid*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1994, C. V, s. 393.

⁶⁴ Kudâî, Kadı Ebu Abdullah Muhammed b. Selamet, *Müsnedü's-Şihap*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1985, C. I, s. 277.

bilgi olamaz. Bu tür kaygılardan uzak olan taklide, söz konusu hususlardan dolayı uymak zaruridir.

- Allah'ı tanıma hususunda şayet araştırma vacip olsaydı, Allah'ı tanıyan arif kişi, tekrar Allah'ı tanımak için araştırma vucubiyeti ile karşı karşıya kalacaktı, bu durumda da tahsilü'l-Hâsıl (Mevcut bir şeyin tekrar mevcut olması) meydana gelecekti ki, Şeriat bu tür çelişkilerden münezzehtir. Aynı şekilde bu vucubiyet bazılarının Allah'ı tanımama gibi bir zorunlulukta meydana getirecekti ki böyle bir zorunlulukta söz konusu değildir.⁶⁵

3.1.3. İmani Konularda Taklidin Caiz Olduğu Görüşü

Ubeydullah b. Hasan el-Anberi (v. 167/785), Şafiilerden bazı âlimler, el-Haşviyye⁶⁶ ve Ta'limiyye⁶⁷ gibi bazı gruplar da itikadi konularda taklidin caiz olduğunu söylemişlerdir.⁶⁸

Bu eğilimdeki âlimleri böyle bir görüşe sevk eden temel deliller de şunlardır.

- Şayet itikadi konularda araştırma ve inceleme vacip olsaydı evvela sahabeler, araştırma ve inceleme gibi bir faaliyet içerisine girip insanlara da bu doğrultuda bir tavsiyede bulunacaklardı. Çünkü sahabenin vacip bir şeyi terk etmesi düşünülemez; ancak bize ulaşan bilgilere göre sahabe, furuu'l-Fıkh konularında araştırma ve inceleme gibi bir faaliyette bulunmasına rağmen itikadi konularda -ki itikadi meseleler çok daha da önemlidir- aynı tavrı takındıkları görülmemiştir. Bu durum itikadi konularda taklidin ne vacip ne de haram olduğunu göstermektedir.

- Şayet itikadi konularında araştırma vacip olsaydı, Hz. Peygamber, sahabe ve tabiin kendi dönemlerinde bu vucubiyeti terk eden insanları eleştirir ve kınarlardı; Ancak

⁶⁵ Şesrî, *a.g.e.*, s. 56.

⁶⁶ Haşviyye, nasları zahirine göre yorumlayıp, Allah'a cisim ve cismin ilintilerini nisbet eden sapıtmış bir fırkadır. İmam es-Sübkî, İbnü'l-Hacib'in Şerhu'l-Usûl eserinde bu taife ile ilgili şöyle diyor: Haşviyye, Allah'ın Ayetlerini zahirine göre yorumlayıp ve Allah'ın muradının da bu olduğunu düşünen orta yoldan sapıtmış bir fırkadır. Kendilerine bu ismin verilmesinin nedeni şudur: bunlar Hasan el-Basri'nin ders halkasındaydılar. Hasan el-Basri, bunların ders halkasından biraz uzaklaştıklarını ve farklı bazı görüşlerle ilgilendikleri görünce "bunları ders halkasının haşvine (içerisine) tekrar çevirin" dedi ve bundan dolayı kendileri artık bu isimle anılır oldular. (et-Tehânevî, el-Allamet Muhammed Ali, *Mevsuatü Keşşafî Istılahatü'l-Fünûni ve'l-Ulumi*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1996, C. I, s. 678.)

⁶⁷ Tâlimiyye, Bâtını ve ismaili fırkalardan biridir. Kendilerine bu ismin verilmesinin nedeni ise şudur: kendileri imamlarına dönüp çözümünü kendisine sorabildikleri konularda akıl yürütmeyi caiz görmeyip masum gördükleri imamlarına sormayı vacip görürler. Ve onlara göre her asırda hata yapması düşünülemeyen ve sahip olduğu ilmi insanlara ulaştırması gereken masun bir imamın alması gerekir. (es-Sem'ânî, Ebu Said Abdulkerim b. Muhammed b. Mansur et-Temimi, *el-Ensâb*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1980, C. 3, s. 60.)

⁶⁸ Âmidî, *el-İhkam fi Usûl i'l-Ahkâm*, C. IV, s. 272.

gerek Hz. Peygamberden gerek sahabeden ve gerek ise tabiinden böyle bir şey sudur etmemiştir. Bilakis cahil bedevi, Hz. peygambere gelir şahadet kelimesini getirir sonra giderdi ve herkes de imanını sahih görür kimse de kendisine eleştiride bulunmazdı. Hiç şüphesiz hiçbir şey okumamış o bedevinin gelip o şahadet kelimesini getirmesi araştırma ve inceleme sonucunda oluşan bir durum değil belki taklid sonucunda oluşan bir durumdur.

- İtikadi meselelerin delilleri, genellikle kapalı, idraki güç ve anlaşılması uzun çalışmalara ihtiyaç duyan delillerdir. furuu'l-Fıkhın delilleri ise tam tersine kolay ve açıktır. Durum böyle olmasına rağmen furuu'l-Fıkhıta taklid caiz ise -ki caizdir- ondan çok daha zor ve anlaşılması güç olan itikadi konularda taklid, evleviyetle caiz olması gerekir.⁶⁹

İmani konularda taklidin hükmü hakkında zikrettiğimiz üç farklı görüşten şu nedenlerden dolayı üçüncü görüşün daha doğru olduğu kanaatini taşımaktayız.

- Dünyada her hangi bir şeyi bilmede araştırma, inceleme ve düşünmenin esas olduğu taklidin ise zaruri durumlarda kendisine başvurulana bir metot olduğu gerçeği her insafli kişi tarafından kabul edilen bir gerçektir. Ve bu metot bir şeyi bilmede en ideal yoldur; ancak idealleri ve hayatın gerçeklerini birbirine karıştırmamak gerekir. Çünkü Allah'ın gönderdiği bu ilahi din ve bu dinin hukuku, hayatın gerçeklerinden uzak bir din ve hukuk olmayıp aksine hayat, insan ve toplumun gerçeğine uygun bir din ve hukuktur. Söz konusu hayatın gerçeği de şudur: İnsanlar hayatlarının idamesi adına Allah tarafından farklı farklı mesleklere ve görevlere yönlendirilmişler. İtikadi meselelerin kapalı, idraki zor, iyi bir şekilde anlaşılması adına uzun yılların harcanması gerektiğini daha evvel belirttik. Şayet insanlar itikadi meseleleri bir müctehid gibi bilmek için araştırma ve incelemeye yönelip, yıllarını buna hasretseler, yaşamlarını sürdürmek için yapmak zorunda oldukları mesleklerini ihmal edecekler. Ve nihayetinde Allah'ın dünya hayatı için koyduğu sistem de bozulmuş olacaktır.

- Bugün insanlara baktığımızda neredeyse tamamı taklidi iman durumundadırlar. Çünkü itikadi meseleleri gidip araştırmak ve incelemek yerine dedesinden ve ebeveyninden ne duyduysa onunla iktifa etmektedir; Şayet böyle bir imanı geçerli görmesek milyonlarca insanın delalette olduğunu iddia etmiş oluruz ki, bu iddia da Hz. Peygamberin “*Ümmetim delalet üzerinde birleşmez*”⁷⁰ hadisine aykırıdır.

⁶⁹ Şesrî, *a.g.e.*,s. 42.

⁷⁰ Heysemî, Hafız Nureddin Ali b. Ebi Bekir, *Mecmeu'z-Zevaid ve Menbeu'l Fevaid*, Daru'l-Fıkr, Dimeşk, 1994, C. VII, s. 452.

Sonuç olarak bu üç farklı grubun delillerini tek tek incelendiğinde “taklid haramdır” diyenlerin delillerinin, yere hiç de sağlam bir şekilde basmadığını, insan gerçeğinden oldukça uzak olduğu ve iddialarını kanıtlamak adına zoraki bir şekilde ürettikleri görülüyor. Taklidi vacip görenlerin delillerine baktığımızda ise doğru istidlaller olmadığı ve araştırma inceleme düşünme ve tefekküre çağırın birçok ayet ve hadisle uyuşmadığını görmekteyiz. İtikadi konularda “taklid caizdir” diyenlerin görüşü şüphesiz en itidalli, İnsan gerçeğine en yakın, maslahata en uygun ve istidlal noktasında en doğru görüştür.

3.2. AMELİ KONULARDA TAKLİD

Ameli konularda taklid, iki kategoride değerlendirilmek durumundadır. Çünkü İslami literatürde amel başlığı altında ele alınıp, taklid bağlamında hükümleri farklı olan iki fiil çeşidi vardır. Bu iki kısmı ve bunlarda taklid etmenin hükmünü şu şekilde açıklayabiliriz:

- Amel başlığı altında ele alınan münakahat, muamelat, ukubat, ibadet: Namaz, hac, oruç ve zekât gibi ibadetlerin her kes tarafından bilinen temel ilkelerinde taklidin hükmü tıpkı itikadi konulardaki taklidin hükmü gibidir.⁷¹ İtikadi konularda taklidin hükmüne daha önce değindiğimizden burada tekrar edilmeyecektir.

- Amel başlığı altında ele alınan ikinci bölüm ise, hem sübut hem de delalet noktasında zanni veya sübut noktasında kat’i, delalet hususunda zanni, ya da tam tersine sübut konusunda zanni delalet konusunda kat’i olan fiillerdir.⁷² İşte böyle suretteki ameller için taklide başvurmanın nasıl bir hüküm ifade ettiğine kısaca temas edeceğiz.

3.2.1. Ameli Konularda Taklidin Mukallidler İçin Caiz, Müctehidler İçin Haram Olduğu Görüşü

Müctehidlerin çoğunluğuna göre ameli konularda avam tabakasındakiler için taklid caiz, müctehidler için ise haramdır. Ve sahih olan görüşün de bu olduğu belirtilmektedir.⁷³ Bu müctehidler görüşlerine şu delilleri mesned kabul etmektedir: Allah Teâla şöyle emrediyor: “Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.”⁷⁴ Ayette Allah Teâla insanın bilmediği bir konuyu bilen birine sorması gerektiğini belirtmektedir. Ayette bahsedilen kişinin

⁷¹ Bani, Muhammed Said b. Abdurrahman, *Umdetü't-Tahkik fi't-Taklid ve 't-Telfik*, Daru'l-Kadiri, Dimeşk, 1997, s. 121.

⁷² Bani, *a.g.e.*, s.121.

⁷³ Zeydan, Abdülkerim, *el-Veciz fi Usûli'l-fikhi*, Müessesetü'l-Kurtuba, Bağdat, 1976, s. 410; Emir, Abdulaziz, *Usûlu'l-fikhi'l-Mukarin*, Daru's-Selam, y.y., 1997, C. II, s. 777.

⁷⁴ en-Nahl, 16/43.

bilmediği konular arasına şüphesiz fıkhi konular da girmektedir. Diğer bir ayette ise şöyle buyuruyor: “Üzerinizde dinde herhangi bir zorluk kılınmamıştır.”⁷⁵ Allah Teâla, bu ayette dini konularda insanların her hangi bir zorlukla karşı karşıya bırakılmadığını belirtmektedir. Ancak öğrenilmesi uzun yıllar gerektiren fıkhi konuların, insanlar tarafından müctehid derecesinde bilinmesi gerektiğini iddia etmek, muhakkak ki milyarlarca insanı büyük bir sıkıntı ile karşı karşıya bırakacaktır. İnsanların hayatını ve dünya düzenini idare ettirmek zorunda olduğu gerçeğini unutmamak gerekir. Dolayısıyla bu ayetin muktezasından insanların fıkhi konularda taklid edebileceklerini anlayabiliriz.

Hz. Peygamber de bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: “*Bilmediklerinde soramazlar mıydılar, cehaletin şifası ancak sormaktır.*”⁷⁶ Hadiste geçen “bilmediklerinde” kavramının içerisine fıkhi konular da şüphesiz girmektedir. Bu anlamda sahabe dönemindeki uygulamalara baktığımızda sahabelerin de fıkhi konularda birbirlerini taklid ettiklerini görmekteyiz. Nitekim sahabeler bilmedikleri bazı konularda Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer gibi sahabe ileri gelenlere muracat ettikleri oldukça vakidir.

3.2.2. Ameli Konularda Taklidin Haram Olduğu Görüşü

Zahiriye mezhebi, Bağdat mü’tezilesi ve İmamiyeden bir gruba göre taklid itikadi konularda haram olduğu gibi furuu’l-Fıkh konularında da haramdır. Kişi, meselelerin çözümüne kendi ictihad ve yapacağı çalışmayla ulaşması gerekir.⁷⁷ Bu görüş sahipleri, itikadi konularda taklidin haram olduğuna dair savundukları delillerin aynı zaman da fıkhi konular için de geçerli olduğunu kabul ederler.

4. AMELİ KONULARDA TAKLİDİN BAZI ÖRNEKLERİ

4.1. CUMA NAMAZINDA TAKLİD

Müctehid olmayanlar, namaz ibadetinin birçok meselesinde taklide ihtiyaç duyabilirler. Bunların taklide ihtiyaç duyduğu bir noktayı şu şekilde örneklendirebiliriz: Şâfiî ve Hanbelî mezhebinde cuma namazının şartlarından birisi kırk kişinin bulunma

⁷⁵ el-Hac, 22/78

⁷⁶ Ebû Dâvud, *Sünen Ebû Dâvud*, Taharet, 125.

⁷⁷ Zuhayli, Vehbe, *Usûli’l-fıkhi’l-İslami*, Daru’l-Fıkr, Dimeşk, 1986, C. II, s. 1126.

zorunluluğudur.⁷⁸ Hanefî mezhebine göre cuma namazını kılmak için gerekli sayı üçtür.⁷⁹ Mâlikî mezhebinde ise gerekli sayı on ikidir.⁸⁰ Yerleşim yerleri içerisinde birçok küçük mezra da vardır. Şâfiî mezhebinin cuma için şart koştuğu sayıyı düşündüğümüzde, bu küçük mezralarda yaşayan insanlar, Şâfiî mezhebine mensup olsalar da Şâfiî mezhebine göre cuma namazını kılamazlar. Durum böyle olunca bu küçük mezralarda yaşayan insanlar, cuma namazını kılmak istediklerinde ya cuma namazı için gerekli sayı üçtür diyen Hanefî mezhebini veya cuma namazı için gerekli sayı on ikidir diyen Mâlikî mezhebini taklid etmesi gerekir. Ta ki cuma namazını kılabilsinler. Kırk kişiden daha az insanın yaşadığı bu küçük mezralarda yaşayan insanlara Şâfiî mezhebine mensup olduklarından dolayı cuma namazı her ne kadar farz değilse de, buralarda yaşayan insanların cuma namazının sevabından ve faziletinden mahrum kalmamak adına cuma namazlarını Hanefî veya Mâlikî mezhebenden birisine taklid edip kılmaları en idealidir.

4.2. SEFER NAMAZI KONUSUNDA TAKLİD

Sefer namazı başlığı altında ele alınan konularda birisi de namazların cem edilmesi konusudur. Öğle namazının ikindi namazıyla, akşam namazının da yatsıyla beraber kılınması cem'i tehir, ikindi namazının öğle namazıyla, yatsı namazının da akşam namazıyla beraber kılınması cem'i takdim terimiyle ifade edilir.

Hanefî mezhebine göre cem'i takdim sadece Arafat'ta yapılabilir. Arafat'ta öğle ve ikindi namazı öğle vaktinde cemaat halinde kılınır. Cem'i te'hir ise sadece müzdelifede yapılır. Buna göre hacılar müzdelifede akşam namazını yatsı namazıyla beraber kılarlar.⁸¹ Bu iki yer dışında Hanefî mezhebine göre hiçbir şekilde namazlar birleştirilmez. Şafii, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise bazı sebepler iki namazın cem edilmesini caiz kılar. Bu nedenlerin başında yolculuk gelir. Şafii, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinden birine mensup biri, yolculuğa çıktığında araçlarının mola durumuna göre ya cem'i takdim ya da cem'i tehir yapmak suretiyle kılar.⁸² Hanefî mezhebine mensup biri sefere çıktığında

⁷⁸ Makdisî, Bahauddin Abdurrahman b. İbrahim, *el-Uddetü Şerhu'l-Umdeti fi Fıkhi İmami Ehli's-Sünneti Ahmed b. Hanbel*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1997, s. 104; Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b. El-Hatip, *Muğni'l-Muhtaç ile Marifeti Maani Elfazi'l-Minhaç*, Daru'l-Marifeti, Beyrut, 1997, C. I, s. 422.

⁷⁹ İbn Abidin, Muhammed Emin, *Reddu'l-Muhtar Ala Durri'l-Muhtar Şerhu Tenviri'l-Absar*, Daru Alemi'l-Kütüp, Riyad, C. III, s. 24.

⁸⁰ Habib b. Tahir, *el-Fıkhu'l-Mâlikî ve Edilletühü*, Daru İbni Hazım, Beyrut, 1998, C. I, s. 256.

⁸¹ Kutluboğa, Kasın b. el-Hanefî el-Mısri, *et-Tashih ve't-Tercih Ala Muhtasari'l-Kuduri*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, s. 210.

⁸² Şirbînî, eş-Şeyh Şemsuddin Muhammed b. Muhammed el-Hatip, *el-İkna fi Halli Elfazi Ebi Şuca*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., C. I, s. 369; Makdisî, Şemsuddin Muhammed b. Mufleh, *Kitabu'l-Furu*,

kendi mezhebi namazların cem edilmesine izin vermediğinden böyle bir isteğin bulunması halinde buna cevaz veren Şafii, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerden birini taklid edebilir.

4.3. CENAZE NAMAZI KONUSUNDA TAKLİD

Cenaze namazı başlığı altında ele alınan önemli konulardan birisi giyabi cenaze namazı konusudur.

İnsanların namaz konusunda taklid edebildikleri konulardan birisi de giyabi cenaze namazı konusudur. Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde cenaze namazının şartlarından birisi meyyitin hazır bulunmasıdır.⁸³ Bu Mezheplere göre gaip olan meyyitin cenaze namazı kılınmaz; fakat Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre cenaze namazı için meyyitin bizzat cenaze namazının kılındığı yerde hazır bulunma şartı yoktur. Meyyitin gaip olması halinde cenaze namazı kılınabilir.⁸⁴

Hanefî ve Mâlikî mezheplerine mensup olanlar giyabi cenaze namazı kılmak istediklerinde Hanbelîveya Şâfiî mezheplerinden birisine taklid etmeleri gerekmektedir.

4.4. CAMİDE CENAZE NAMAZININ KILINMASI KONUSUNDA TAKLİD

Müslümanların bazı durumlarda başka mezhepleri taklid edebildikleri konulardan birisi de camide cenaze namazının kılınması konusudur.

Hanefî mezhebine göre camide cenaze namazının kılınması caiz değildir. Bu durum cenazenin camide, imam ve cemaatin cami dışında olması veya cenazenin cami dışında imam ve cemaatin cami içerisinde olması halinde de değişmemektedir.⁸⁵

Şâfiî mezhebine göre camiyi kirletme tehlikesi olmadığı takdirde cenaze namazının camide kılınması sünnettir. Nitekim Resulullah (s.a.v.) Beyda'nın her iki çocuğu olan Sehl ve Süheyl'in cenaze namazlarını camide kılmıştır.⁸⁶ Ancak camide cenaze namazının

Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2003, C. III, s. 104; Karâfi, Şihabuddin Muhammed b. İdris, *ez-Zehiret*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1994, C. II, s. 373.

⁸³ Serahsî, Şemsuddin, *Kitabu'l-Mebhut*, Daru'l-Marifeti, Beyrut, 1989, C. II, s. 67; el-Karafi, *a.g.e.*, C. II, s. 458.

⁸⁴ Cemal, Süleyman b. Amir b. Mansur el-Acili el-Mısri eş-Şafii, *Haşiyetü'l-Cemel Ale Şerhi'l-Minhac*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, C. III, s. 195; İbn Küdame, Muvafakuddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî, *el-Muğni*, Daru Alemi'l-Kütüp, Riyad, 1997, C. III, s. 446.

⁸⁵ Nizam, Mevlana Şeyh-Cemaatün Min Ulemai'l-Hindi, *el-Fetava'l-Hindiyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, C. I, s. 181.

⁸⁶ İsfahânî, Ebu Naim Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak, *el-Müsnedü'l-Müsteğrac Ala Sahih İmam Müslim*, Salat, 317.

kılınması durumunda camiyi bir şekilde kirletme ihtimali varsa cenazenin camiye sokulması caiz değildir.⁸⁷

Hanbelî mezhebine göre camiyi kirletme tehlikesi bulunmadığında camide cenaze namazının kılınması caizdir.⁸⁸

Camide cenaze namazının kılınmasına cevaz vermeyen Hanefî veya Mâlikî mezhebine mensup biri, ölen bir Şâfiî veya Hanbelî'nin cenaze namazının camide kılındığını gördüğünde, Hanefî ve Mâlikî mezhebine göre söz konusu cenaze namazına katılması caiz değildir. Çünkü bu iki mezhep normal durumlarda camide cenaze namazına cevaz vermiyor, bundan dolayı söz konusu mezheplerin mensupları ancak Şâfiî veya Hanbelî mezhebini taklid ettikten sonra camideki cenaze namazına iştirak edebilirler.

4.5. SALATÜ'L-İSTİSKA KONUSUNDA TAKLİD

Müslümanların namaz konusunda taklide ihtiyaç duydukları konulardan birisi de yağmur namazıdır.

Hanefî mezhebine göre yağmur namazından maksat yağmur duası yapmaktır. Yağmur namazı ise müfta bihi görüşe göre sünnet değil, caizdir.⁸⁹ Nitekim Allah Teâla, Kur'an'da şöyle buyuruyor: "*Ey milletim! Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ki size gökten bol bol yağmur göndersin, kuvvetinize kuvvet katsın; suçlular olarak yüz çevirmeyin.*"⁹⁰

Hanbelî ve Şâfiî mezheplerine göre yağmur namazının keyfiyeti şöyledir: Bayram namazı gibi cemaatle iki rekât namaz kılınır, ilk rekâtta yedi tekbir ikinci rekâtta ise beş tekbir getirilir. Ardında da hutbe okunur.⁹¹

Mâlikî mezhebinde ise yağmur namazı, her hangi bir sünnet namaz gibi iki rekâtтан ibarettir. Namazdan sonra imam kalkıp cemaate dönerek hutbe okur.⁹²

⁸⁷ Komisyon, *el-Mevsutu'l-Fıkhiyye*, Zatü's-Selasil, Küveyt, 1983, C. XVI, s. 36.

⁸⁸ Makdisî, *a.g.e.*, C. III, s. 360; el-Useymin, Muhammed b. Salih, *eş-Şerhu'l-Mümti Ala Zadi'l-Müstekni*, Daru İbni'l-Cevzi, Riyad, h.1422, C. V, s. 353.

⁸⁹ Mevsilî, Abdullah b. Mahmut b. Mevdut, *el-İhtiyar li Te'lil'l-Muhtar*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., C. I, s. 71.

⁹⁰ *el-Hud*, 11/52.

⁹¹ Nevevî, Ebu Zekeriye Muhyeddin b. Şeref, *Revdetü't-Talibin ve Umdetü't-Talibin*, C. XII, el-Mektebü'l-İslami, Beyrut, 1991, C. II, s. 90; Düceylî, Siracüddin Ebu Abdullah el-Huseyn b. Yusuf Ebi's-Seri, *el-Veciz fi'l-Fıkhi Ala Mezhebi'l-İmam Ahmet b. Hanbel*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2004, s. 95.

⁹² Berâziî, Ebu Said, *et-Tehzip fi İhtisari'l-Müdevvene*, Daru'l-Buhus Li'd-Diraseti'l-İslamiyyeti ve İhyai't-Turas, Dubai, 1999, C. I, s. 328.

Hanefî mezhebine mensup bir kimse cemaatle yağmur namazını kılıp onun sevabına nail olmak istediğinde yağmur namazını sünnet gören mezheplerden birine taklid etmesi gerekir.

5. TAKLİD EDEN KİŞİ

5.1. MUTLAK MÜCTEHİD

“Müctehid olan bir kimsenin dini konularda başka bir müctehidi taklid etme hakkına sahip olup olmadığı” şeklindeki genel bir soruya birçok Usûl kaynaklarımızda hayır, müctehidin taklid hakkı yoktur; taklid, sadece avam tabakası için geçerlidir şeklinde bir cevap verilir ki, esasen böyle bir cevap doğru değildir. Çünkü âlimler tarafından müctehidin taklid etme konusu, iki kısma ayrıldığı ve her bir kısmın hükmünün de birbirinden farklı olduğu belirtilmiştir. Biz burada taklidin mutlak müctehid ve mukayyed müctehid hakkında nasıl bir anlam ifade ettiğine ve bu husustaki farklı görüşlere değineceğiz.

5.1.1. Mutlak Müctehidin Taklid Edemeyeceği Görüşü

Âlimlerin önemli bir bölümüne göre müctehid hiçbir surette başka bir müctehidi taklit edemez.⁹³ Bu görüş sahiplerinin temel delilleri şunlardır:

- Mutlak müctehid, “*Ey akıl sahipleri! İbret alın.*”⁹⁴ Ayeti gereğince ibret almak ve ictihad etmekle me'murdur.
- Müctehid, ictihad yapabilecek ehliyete sahip olduğundan dolayı ictihad etmesi vaciptir. Tıpkı itikadi konularda ictihat etmek zorunda olduğu gibi.⁹⁵
- Her hangi bir şey hakkında bilgi sahibi olmanın asıl yolu ictihat etmektir. Taklid ise ictihad mümkün olmadığı durumlarda kendisine başvurulmuş alternatif bir yoldur. Asıl mümkün iken alternatifine gidilmez.⁹⁶
- Müctehidin ictihad yapma gerekliliği noktasında icma söz konusudur.⁹⁷
- “*Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve Resûl'e götürün*”⁹⁸ Mealindeki ayetten müctehidin ictihad

⁹³ Bani, *a.g.e.*, s. 127.

⁹⁴ el-*Haşr*, 59/2.

⁹⁵ Şesrî, *a.g.e.*, s. 184.

⁹⁶ Şesrî, *a.g.e.*, s. 185.

⁹⁷ Şesrî, *a.g.e.*, s. 185.

⁹⁸ en-*Nisa*, 4/59.

yapması gerektiğini anlıyoruz. Çünkü ihtilaf edilen konuya uygun çözümleri ayet ve hadislerden hareketle ancak müctehidler bulabilirler.⁹⁹

Mutlak müctehidin hiç kimseyi taklid edemeyeceğini söyleyenlerin bu görüşü İslam hukuk çevrelerinde kabul edilen genel bir yaklaşımdır.

5.1.2. Mutlak Müctehidin Taklid Edebileceği Görüşü

Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), İshak (v. 273/886) ve bazı âlimlere göre mutlak müctehid, başka bir müctehidi taklid edebilir.¹⁰⁰ Bu görüş sahiplerinin görüşlerini şöyle zikredebiliriz.

- “Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.”¹⁰¹ Kişi, her hangi bir konuda icthad etmeden önce o konuda bilgi sahibi değildir. Bu durumda ayetten geçen “bilmiyorsanız” kelimesinin ifade ettiği kişilerden sayılmaktadır. Artık bilmediği şeyleri bilenlere sorabilir.

- “Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ülü'l-emre de itaat edin.” mealindeki ayette yer alan ulu'l-emrden birisi de âlimlerdir. Bu durumda âlimlere itaat ve onları taklid etmek caizdir; velev ki o itaat ve taklid ulemadan gelsin.

- Taklid, hakkında icthad caiz olan bir kavramdır. Avam tabakasındaki biri, bilmediği bir konuda nasıl ki bilen birini taklid ediyorsa ve taklid ettiği kişinin sözünün doğruluğuna inandığında kendisini taklid etmesi vacip oluyorsa müctehid de bilmediği konularda tıpkı avam gibi bir başka müctehidi taklid edebilmektedir.

- Bir müctehid, başka bir müctehidin haber'i vahidini nasıl ki kabul edip onunla emel ediyorsa onun uzun çalışma ve çabasının ürünü olan icthadını evleviyetle kabul edip onu taklid etmesi gerekir.¹⁰²

Kimi âlimlere göre mutlak müctehid sadece Sahabeler arasında yayılıp hiçbir ihtilafa yol açmayan konularda sahabeyi taklid edebilmektedir.¹⁰³ Nitekim sahabeye ittiba bağlamında Hz. Peygamber, şöyle buyurmaktadır: “Benin ashabım yıldızlar gibidir

⁹⁹ Şesrî, *a.g.e.*, s. 186.

¹⁰⁰ Sem'ânî, Mansur b. Muhammed b. Abdulcebbar, *Kavatiü'l-Edille fi Usûl i'l Fıkh*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad, 1998, C. V, s.100.

¹⁰¹ *en-Nahl*, 16/43.

¹⁰² Şesrî, *a.g.e.*, s. 186.

¹⁰³ Teftâzâzî, Sa'duddin Mes'ud b. Ömer, *Şerhu't-Telviḥ Ala't-Tavdiḥ li Metni Tenkih fi Usûli'l-fıkh*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., C. II, s. 36.

hangisine uyarsanız kurtulursunuz”¹⁰⁴ “Benden sonra her iki kişiye yani Ebu Bekir ve Ömer’e iktida edin.”¹⁰⁵

Bazı âlimlere göre müctehid, kendisinden daha bilgili bir müctehidi taklid edebilir.¹⁰⁶ Bunun için “imamette daha layık olanlar öne geçmek zorunda” prensibini örnek göstermişler.¹⁰⁷ Nasıl ki bir mükallid, kendisinden daha bilgili birini yani müctehidi bulduğunda kendisini taklid etmesi gerekiyorsa, bu durum kendisinden daha bilgili bir müctehidi bulan mutlak müctehid için de geçerlidir. Nitekim müctehid olmalarına rağmen Hz. Abdurrahman b. Avf (r.a.); Hz. Osman (r.a.) Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’i taklid etmeyi kendi ictheadlarından daha hayırlı görürlerdi.¹⁰⁸

Kimi ulemaya göre mutlak müctehid, kendisi ile ilgili konularda taklid edebilir; ancak vereceği fetvalarda taklitte bulunamaz.¹⁰⁹ Başka bir grup âlime göre ise müctehid, kendisi ile ilgili konularda zaman darlığı¹¹⁰ veya icthead ile hükme ulaşma güçlülüğü durumunda bir başka müctehidi taklid edebilir.¹¹¹

5.2. MUKAYYED MÜCTEHİD

Mukayyed müctehit: İlmin tüm konularında değil de Munakahat, zekât ve alış veriş gibi bazı konularda icthead edecek seviyeye ulaşan kimsedir.¹¹²

Bu vasıfta olan bir müctehidin, icthead yapabileceği bir konuda icthead yapmayıp taklitte bulunması, mutlak bir müctehidin taklid etmesi gibidir. Mutlak müctehidin taklitte bulunmasının hükmü hakkındaki görüşleri bu konunun hemen öncesinde zikretmiştik. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, mukayyed müctehid, icthead yapabilecek imkân ve ehliyete sahip olduğu konularda icthead yaptıktan sonra taklide gidemez.¹¹³ Çünkü bu

¹⁰⁴ Cezerî, Mecduddin Ebi’s-Saadat el-Mübarek b. Mühammed İbnü’l-Esir, *Camiü’l-Usûl fi Ahadisi’r-Rusûl*, Mektebetü’l-Helevani, y.y., 1972, C. VIII, s. 556.

¹⁰⁵ Humeydî, Ebi Bekir Abdullah b. Zübeyr el-Kureysî, *Müsned el-Humeydî*, Daru’s-Seka, Dimeşk, 1996, C. I, s. 413.

¹⁰⁶ Lamişi, Ebu’s-Sena Mahmud b. Zeyd, *Kitabün fi Usûli’l-fikhi*, Daru’l-Garbi’l-İslami, Beyrut, 1995, s. 201.

¹⁰⁷ Gazzâlî, Ebu Hamid Mühammed b. Mühammed b. Mühammed, *el-Münğul min Talikati’l-Usûl*, yay.y., y.y., ts., C. I, s. 477.

¹⁰⁸ Cessâs, Ahmed b. Ali er-Râzî, *el-Fusul fi’l-Usûl*, Vuzaretü’l-Evkaf ve’ş-Şüüni’l-İslami, Küveyt, 1994, C. IV, s. 284.

¹⁰⁹ Âmidî, *el-İhkam fi Usûl i’l-Ahkâm*, C. IV, s. 248.

¹¹⁰ Şesrî, *a.g.e.*, s. 184; Bani, *a.g.e.*, s. 128.

¹¹¹ Gazzâlî, *Müstasfâ*, C. IV, s. 128.

¹¹² Bâğdâdî, el-İmam Abdulmu’min b. Abdülhak, el-Hanbeli, *Teysiru’l-Vusul İle Kavaidi’l-Usûl Ve Meakidi’l-Fusul*, Daru İbni’l-Cevzi, Riyad, h.1431, C. I, s. 460.

¹¹³ Tanrıverdi, Hayrettin, *İslam Mezhepler Hukukunda Taklid ve Telfik*, yay.y, Elazığ, 1990, s. 74; Şesrî, *a.g.e.*, s. 192.

müctehid, ictihatta bulunduğu konunun hükmü hakkında derin bilgisi ile zaten kesin bir kanaate ulaşmıştır. Durum böyle iken müctehidin, o güçlü kanaatinin zıddıyla amel etmesi doğru değildir.

Söz konusu müctehidin icihad yapabilecek ehliyetine sahip olmadığı konularda ise taklide yönelmesinin hükmü hakkında şu iki farklı görüş mevcuttur:

5.2.1. Mukayyed Müctehidin Bilmediği Konularda Taklid Edebileceği Görüşü

Âlimlerin çoğunluğuna göre mukayyed müctehid, hakkında icihad edebilecek ehliyetine sahip olmadığı konularda taklide yönelmesi gerekir. Çünkü onun bilmediği konularda diğer insanlardan hiç bir farkı yoktur.¹¹⁴ Bu görüş sahipleri şu delilleri mesned kabul etmektedir.

- “Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.”¹¹⁵ Bu ayet mefhum olarak avamı kapsadığı gibi sınırlı icihad ehliyetine sahip olan müctehidi de içine almaktadır.

- Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “Bilmediklerinde soramazlar mıydılar, cehaletin şifası ancak sormaktır.”¹¹⁶

- Âlimlere göre bir hadisin sahih olup olmadığı konusunda hadis ehlini taklid etmek caizdir.¹¹⁷ Çünkü hadis konusu uzmanlık gerektiren bir konudur. Ve hadis alanında uzmanlığı olan birini taklid etmek gayet normaldir. Bu gerçekten hareketle uzmanlığı ve bilgisi olmadığı konularda mukayyed müctehidin, bilen birini taklid etmesi de caiz olduğunu belirtebiliriz.

- Mukayyed müctehid, hükmünü bilmediği konularda avam gibidir. Avam bilmediği konularda taklid edebildiği gibi mukayyed müctehid de taklid edebilir.¹¹⁸

5.2.2. Mukayyed Müctehidin Hiçbir Şekilde Taklid Edemeyeceği Görüşü

Mu'tezileden Ebu Ali el-Cubbai ve İmam Şafiinin kadim görüşüne göre mukayyed müctehidin, ictheadında aciz kaldığı konularda da taklide gitmesi caiz değildir.¹¹⁹ Bu konumdaki müctehidin taklid etmek yerine konuyu araştırıp ictheadta bulunması gerekir.

¹¹⁴ Makdisî, *a.g.e.*, C. III, s.1008; Şankifî, Muhammed el-Emin, *Müzekkiretü fi Usûli'l-fikhi*, Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, Medine, 2001, s. 371.

¹¹⁵ en-Nahl, 16/43.

¹¹⁶ Ebû Dâvud, *Tahare*, 125.

¹¹⁷ İbn Neccâr, *a.g.e.*, C. IV, s. 545; el-Merdâvî, Alauddin Ebu'l-Hasan Ali b.Süleyman el-Hanbeli, *et-Tehbir Şerhu't-Tahrir fi Usûli'l-fikhi*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2002, C. VIII, s. 4075.

¹¹⁸ Hac, İbnü'l-Emir, *et-Takrir ve't-Tehrir*, yay.y., y.y., ts., C. III, s.345; Şesrî, *a.g.e.*, s. 193.

¹¹⁹ Âmidî, *el-İhkam fi Usûl i'l-Ahkâm*, C. IV, s. 247.

Burada mukayyed müctehidin bir başka müctehidi taklid edip edemeyeceği konusu ile ilgili iki farklı görüşe değindik. Bu noktada tarafların dayandıkları delillere baktığımızda birinci görüş yanı cumhur ulemanın görüşünün daha isabetli olduğunu, dayandıkları delillerin yerinde deliller olduğu ve sosyal gerçeklere en yakın olduğunu tesbit etmiş bulunmaktayız.

5.3. AVAM TABAKASI

Avamdan kasıt şer'i ilimler noktasında bilgisi olmayan veya bilgisi olup ictihad yapabilecek derecede bilgi sahibi olmayanlardır.¹²⁰

Günümüz insan profiline baktığımızda neredeyse insanların tamamının mukallid olduğunu, ibadetlerini ifa ederken müctehidlerin görüşlerine muracaat ettiklerini görüyoruz. Avam tabakası için taklidin hükmü hususunda âlimlerin iki farklı gruba ayrıldığını görmekteyiz.

5.3.1. Taklid Etmenin Vacip Olduğu Görüşü

Âlimlerin çoğuna göre avam tabakasının, yaptığı ibadetinin sıhhati için bir müctehide taklid etmesi gerekir. Çünkü avamın şeriata tabi olması gerekir. Bunun da taklitten başka bir yolu yoktur. Bu iddianın desteklenmesi adına şu deliller ifade edilmektedir:

- “Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.”¹²¹ Bu ayeti kerimede “sorun” şeklinde emir ifade eden bir kelime kullanılmıştır. Emir de başka bir manaya delaleti hususunda bir karine bulunmadıkça vucuba delalet etmektedir. Şüphesiz avamın soru sorması, taklittir.
- “Bilmediklerinde soramazlar mıydılar, cehaletin şifası ancak sormaktır.”¹²² Hz. Peygamber, hükmünü bilmedikleri konuda soru sormayan sahabeyi azarlamıştır. Azarlama da ancak vacip bir şey terk edildiğin de başvurulmuş bir durumdur.
- Gözleri görmeyen birisi, kıbleyi belirleme noktasında kendisine güvendiği birisine taklid etmesi gerekir. Avamdan olanlar da kaynaklardan delillere ulaşma imkânı bulmadıklarında bahsi geçen â'mâ gibi olduklarından dolayı taklid etmesi gerekir.¹²³

¹²⁰ Hasan, *a.g.e.*, s. 277; er-Racihî, *a.g.e.*, s. 21.

¹²¹ en-Nahl, 16/ 43.

¹²² Ebû Dâvud, *Tahare*, 125.

¹²³ Âmidî, *el-İhkam fi Usûl i'l-Ahkâm*, C. IV, s. 278.

5.3.2. Taklid Etmenin Haram Olduğu Görüşü

Mütezile anlayışa sahip bir kısım, taklidin hiçbir şekilde caiz olamayacağını ve kişilerin, hükmünü bilmek istedikleri konularda araştırma ve incelemede bulunmaları gerektiğini belirtmişler.¹²⁴

Avamın füru konularında müctehidi taklid etme hususunda değindiğimiz bu iki görüşten şüphesiz cumhur âlimlerin görüşü, yani ilk görüşün, daha isabetli olduğunu görmekteyiz. Çünkü cumhurun dayandığı deliller sağlam, asri saadetten beri süre gelen İslam ibadet hayatına daha uygundur. Öte yandan bir avamın edille'i-şeriyeden dini hükümleri anlayıp çıkarmasının mümkün olmadığı her kesin malumudur.

Sahabe döneminde birçok kişi sahabeye fetva sorar ve cevabını alırlardı. Hiçbir sahabi de kendilerini eleştirmez ve gidin bu sorduğunuz meselelerin cevaplarını araştırın demezlerdi. Kaldı ki insanları, uzun yıllar ilim okumayı gerektiren ictihada ve araştırmaya yönlendirdiğimizde hayatlarının idamesi için yapmaları gereken işlerinden ve mesleklerinden geri kalacaklar ve nihayetinde dünyanın dengesi de bozulmuş olacaktır.¹²⁵

6. TAKLİD EDİLEN KİŞİ

6.1. MÜCTEHİDİ TAKLİD

6.1.1. Mutlak Müctehidi Taklid Etmek

Avam tabakasında bulunan birisi, dini konularda karşılaştığı bir meseleyi herhangi bir müctehide başvurmak suretiyle çözmek durumundadır.¹²⁶ Çünkü avamdan olan kimse, bir sorunla karşılaştığında ya o sorunu olduğu gibi bırakıp onun çözümüyle ilgili bir faaliyet içerisine girmeyecek ya da o meseleyi çözmek için ilim tahsil edip müctehid olacak ve o sorunu kendisi çözecek ya da o meselenin çözümü için bilen birine yani müctehide başvuracak. Kişi, bu üç seçenektan birisini yapmak zorundadır. Birinci seçeneği yani hiçbir şeyi yapmayıp meseleyi olduğu gibi çözümsüz bırakması caiz değildir. Çünkü kişinin karşılaştığı o meselenin kendisi için vacip olma ihtimali mevcuttur. İkinci seçeneğin meydana gelme ihtimali ise neredeyse mümkün değil. Çünkü ikinci seçeneğe göre kişinin karşılaştığı sorunu çözmek için müctehid olması gerekmektedir. Bütün insanların ictehad

¹²⁴ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, C. IV, s. 147.

¹²⁵ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, C. IV, s. 147.

¹²⁶ Bedran, Abdulkadir b.Ahmed b. Mustafa b. Abdurrahim b. Muhammed, *el-Medhal ile Mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1981, s, 283; Cessâs, *a.g.e.*, C. IV, s. 281.

seviyesine ulaşması da mümkün değildir. Geriye sadece üçüncü şık kalmaktadır. Yani avamın karşılaştığı problemi bir müctehide başvurarak çözmek kalıyor ki bu durum diğer seçeneklerin imkânsızlığından dolayı vacip duruma gelmektedir.¹²⁷

Avamın müctehidi taklid etmesi gerekliliği hususunda Ebu Ali et-Taberi (v. 350/961) şöyle diyor: Avam tabakasındaki biri, görüşleri isabetli ve naslara muhalif olmayan birine taklid etmesi gerekir. Kimi âlimlere göre mukallid, kanaatine göre en âlim olana ancak taklid edebilir.¹²⁸

Avamın müctehide taklid etmesi gerekir diyenler, görüşlerini şu delillere dayandırıyorlar:

- “*Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.*”¹²⁹ Ayet, bir konuda hükmünü bilmede yetersiz kaldığımız durumda bizi söz konusu konuda aydınlatacak birine başvurmayı ve onun görüşleri doğrultusunda hareket etmemiz gerektiğini emretmektedir. Ve ayette geçen “bilenler” kelimesinden kasıt müctehidlerdir. Çünkü en iyi bilenler onlardır.

- “*Onların her kesiminde bir grup dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.*”¹³⁰ Bu ayeti kerimede Allah Teâla dini ilimlerde mahirleşmesi gereken birilerin (muctehidlerin) bulunması gerektiğini ve bu âlimlere toplumun (mukallidlerin) uyması gerektiğini anlıyoruz.

- “*Hâlbuki onu, peygambere ve aralarında yetkili kimselere götürselerdi, onlardan sonuç çıkarmaya gücü yetenler, onu anarlardı.*”¹³¹ Bu ayetten, muğlak ve kapalı bir konunun, o konuda uzman birine (muctehid) götürülmesi gerektiğini anlıyoruz. Dini konuda da uzman olan hiç şüphesiz müctehidlerdir.

- “*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden olan emir sahiplerine de itaat edin.*”¹³² Bu ayette yer alan “emir sahipleri” kelimesinden ne

¹²⁷ Cessâs, *a.g.e.*, C. IV, s. 281.

¹²⁸ Bâğdâdî, Ebubekir Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatip, *el-Fakih ve'l-Mutefakkih*, Daru İbni'l-Cevzi, Riyad, 1996, C. II, s. 127.

¹²⁹ *en-Nahl*, 16/ 43.

¹³⁰ *et-Tevbe*, 9/122.

¹³¹ *en-Nisa*,4/83.

¹³² *en-Nisa*,4/59.

kastedildiği ile ilgili farklı görüşler varsa da bir bölüm ulemaya göre şeriat âlimleri yani müctehidler kastedilmektedir.¹³³

- Avamın cevabını bilmedikleri konularda bir müctehidin görüşüne başvurmanın gerekliliği noktasında bir icma söz konusudur. Çünkü İslam tarihi boyunca ümmet, fetvasını bilmedikleri konularda ulemaya başvurmuştur.¹³⁴

- Bir gün Hz. Peygamberin huzurunda bedevinin birisi, karısı ile zina eden Asif adındaki kişiyi şikâyet edip, Şöyle diyor: Ya Resulullah aramızda Allah'ın kitabıyla hükmet. Bu söz üzerine hasmı Asif'in babası kalkıp şunları söyledi: Ben ilim ehline bu durumu sordum, onlarda bana, senin oğluna yüz değnek vurulacak ve bir yıl sürgüne gönderilecek. Bu kadın ise recim edilecek dediler. Bu cevap üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki ben aranızda Allah'ın kitabıyla hükmedeceğim."*¹³⁵

Asif'in babasının, peygamber efendimize, ben ilim ehline sordum bana şöyle dediler sözüne her hangi bir itirazda bulunmaması ilim ehline, müctehid âlimlere soru sormanın kendilerine danışılmanın her hangi bir sorun teşkil etmediğini göstermektedir.

6.1.2. Mukayyed Müctehidi Taklid Etmek

Mükayyed müctehide taklid edilir mi edilmez mi? bu sorunun cevabı "ictihad bölünür mü bölünmez mi" sorusunda gizlidir. Bundan dolayı evvela bu noktaya değineceğiz.

İctihadın bölünmesiyle ilgili farklı görüşler mevcuttur. Fukahanın çoğununa göre kişinin, bazı meselelerde müctehid bazılarında ise mükallid olabildiği anlamına gelen teceziü'l-ictihad caizdir. İbn Dakik, sahih görüşün de bu olduğunu belirtmiştir.¹³⁶ Çünkü aksi durumu iddia ettiğimizde, her müctehidin bütün meselelerin hükmünü ve delilini bilmesi gerektiğini de iddia etmiş oluruz ki, bu iddia mümkün olmaz. İslam Hukuk Tarihine baktığımızda mutlak müctehidler olabildiği gibi mukayyed müctehidler de var olduklarının görmekteyiz.

¹³³ Beydâvî, Nasiruddin Ebu Said Abdullah Ebu Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî, *Tefsiru'l-Beydâvî el-Müsemma Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1996, C. II, s. 206.

¹³⁴ Cessâs, *a.g.e.*, C. IV, s. 281

¹³⁵ Zeyleî, Cemaluddin Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nesbu'r-Rayeti li Ahadisi'l-Hidaye*, Müessesetü'r-Reyyan, Beyrut, 1997, C. III, s. 328.

¹³⁶ Şevkânî, *a.g.e.*, C. II, s. 1042.

İslam ulemasından birçoğu kendilerine sorular sorulduğunda cevaplarını bildikleri soruları cevaplandırır cevaplarını bilmedikleri soruları ise cevapsız bırakırlardı.¹³⁷

Nitekim İmam Malik'e kırk sekiz soru sorulduğunda on iki soruya cevap verip otuz altı soruyu ise cevapsız bırakmıştır.¹³⁸ Bundan da açık bir şekilde anlıyoruz ki teceziü'l-ictihad caizdir.

Ancak bazı âlimlere göre ictihad bir bütündür, bölünmez. Çünkü ilimler, birbirine bağlıdır. Ve bazen bir meselenin bir bölümü başka bir konuda diğer bir bölümü ise başka bir konudadır.¹³⁹

7. FARKLI DURUMLARDA TAKLİD

7.1. AVAM TABAKASINDAKİ BİRİNİ TAKLİD

Avam tabakasındaki bir insan, şer'i bir konunun hükmü ve delilini bilen veya kendi ile aynı seviyede olan bir başka avamı taklid edebilir mi? Bu konuda üç farklı görüş bulunmaktadır.

7.1.1. Mutlak Suretle Taklidin Caiz Olduğu Görüşü

Avam tabakasındaki bir şahıs, her hangi bir meselenin hükmünü deliliyle birlikte bildiği takdirde kendisi o konuda fetva verebildiği gibi kendisi taklid de edilebilir.¹⁴⁰ Çünkü kendisi o konuda bir âlim gibidir. Nitekim âlim ile avam arasındaki fark âlimin konunun hükmü ve delilini en iyi bir şekilde ifade edebilmesi ve varit olan itirazları def edebilmesidir. Avamdan her hangi biri, şer'i bir konuda âlimin bilmesi gerekenleri bildikten sonra âlime taklid edildiği gibi kendisi de taklid edilebilir.

7.1.2. Mutlak Suretle Taklidin Caiz Olmadığı Görüşü

Avam tabakasındaki biri, hiçbir zaman kendisi gibi aynı seviyede bulunan bir avamı taklid edemez. Çünkü avam neyin delil olabileceğini, neyin delil olamayacağını delilin şartlarının neler olabileceğini, delillerin ne zaman geçerli olabileceğini ve delillerin muarızlarını bilebilecek durumda değildir.¹⁴¹

¹³⁷ Bâğdâdî, Abdulmu'min *a.g.e.*, s. 460.

¹³⁸ Tuffi, *a.g.e.* C. III, s. 585.

¹³⁹ Şevkânî, *a.g.e.*, C. II, s. 1042.

¹⁴⁰ İbn Kayyim el-Cevciyye, Ebü Abdullah Muhammed b. Ebi Bekir b. Eyyüp, *İlamü'l- Muvakkin An Rabbi'l-Âlemin*, C. VII, Daru İbni'l-Cevzi, Riyad, h.1423, C. VI, s. 105.

¹⁴¹ İbn Kayyim el-Cevciyye, *a.g.e.*, C. VI, s. 105.

7.1.3. Bazı Durumlarda Taklidin Caiz Olduğu Görüşü

Mukallid bazı durumlarda taklid edilebilir. Bu durumlar şunlardır: mukallidin hükmünü bildiğini iddia ettiği meselenin delili Kur'an ve Sünnet olması durumunda avam söz konusu meselede kendisi taklid edebilir.¹⁴² Çünkü Kur'an ve Sünnet bütün mükelleflere hitap etmekte ve her mükellefin anlayabileceği açıklıktadır. Bu şekilde mana ve mefhumu açık olan bir nas kendisi tarafından anlaşıldığında o nassa istinaden başkalarını yönlendirebilir ve başkası da kendisine uyabilir.

Ancak söz konusu meselenin delili nas değil de kıyas ve benzeri akli deliller olduğunda kendisi taklid edilemez. Kendisi de başkalarını yönlendirme yoluna gidemez.¹⁴³

İfade ettiğimiz bu üç görüşten üçüncü görüş en isabetli olandır. Çünkü avam bir meselenin hükmünü Kur'an ve Sünnet yoluyla bildiğinde kendisi taklid edilebilir ve kendisi de insanları bu konuda aydınlatabilir.¹⁴⁴

İslam hukuk tarihindeki uygulamalara baktığımızda üçüncü görüşün Müslümanların ibadet hayatlarındaki taklidî uygulamalara diğer görüşlerden daha fazla uygunluk arz ettiğini görmekteyiz. Çünkü avamın çoğu tarih boyunca bilmedikleri konuları kendileri gibi mükallid olan birilerine sorup ona göre hareket etmişlerdir.

Bu hususta beyan ettiğimiz görüşler mutlak veya mukayyed müctehidlerin yokluğu durumunda geçerlidir; ancak müctehidin mevcudiyeti durumunda, hiçbir şekilde avam taklid edilemez.

7.2. İLMİ DURUMU MEÇHUL BİR KİŞİYİ TAKLİD

İlmi durumu meçhul olan bir kişiyi taklid konusunu şu şekilde açıklayabiliriz: Avamdan biri uzak bir memlekete gider ve karşı karşıya bulunduğu dini bir konuyu çözmesi için hiç tanımadığı birine başvurup onun tâlimatları doğrultusunda hareket edip, kendisini taklid edebilir mi? Yoksa müctehidlerde zorunlu olarak bulunması gereken ictihad ve adalet gibi özellikleri taşıyıp taşımadığını bildikten sonra mı taklid edebilir?

Bu konuda iki farklı görüş mevcuttur:

¹⁴² İbn Kayyim el-Cevciyye, *a.g.e.*, C. VI, s. 105.

¹⁴³ İbn Kayyim el-Cevciyye, *a.g.e.*, C. VI, s. 105; Racihî, *a.g.e.*, s. 131.

¹⁴⁴ Racihî, *a.g.e.*, s. 131.

7.2.1. Taklidin Caiz Olduğu Görüşü

Bir kısım âlimler,¹⁴⁵ adalet ve ictihad noktasında durumu meçhul olan birini taklid etmeyi caiz görmektedir. Bu görüş sahiplerinin delilleri şunlardır:

- Bir şahıs, başka bir memlekete gidip dini bir sorunla karşılaştığında söz konusu olan sorunu çözmek adına başvurduğu kişiyi ilmi ve adaleti noktasında araştıramaz. Bu durum örfi olarak kati derecede sabittir. Örf ise İslam Hukuk sisteminde bir delildir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir.*”¹⁴⁶

Yalnız bu görüş sahiplerinin ileri sürdüğü bu delil birkaç noktada sorunludur: Bir şahsın, başka memleketlere gidip bir sorunla karşılaşması durumunda başvurduğu kişinin ilmi seviyesini araştırmaması yanlış bir durum olduğu gibi bu yanlışın topluma yayılmış olması o örfün de yanlış olduğunu göstermektedir. Yanlış örf ise İslam Hukuk namına hiçbir değer ifade etmemektedir. Doğru olan kendisine başvurmak istediği kişiyi, adil olan bir veya iki kişiye sorup o şekilde fetvasına başvurmasıdır.

- Şayet görüşüne başvuru kişi ilmi kabiliyeti noktasında araştırılmaya tabi tutulsa da adaleti noktasında bir araştırılmaya tabi tutulmaz. Çünkü mümin hakkında hüsnü zanda bulunmak esastır. Mademki adaleti noktasında araştırılmaya tabi tutulmuyor bu durumda ilmi noktada da araştırılmamalıdır.

Bu delil de şu noktada eleştirilmiştir: Evet bu noktada kişinin adaletli olup olmadığı hususunu araştırmaya gerek yok. Çünkü zanni galip ile Müslümanların çoğunun adil olduğuna inanıyoruz. Ancak ilim vasfı böyle değildir. Çünkü insanların çoğu derin bir ilmi vasıftan yoksundurlar. İctihad edecek oranda bir ilme sahip olma durumu insanlar arasında çok az olduğundan bu durum araştırılmayı gerektirmektedir.

Öte yandan ilim sıfatı sonradan kazanılan bir nitelik yani arizi olduğundan “ Arizi sıfatlarda asıl âdemdir. ”¹⁴⁷ kaidesi gereği delil olmadıkça insanlarda ilim sıfatının varlığı kabul edilmez. Birinde böyle bir sıfatın varlığına inanmak için araştırmak gerekir.

¹⁴⁵ Leknevî, Abdulali Muhammed b. Nizameddin Muhammed es-Sehalevi el-Ensârî, *Fevati'r-Rehumat Bi Şerhi Müslimü'm-Müsbüt*, Daru kübübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, C. II, s. 435.

¹⁴⁶ İmam Malik, *Muvatta İmam Malik*, Salat, 71; Begavî, el-Hüseyin b. Mes'ud, *Şerhu's-Sünne*, el-Mektebü'l-İslami, Beyrut, 1983, C. I, s. 215.

¹⁴⁷ Zeydan, Abdülkerim, *el-Veciz fi Şerhi'l-Kavaidi'l-Fıkhiyye fi Ş-Şeriat'l-İslamiyye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2003, s. 45.

7.2.2. Taklidin Caiz Olmadığı Görüşü

Âlimlerin çoğunluğuna göre durumu meçhul birini taklid etmek caiz olmadığı gibi onun fetvaları ile de amel edilmez. Bu görüş sahiplerinin dayandığı deliller şunlardır:

- Kendisini hiç tanımadan görüşüne başvurduğu kişi kendisinden daha cahil olabilir. Nitekim insanlar arasında asıl olan onların avam olduklarıdır. Avam olmayanların ise ancak bir istisna olduğu gerçeğidir. Hükümler de istisnalara bina edilmezler.
- Bir âlimin görüşleri, bir şahısın kendisine uyulması gereken vacip görüşler haline geliyorsa, o şahıs o âlimi hem ilmi hem de adaleti noktasında en iyi şekilde tanınması gerekir ki, o görüşlerle amel edebilsin.

Bu hususta verilebilecek en güzel örnekler herhalde şunlardır:

Peygamberlik iddia eden kişinin, gerek gösterdiği mucizeler ve gerek daha başka yollarla tanınması gerekir. Şayet peygamberlik iddiasında bulunanlar, hiçbir şekilde tanınmıyorsa kendilerine inanılmaz. Bir âlim kendisine ulaşan hadisin üzerine hüküm bina edecekse o hadisin sıhhati için ravilerini iyi bir şekilde tanımalı, Hâkim davada şahitlik yapan şahitlerin adaletini bilmeli ve halk kendini yöneten devlet başkanını tanımalıdır. Bu örneklerde olduğu gibi kendisi de taklid edilecek kişiyi en iyi bir şekilde tanınması gerekir.

Bu görüşlerden ikincisinin daha isabetli olduğunu söyleyebiliriz.

Çünkü ikinci görüşün delilleri daha güçlüdür.¹⁴⁸ Öte yandan ikinci görüşün İslam hukuk tarihindeki uygulamalara daha uygun olduğunu söyleyebiliriz. Birinci görüşün gerek istidlal noktasında ve gerekse taklid uygulamaları noktasında isabetli bir görüş olmadığı aşıkardır.

İnsanların taklid edeceği müctehidi, şu vasıflardan biri veya bir kaçını ile bilmesi mümkün olabilir.

- Birçok önemli âlimin bulunduğu ortamda fetva makamına oturup fetva vermesi.
- İnsanlar arasında kendisine danışıp, fetva alma geleneğinin oluşması.
- Kendisine danışılan kimsenin, İnsanlar arasında fetva vermeye ehil olduğu fikri tevatür derecesinde yaygınlaşması.

¹⁴⁸ Racihî, *et-Taklid ve l-İfta ve'l-İstifta*, s.106; Tuffî, *Şerhu Muhtasarı'r-Ravde*, C. III, s. 664; Bâğdâdî, Abdulmu'min, *a.g.e.*, C. I, s. 480; Leknevî, *a.g.e.*, C. II, s. 435.

- Kendisine danışılan kişinin; hem tavırları itibariyle hem de giyim kuşam itibariyle dindarlık özelliklerini taşıması.
- Birden fazla kimsenin söz konusu şahsın fetvaya ehil olduğu bilgisini vermesi.¹⁴⁹

7.3. ÖLEN BİR MÜCTEHİDİ TAKLİD

Bir mukallid, dört mezhep imamı dâhil ölen müctehidler görüşlerine uyup kendilerini taklid edebilir mi? Yoksa mukallid, ancak hayatta bulunan âlimleri mi taklid edebilir? Bu hususta âlimler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşleri şöyle sıralayabiliriz:

7.3.1. Taklid Etmenin Caiz Olduğu Görüşü

Şâfiî mezhebi âlimlerinden Revyani'nin (v. 502/1108) de belirttiği gibi Cumhur ulemaya göre, ölen bir müctehidi taklid etmek caizdir. Çünkü görüş ve fikirler, sahiplerinin ölmesiyle ortadan kalkmazlar. Cumhuru bu görüşe sevk eden deliller şunlardır:

- Bir insanın ölümüyle görüşleri de ölmüş olsaydı; kişinin, hayatında yaptığı rivayet, şahitlik ve vasiyetler gibi birçok faaliyetinin de öldükten sonra geçerli olmaması gerekirdi. Oysaki böyle bir durum söz konusu değildir.¹⁵⁰
- Ölen müctehidleri taklid etmeyi caiz görmediğimiz takdirde, müctehidlerin bulunmadığı dönemlerde insanlar, büyük sıkıntılarla karşılaşacak ve birçok sorun çözümsüz kalacaktır.¹⁵¹
- Hz. Peygamber, “*Benden sonra her iki kişiye yani Ebubekir ve Ömer’e iktida edin.*”¹⁵² “*benin eshabım yıldızlar gibidir hangisine uyarsanız kurtulursunuz*”¹⁵³ şeklindeki hadislerde ölümden sonra müctehidlerin taklid edilebileceğini göstermektedir. Öte yandan İmam Râfiî (v. 623/1226) şöyle diyor: bir insanın hâkim karşısında şahitlikte bulunduktan sonra ölmesi halinde şahitliği geçerlidir.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn, *el-Mahsul fi İlmi Usûli'l-fıkhi*, Daru'l-Müessesese, Beyrut, 1997, C. VI, s. 81; Sübkî, Tacüddin Ebü'n-Nasır Abdulvahap b. Ali b. Abdulkafi, *Ref'u'l-Hicap an Muhtasari İbni'l-Hacip*, Alemü'l-Kütüp, Beyrut, 1999, C. IV, 594; er-Racihî, *a.g.e.*, s.106.

¹⁵⁰ Şesrî, *a.g.e.*, s.173; Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Bahauddin b. Abdullah, *el-Bahru'l-Muhit fi Usûli'l-fıkhi*, Vuzaratü'l-Evkaf Fi Şüüni'l-İslamiyye, Küveyt, 1992, C. VI, s. 297.

¹⁵¹ Şesrî, *a.g.e.*, s. 174.

¹⁵² Humeydî, Ebu Bekir Abdullah b. Zübeyr el-Kureyşî, *Müsned el-Humeydî*, Daru's-Seka, Dimeşk, 1996, C. I, s. 413.

¹⁵³ Cezerî, Mecduddin Ebi's-Saadat el-Mübarek b. Muhammed İbnü'l-Esir, *Camiü'l-Usûl fi Ahadisi'r-Rusûl*, Mektebetü'l-Helevani, y.y., 1972, C. VIII, s. 556.

¹⁵⁴ Zerkeşî, *a.g.e.*, C. VI, s. 297.

- Usûl cülere göre, ölmüş müctehidlerin görüşleri doğrultusunda fetva vermenin cevazlığı hususunda icma vardır.¹⁵⁵

7.3.2. Taklid Etmenin Caiz Olmadığı Görüşü

Râzî ve bir grup âlime göre ölmüş müctehidleri taklid etmek caiz değildir¹⁵⁶. Bu görüş sahiplerinin deliller ise şunlardır.

- Bir müctehid, öldükten sonra dini her hangi bir konuda oluşan bir icma onun görüşlerinin aksine olabilir. Ölen bir müctehidin farklı görüşü icmanın oluşmasına engel değildir. Bundan da anlıyoruz ki, ölen müctehidlerin görüşleri hukuki manada bir anlam ifade etmemektedir. Dolayısıyla o görüşler de taklid edilmez.¹⁵⁷

- Müctehidin icthad ehliyeti hayatta bulunduğu müddet ile sınırlıdır. Müctehidin ölümüyle o ehliyeti de ortadan kalkar. Öte yandan müctehidin sözü müctehid için bir vasıftır. Asıl öldükten sonra vasıfta ölmektedir.

- Ölmüş müctehid şayet ölmeyip yaşamış olsaydı icthad ve görüşlerini değiştirebilirdi.

- “Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.”¹⁵⁸ Ve “Bilmediklerinde soramazlar mıydılar, cehaletin şifası ancak sormaktır.”¹⁵⁹ Şeklindeki delillerin tümü hayatta bulunan müctehidi taklid etmeyle ilgilidir.

- Ölmüş müctehidin verdiği fetvalar kendi zamanın şartlarına uygun olabilir; ama ölümünün üzerinde uzun yıllar geçtikten sonra şartlar, maslahatlar ve mefsedetler değişmiş olabilir. Dolayısıyla bir zamanların gerçeklerine göre verilmiş fetvalar sonraki zamanlar için geçerli olmayabilir.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Zerkeşî, *a.g.e.*, C. VI, s.297.

¹⁵⁶ Râzî, *a.g.e.*, C. VI, s. 81

¹⁵⁷ Sübkî, Ali b. Abdulkafi es-Sübkî, Tacüddin Abdulvahap b. Ali, *el-İbhac fi Şerhi'l-Minhac*, Daru'l-Buhusi Li'-Diraseti'l-İslamiyyeti, Dubai, 2004, C. VII, s. 2945.

¹⁵⁸ en-Nahl, 16/43.

¹⁵⁹ Ebû Dâvud, *Sünen Ebi Davud*, Taharet, 125.

¹⁶⁰ Sülemî, İyad b. Nami, *Usûlu'l-fikhi'l-Lezi la Yeseu'l-Fakihe Cehlühu*, Daru't-Tedmuriyye, Riyad, 2005, s. 488.

7.3.3. Müctehid Bulunmadığı Dönemlerde Ölen Bir Müctehidi Zaruret Sebebiyle Taklid Edilebileceği Görüşü

İlkiya¹⁶¹ (v. 504/1110), İbn Berhan (v. 520 /1124) ve bazı âlimlere göre müctehid bulunmadığı dönemlerde ölmüş bir müctehidi taklid etmek caizdir.¹⁶²

7.3.4. Ölen Müctehidin Görüşlerini, Mezhep İçerisinde Müctehid Derecesine Ulaşmış Ehlü'n-Nazar Birinin Nakletmesi Halinde Taklidin Caiz Olduğu Görüşü

Âmidî, (v. 444/1052 ve bir grup âlime göre ölmüş müctehidin görüşlerini ehlü'n-nazar ve'l-ictihad yani mezhep içerisinde müctehidlik seviyesine ulaşmış güvenilir birilerinin nakletmesi halinde kendileri taklid edilebilir. Nitekim bu tür uygulamalar tarih boyunca yaşanmıştır.¹⁶³

Ölmüş bir müctehide taklid etme konusunda dört farklı görüşe yer verdik. Özetle birinci görüş bu manada bir taklidi mutlak caiz görürken ikinci görüş ise tam tersine böyle bir taklidi caiz görmemektedir. Üçüncü görüş sahiplerine göre hiçbir müctehid bulunmuyorsa ölü müctehid taklid edilebilir. Bu görüş sahipleri orta bir yol izlemişlerdir. Dördüncü görüşe göre ise ölü müctehidin görüşlerini ictihad ehli biri aktardığı takdirde söz konusu müctehidin görüşleri taklid edilebilir. Bu görüşlerin en isabetli olanı cumhurunda savunduğu birinci görüştür. Çünkü bu görüş sahiplerinin getirdikleri delillerin daha isabetli deliller olduğunu ve bu görüşün tarih boyunca yaşanan ibadet uygulamalarına daha uygun olduğunu görmekteyiz.

7.4. FASIK VE MÜTESAHİL MÜCTEHİDİ TAKLİD

Fasık ve mütesahili taklid etme ve fetvalarıyla amel etme konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunları sırayla şöyle açıklayabiliriz.

Bir müctehid fasık olabilir. Yani büyük veya küçük günahlardan birini işleyip üzerinde ısrar etmiş olabilir. Böyle bir durum kişinin müctehid hatta müstakil müctehid

¹⁶¹ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali et-Taberi İlkiya el-Heresi, 1058-1110 yılları arası yaşamıştır. İlkiya ilim tahsili için Hicaz'a gidip öğrendiği ilimle Şâfiî mezhebinin furu ve Usûl ünde otorite olmuştur. İlkiya Bağdat'a geri döndükten sonra ölünceye kadar Nizamiye medreselerinde müderrislik yaptırmıştır. (İbn Umad, Şahabeddin Ebi'l-Falah Abdu'l-Hay b. Ahmed b. Muhammed el-Akeri el-Hanbelîed-Dimeski, *Şezaretü'z-Zehab fi Ahbari Men Zehab*, Daru İbni Kesir, Beyrut, 1986, C. VI, s.14.)

¹⁶² İsnevi, Cemalüddin Abdurrahim, *Nihayetü's-S'ül Şerh Minhaci'l-Vusul, Alemü'l-Kütüp*, Kahire, h.1343, C. IV, s. 582.

¹⁶³ İsnevî, *a.g.e.*, C. IV, s. 582.

olmasını engellemez. Ancak fetva verecek kişinin, adalete sahip olması gerekir.¹⁶⁴ Adaletten kasıt, fetva veren kişinin, her hangi bir büyük günah işlememiş olması veya herhangi küçük bir günahta ısrar etmemiş olmasıdır.

İbn Salah,(v. 643/1245) müftünün (müctehidin) şöyle olması gerektiğini belirtmektedir: Müftü olacak kişi, fıska götüren ve mürüvveti ortadan kaldıran şeylerden uzak duran ve güvenilir biri olmalıdır. Böyle olmayan birinin, müctehid olsa dahi sözlerine itimat edilmez.¹⁶⁵

Şafii, Hanbelîve birçok âlime göre, müftü fasık olduğu takdirde, başkalarına fetva veremez. Sadece kendisi, fetvalarıyla amel edebilir. Çünkü fıskından dolayı görüşleriyle topluma güven veremez.¹⁶⁶ Ancak İbnü'l-Kayyum'a (v. 751/ 1349) göre; fasık, insanları fıska çağırmadığı müddetçe kendi için fetva verebildiği gibi başkalarına da fetva verebilir.¹⁶⁷

Âlimlerin, “fasık kişi başkalarına fetva veremez” şeklindeki görüşü, başka müctehidlerin bulunduğu durumda geçerlidir. Adil bir müctehidin bulunmadığı veya fasık kişinin, resmi organlar tarafından tayin edildiği ya da toplumda fıskın yaygın hal aldığı zamanlarda fasık müftü taklid edilebilir. Çünkü böyle zamanlar zaruret zamanlarıdır. Zaruri durumların da şartları farklıdır.¹⁶⁸

Tesahulluğu (fetvalarında basite kaçmak, gereği gibi araştırmamak) ile bilinen bir müctehitten de fetva istemek caiz değildir. Hiçbir müctehidin, fetvalarında tesahulde bulunması caiz değildir. Ancak kişi kendisine sorulan soruyu daha evvel araştırıp öğrenmişse kendisine ikinci defa sorulduğunda hemen cevap vermesinde her hangi bir sorun yoktur.¹⁶⁹ İmam Nevevî (v. 676/1277) şöyle diyor: Kişinin fasit gayeler için haram veya mekruh olan hile'i-şer'iyelere başvurması da tesahul olarak değerlendirilir. Aynı şekilde bir müctehidin sevdiği bir kişiye kolaylık veya nefret ettiği birisi için meşakkat olsun diye şüpheli olan bir şeye fetva vermesi de tesahul olarak değerlendirilir.¹⁷⁰

¹⁶⁴ Dehîl, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Fetva*, yay.y., y.y., ,2007, s, 192; Tufî, *Şerhu Muhtasarı'r- Ravde*, C. III, s. 588.

¹⁶⁵ Dehîl, *a.g.e.*, s. 192.

¹⁶⁶ İbn Neccâr, *a.g.e.*, C. IV, s. 545; Merdâvî, Alauddin Ebu'l-Hasan Ali b.Süleyman el-Hanbeli, *et-Tehbir Şerhu't-Tahrir fi Usûli'l-fikhi*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2002, C. VIII, s. 4041.

¹⁶⁷ İbn Kayyum, *a.g.e.*, C. VI, s. 139.

¹⁶⁸ Dehîl, *a.g.e.*, s. 193; İbn Kayyum el-Cevziyye, *a.g.e.* C. VI. s. 139.

¹⁶⁹ Harrânî, Ahmed b. Hamdan el-Hanbeli, *Sıfatü'l-Fetva ve'l-Müfti ve'l-Müstefti*, h.1380, el-Mektebu'l-İslami, Dimeşk, s. 33.

¹⁷⁰ Nevevî, *el-Mecmu*, C. I, s. 79.

Selef uleması, hata yaparım diye fetva vermekten kaçınırlardı. Birçok ulema kendilerine teklif edilen kadılık görevini kabul etmemiştir. Kendilerine ısrar edildiğinde, şehri terk ederlerdi. Selef ulemaya bir soru sorulduğunda hemen cevap vermez, tekrar tekrar araştırır öyle fetva verirdi. Selef ulemasının gösterdiği bu hassasiyet gayet yerinde bir hassasiyettir. Nitekim Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: “ve Allah, hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.”¹⁷¹ Diğer bir ayette de şöyle emredilmiştir: “Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak "şu haram, bu helaldir" demeyin, zira Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah'a karşı yalan uyduranlar ise, saadete şüphesiz erişemezler.”¹⁷²

Hz. Peygamber, bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: “İlmin insanlar arasından kaldırılması Allah'ın ilmi insanlardan çekip olması değil, âlimlerin vefatı şeklindedir. Öyle ki insanlar cahilleri kendilerine başkan yapacaklar ve sorularını da onlara soracaklar. Onlarda hiçbir ilmi temele dayanmayan fetvalar verecekler. Kendileri de delalete gidecek insanları da delalete götürecekler.”¹⁷³

7.5. DÖRT MEZHEP DIŞINDAKİLERİ TAKLİD

Taklid konusunda Müslümanların zihinlerini meşgul eden önemli konulardan birisi de, günümüzde dört mezhep dışındaki mezhep ve müctehidler taklid etmenin caiz olup olmadığı konusudur.

Bu konuya girmeden önce şuna değinmekte yarar var; İslam hukuk tarihine baktığımızda taklid edilebilecek mezhep ve müctehidlerin sayısı dörtten ibaret değildir. Çünkü sahabe, tabiin ve tebe-i tabinden sayılmayacak kadar müctehid yetişmiştir. Ve birçoğunun bir mezhebi vardı. Nitekim geçmişte görüşleriyle amel edilen dört mezhep dışında Süfyan es-Sevri (v. 161/778), Süfyan b. Uyeyne (v. 198/814), Leys b. Sad (v. 175/791), İshak b. Rahuye (v. 238/853), İbn Cerir (v. 310/923), Davut ez-Zahiri (v. 270/884) ve el-Evzai (v. 157/774) mezhebi gibi mezhepler vardı; ancak bu mezhepler hicri beşinci yüz yıldan sonra âlimlerin vefatından ve insanların eskisi gibi ilme teveccüh etmemelerinden dolayı korunamayıp unutulduklar.¹⁷⁴

¹⁷¹ el-A'raf, 7/33.

¹⁷² en-Nahl, 16/116.

¹⁷³ Buhârî, *el-Camiu's-Sahih*, İlim, 34.

¹⁷⁴ Sekkâf, Şeyh Alevi b. Ahmed eş-Şâfiî el-Mekkî, *Muhtasaru'l-Fevaidü'l-Mekkiyye fima Yehtacuhü Talebetü ş-Şafiiyye*, Daru'l-Beşaire-İslamiyye, Beyrut, 2004, s. 37.

Dört mezhep dışındaki mezhep ve müctehidleri taklid etme konusunda âlimler arasında farklı görüşler vardır.

Cumhur ulemaya göre dört mezhep dışındakileri taklid etmek caiz değildir.¹⁷⁵ Çünkü âlimler, intisap edilecek mezhepte bazı şartlar aramıştır. Bu şartlar ise şunlardır:

- Söz konusu mezhebin mensupları, o mezhebi en ince detayına kadar bilmeliler.
- Mezhebin tüm meseleleri toplanmış, seçilmiş, düzenlenmiş, kısımlara ayrılmış ve o mezhebin görüşleri öğrenilip öğretilmiş olmalıdır.

Bu şartları taşıyan mezhepler sadece Hanefî, Şafii, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleridir. Bundan dolayı son dönem âlimlerin çoğu, zikredilen şartları taşımadığından dolayı bu dört mezhep dışındaki mezhepleri taklid etmeyi caiz görmemişler.¹⁷⁶ Zira dört mezhep dışındaki mezhepler, kendilerine isnat edilen görüşlerinin onlara ait olup olmadığı hususunda emin olunmadığından ve o mezheplerin ne ölçüde tahrifata uğradığı bilinmediğinden dolayı, o mezhepler taklid edilemez.¹⁷⁷

İbn Hacer el-Haytemi (v. 974/1567), el-Fetava'l-Fıkhiyyetü'l-Kübra adlı eserinde şöyle diyor: Dört mezhep dışındaki mezheplerle gerek yargılamada gerekse de fetva vermede amel etmek caiz değildir. Ancak kişinin, kendisini ilgilendiren konularda Şia ve Zahirilerin bir bölümü hariç kendilerini taklid etmenin caiz olduğu mezhepleri belirli şartlarla taklid edebilir.¹⁷⁸

Bu şartları şöyle zikredebiliriz:

- Kişinin; taklid edeceği mezhebin, kendisini taklid etmenin caiz olduğu bir mezhep olması. Örnek: Şia, İbadiye ve benzeri mezheplere taklid edilemez.
- Kişinin, taklid edeceği mezhebi bilmesi ve tanınması gerekir.
- Kişinin; taklid edeceği mezhep görüşlerinin, adil ve hafızası güçlü kişiler tarafından nakledilmiş olması gerekir.
- Kişi; hangi meselede taklid edecekse, o meseleyi taklid etmek istediği mezhebe göre detaylı bir şekilde bilmesi gerekir.

¹⁷⁵ Sekkâf, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁷⁶ Bani, *a.g.e.*, s. 172.

¹⁷⁷ Sekkâf, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁷⁸ Heytemî, eş-Şeyh Ahmet Şihabüddin İbnü'l-Hacer el-Mekkî, *el-Fetava'l-Fıkhiyyetü'l-Kübra*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Türkiyye, C. IV, s. 325.

- Kişi, birden çok mezhebi taklid etmek istediğinde telfike düşmemeye riayet etmelidir. Şayet telfike düşerse örneğin, köpeğin necis olmaması konusunda Mâlikî mezhebini taklid etmesi, abdest sırasında başın az bir bölümünü mesh etmenin yeterli olacağı hususunda ise Şâfiî mezhebine taklid etmesi. İşte böyle bir taklid mahzurlu telfike yol açacağından dolayı caiz değildir.

Bu şartlara riayet edilerek başka bir mezhep taklid edildiğinde yapılan ibadet ve muameleler sahih olur; ancak bu şartların tümü veya bir bölümünün eksik kalması halinde yapılacak olan ibadetler sahih olmayacağı için hemen kaza edilmesi gerekmektedir.

Kişi dört mezhep dışındaki mezheplerden birini taklid ettiği takdirde şu şartlar gerekli değildir:

- Kişinin; kendisine taklid ettiği müctehidin görüşleri, dört mezhep imamların görüşlerine uygun olmayabilir.
- Kişinin; kendisini taklid ettiği dört mezhep dışındaki müctehidin görüşlerinin tevâtür yoluyla aktarılmış olması gerekmez. Söz konusu müctehidin görüşleri adil birinin aktarmış olması yeterlidir. Velew ki haberi vahit olsun.
- Kişinin, dört mezhep dışında kendisini taklid ettiği müctehidin veya mezhebin görüşlerinin müstakil kitaplarda aktarılmış olma şartı yoktur. Şayet ulemanın görüşlerine itina gösteren her hangi bir kitap yoluyla da gelmişse taklid için yeterlidir.¹⁷⁹

Dört mezhep dışındaki âlimlerin taklid edilememesinin nedeni, taklid edilen mezhebin görüşlerinin söz konusu mezhep imamlarına ait olup olmadığı hususunda emin olunamamasıdır. Ancak kesin bir şekilde bilindiği takdirde kendileriyle amel edilebilir. Nitekim İmam Malik'in arkadaşlarından olan İbn Kasım, (v.191/806) nezrû'l-Lecac konusunda İmam Leys b. Sad'ın mezhebiyle fetva vermiştir.¹⁸⁰

Öte yandan Endülüs halkı; toprağın, yetiştirilen mahsulün bir bölümü karşılığında kiralanması hususunda Leys'in mezhebiyle amel etmişler.¹⁸¹

Leys b. Sad'ın mezhebi, dört mezhepten biri olmamasına rağmen İmam Leys'e aitliği noktasında her hangi bir şüphe duyulmayan görüşleriyle amel edilmiştir.

¹⁷⁹ Heytemî, *el-Fetava'l-Fikhiyyetü'l-Kübra*, C. IV, s. 325.

¹⁸⁰ Heytemî, *Kitabü'l-Fetava'l-Hadisyye*, C. I, b, yay.y., y.y., ts., s. 86.

¹⁸¹ Tesûlî, Ebu'l-Hasan Ali b. Abdusselam, *el-Behcetü fi Şerhi't-Tuhfe*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, C. II, s. 270.

Dört mezhep dışındaki mezhep ve imamlara nisbeti kesin olmayan görüşlerle söz konusu mezheplere nisbeti kesin olup da cumhur âlimler ve genel İslam fıkıh anlayışına aykırı olan görüşlerde bahsi geçen mezhep ve müctehidler taklid edilemeyeceği gibi bu konularda söz konusu mezheplere göre de fetva verilemez.¹⁸²

Bu konuyu şu meselelerle örneklendirebiliriz: “Oruçlu biri fecirden güneşin doğuşuna kadarki sürede yeme içme faaliyetinde bulunabilir.” görüşü A’maş’a (v. 148/765) nisbet edilmektedir. Bu görüşün, A’maş’a nisbeti doğru olsa da, bu konu, genel İslam fıkıh anlayışına aykırı olduğundan dolayı merdud olup kendisi ile amel edilememektedir. Nitekim Allah Teâla şöyle buyuruyor: “*Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yeyin.*”¹⁸³ Kitap, sünnet ve İslam ulemasının tamamına göre oruçlu biri, fecirden sonra her hangi bir yeme ve içme faaliyetinde bulunamaz.

Âta b. Ebi Rebah’a (v. 115/732) da şu görüş nisbet edilmektedir: “Cariyeler cinsi münasebet için kiralanabilir.” Bu görüşün Âta b. Ebi Rebah’a nisbeti sahih olsa da bu görüş merduttur. Çünkü böyle bir şey hiçbir zaman İslam tarihinde vuku bulmadığı gibi hiç kimse de bunun cevazına dair fetva vermemiştir. Ayrıca İslam hukuku bu konuda tavizsiz bir tutum içerisindedir.¹⁸⁴ Çünkü böyle bir duruma izin verildiğinde fuhuş ve zinanın önü alınamaz. Ve bu durum, nesillerin kaybına ve toplumsal felaketlere yol açacaktır. İmam Gazzâlî, (v. 520/ 1126) el-Vasit adlı eserinde bu konuda şöyle diyor: İstimta (oynaşmak) için cariyelerin ödünç olarak verilmesi caiz olmadığı gibi işlerinde kullanmak üzere mahrem olmayana da yetişkin cariye kiralanmaz. ¹⁸⁵

Yine şu örneği verebiliriz, kendisi ile amel edilmesi tartışılan Zahiri Mezhebinin kurucusu Davut ez-Zahiriye nisbet edilen “ Kişi, veli ve şahitsiz bir şekilde sadece mehrin bulunmasıyla bir kadınla evlenebilir.” görüşüdür. Âlimler, bu hüküm hakkında ihtilafa düşmüştür. Kimi ulemaya göre kişi, bizzat kendisi böyle bir fetva ile amel edebilir. Bazı âlimlere göre ise, hiçbir şekilde Davut ez-Zahiri bu konuda taklid edilemez ve bu görüş ile hiçbir şekilde fetva verilmez.¹⁸⁶

¹⁸² Bani, *a.g.e.*, s. 178.

¹⁸³ el-Bakara, 2/187.

¹⁸⁴ Bani, *a.g.e.*, s. 179.

¹⁸⁵ Gazzâlî, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed, *el-Vasit fi'l-Mezhep*, Daru's-Selam, Kahire, 1997, C. III, s. 368.

¹⁸⁶ Bani, *a.g.e.*, s. 179.

Davut ez-Zahiriye ait olduğu kesin olarak bilinen ancak zayıf bir görüş olduğundan kendisi ile amel etmenin caiz olmadığı diğer bir görüşü ise “seferde oruç tutmanın haram olduğu şeklindeki görüşüdür.¹⁸⁷ Bu görüş de genel İslam Hukuk anlayışına aykırı olduğundan dolayı sahih değildir. Ve kendisi ile amel edilmez.

7.6.SAHABELERİ TAKLİD

Sahabeleri taklid konusu da çok önem arz etmektedir. Çünkü sahabeler, Hz. Peygamberle birlikte bulunmuş ve vahyin inişine şahit olmuşlar ve olaylar karşısında ne şekilde bir çözüm getirdiğine bizzat tanık olmuşlar. Ayrıca Resulullahın “Benim ashabım, yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız kurtulursunuz”¹⁸⁸ Tezkiyesine mazhar olmuşlar. İşte bu tür durumlardan dolayı sahabelerin davranış biçimleri, belirttikleri görüşler ve olaylar karşısında takındıkları tavır son derece önemlidir.

Sahabeleri taklid mevzusunu müctehid ve mükallid açısından olmak üzere iki şekilde ele almak gerekir. Müctehid açısından meseleye baktığımızda şunları söyleyebiliriz: İmam Şafiinin bu noktada kadim ve cedid olmak üzere iki farklı görüşü mevcuttur. İmam Şâfiî kavli kadimde şöyle diyor: Bir sahabe görüş beyan ettiğinde o görüş yayılıp her hangi bir sahabe tarafında da itiraza uğramasa müctehid söz konusu sahabenin görüşünü taklid edebilir. İmam Şâfiî diğer bir görüşünde ise şöyle diyor: Sahabenin beyan ettiği görüş yayılmamış olsa da kendisi taklid edilebilir. İmam Şafiinin kavli cedidine göre ise, “müctehid bir başka müctehidi taklid edemediği gibi sahabeyi de taklid edemez”¹⁸⁹

İmam Gazzâlî de bir müctehidin bir sahabeyi taklid etmesi ile ilgili şöyle diyor: Bir müctehidin, başka bir müctehidi taklid etmesi caiz olmadığı gibi bir sahabeyi de taklid etmesi caiz değildir. Çünkü bir müctehidin, başka bir müctehidi taklid etmesinin caiz olmadığını belirtenler, sahabe ve müctehidleri birbirinden ayırmıyorlar. Bundan anlaşılmaktadır ki bir müctehidin, her ikisini de taklid etmesinin hükmü aynıdır.¹⁹⁰

Âlimlerin mukallidin, sahabeyi taklid meselesindeki yaklaşımı ise şöyledir:

¹⁸⁷ Sübkî, el-İmam Tacuddin Abdulvahap b. Ali b. Abdulkafi, *el-Eşbah ve'n-Nezair*, Daru Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1991, C. I, s. 113.

¹⁸⁸ Cezerî, *a.g.e.*, C. VIII, s. 556.

¹⁸⁹ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, C. II, s.458; Karâfi, Şihabüddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris b. Abdurrahman es-Senhaci el-Mısri, *Nefaisü'l-Usûl fi Şerhi'l-Mahsul*, Mektebetü'n-Nazar, Mekke, 1995, C. IX, s. 4040

¹⁹⁰ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, C. II, s. 459.

El-Cuveyni (v.478/1058) el-Burhan adlı eserinde şöyle diyor: Avamın; sahabenin mezhebine uyması caiz değildir. Çünkü sahabe her ne kadar dinde önder, Müslümanlara örnek olsalar da sahabenin görüşleri, ictihad, nazar ve cedel ilmi kurallarına riayet edilerek şekillenmemiş ve savundukları görüşler zapt altına alınmamıştır. Avam, ancak konuları araştıran, inceleyen, her konunun bütün veçhelerine değinen, kendisinden önce bulunanların mezheplerine bakıp değerlendiren, sonrada öğrendikleri bilgileri bir düzen içerisinde bablara taksim eden mezhep imamlarına uyması gerekir.¹⁹¹ Çünkü İslam âleminde yayılan mezheplerin savundukları görüşlerin mutlak mı? Mukayyed mi? Genel mi? veya özel mi? işte bu tüm sorunların cevapları bilinmektedir. Ama dört mezhep dışındaki mezhep ve kişilerin görüşleri ise, mutlak mı? Mukayyed mi? Genel mi? veya özel mi? işte bu görüşler, kendisini açıklayacak oto kontrollerden yoksundurlar.¹⁹²

İbn Abdusselam gibi âlimlere göre, diğer müctehidler taklid edilebildiği gibi; görüşleri, mezhebi kayıt altına alınan ve savunduğu görüşleri delilleri ile bilinen sahabeler de taklid edilebilir.¹⁹³

Bazı hadis âlimlerine göre ise Hz. Peygamber, “*En hayırlı nesil benim ve benden sonra gelen nesildir.*”¹⁹⁴ Hadisinden dolayı sadece sahabe ve tabiin taklid edilebilir. Bazıları da; Hz. Peygamberin, “*Benim ahabım yıldızlar gibidir hangisine tutunursanız hidayete erersiniz.*”¹⁹⁵ Hadisinden hareketle sadece sahabelerin taklid edilebileceğini caiz görmüşler. Bazıları da; Hz. Peygamber, “*Benim ve benden sonraki raşid halifelerimin sünnetine ittiba edin*”¹⁹⁶ Hadisinden hareketle sadece hulefa’i-Raşidini taklid etmeyi caiz görmüşler. Bazıları da Hz. Peygamber “*Benden sonra her iki kişi yani Ebu Bekir ve Ömer’e uyun*”¹⁹⁷ Hadisinden dolayı sadece Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’i taklid etmeyi caiz görmüşler.¹⁹⁸

¹⁹¹ Cüveynî, İmamü'l-Haremey Ebü'l-Maali Abdulmelik b. Abdullah, *el-Burhan fi Usûli'l-fıkhi*, Daru'l-Ensâr, Kahire, h.1399, C. I, s. 1146.

¹⁹² Cüveynî, *a.g.e.*, C. I, s. 1146; el-İsnevi, Cemalüddin Ebu Muhammed Abdurrahim b. El-Hasan, *et-Temhid fi Tahricü'l-Furu ala'l-Usûl*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1981, s. 527; el-Karâfî, *a.g.e.*, C. IX, s. 3966.

¹⁹³ Heytemî, *a.g.e.*, C. IV, s. 307; ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhit fi Usûl i'l- Fıkhi*, C. VI, s. 69.

¹⁹⁴ Buhârî, *Şehadat*, 9.

¹⁹⁵ Cezerî, *a.g.e.*, C. VIII, s. 556.

¹⁹⁶ İbn Mülekkîn, Siracüddin Ebu Hafis Ömer b. Ali b. Ahmed, *el-Bedru'l-Münir fi Teğrici'l-Ahadi ve'l-Asar el-Vakiati fi Şerhi'l-Kebir*, Daru'l-Hicreti, Riyad, 2004, C. IX, s. 582.

¹⁹⁷ Taberani, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüp el-Lügami, *Müsnedü's-Şamiyin*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1989, C. II, s. 57.

¹⁹⁸ Maverdi, Ebu Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Havi'l-Kebir*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyyeti, 1994, Beyrut, C. XVI, s. 52.

8. BİR MEZHEBİ TAKLİD

8.1. BİR MEZHEBİ TAKLİD ETMENİN HÜKMÜ

Günümüzde Müslümanların neredeyse tamamı bir mezhebe mensuptur. Kimileri Hanefî kimileri Şâfiî kimileri Mâlikî ve kimileri de Hanbelî mezhebine mensupturlar. Ve ibadetlerini mensup oldukları mezheplere göre ifa ediyorlar. Günümüz Müslümanların bu husustaki bir diğer özelliği de gerek ibadetlerinde gerekse hayatlarının başka noktalarında mensup oldukları mezhepten bir diğerine geçmemeye dikkat etmeleridir. Hatta bu konuda Müslümanların bir bölümünün oldukça mutaassıp oldukları da görülüyor.

Belli bir mezhebi taklid etmenin hükmü hususunda temel iki görüş mevcuttur:¹⁹⁹

8.1.1. Belli Bir Mezhebi Taklidin Caiz Olduğu Görüşü

Cumhura göre bir Müslümanın, ibadet veya diğer konularda belirli bir mezhebi taklid etmesi caizdir. Vacip değildir. Cevabını bilmediği bir konu olduğunda fetvasını bilen her hangi birine sorması yeterlidir.

Cumhur iddiasını şu delillerle desteklemektedir:

- Nahl Süresinin 43. ayetinde şöyle buyurulmaktadır: “*Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.*”²⁰⁰ Allah Teâla, bu ayette cevabını bilmediğiniz bir konuyu, bilenlere sorun deyip her hangi bir sınırlamada bulunmamıştır. Bundan da anlıyoruz ki, kişi çaresiz kaldığında icthad ehliyetine sahip her hangi birinin fetvasına başvurması yeterlidir.

- Müslümanlar, sahabe ve tabiin döneminde belli her hangi bir mezhebe intisap etmemişler. Aksine dini sorunlarını karşılaştıkları her hangi bir müctehide sorup fetvasını almışlar. Asırları bulan bu gelenek, her hangi bir itirazla karşılaşmamıştır.²⁰¹

- Avam tabakasından birinin, herhangi bir mezhebe intisap edip o mezhebin bütün emir ve nehiyelerine riayet etmesi, sadece Hz. Peygamberin bütün emir ve nehiyelerine uyulması gerektiği gerçeğine aykırı bir durumdur. Ki bu hal aynı zamanda icmaya da aykırıdır.²⁰²

- Bir mezhepte ısrar etmek, diğer mezheplere her hangi bir şekilde müracaat etmemek avam için doğru bir şey değildir. Çünkü avamın ısrarla takip ettiği o mezhebin

¹⁹⁹ Şuhud, *a.g.e.*, s. 269.

²⁰⁰ en-Nahl, 16/43.

²⁰¹ Şevkânî, *a.g.e.*, C. II, s. 1106.

²⁰² İbn Neccâr, *a.g.e.*, C. IV, s. 575.

bütün görüşlerinin diğer mezheplerin görüşlerinden daha isabetli olduğu noktasında her hangi bir bilgisi ve kanaati yok. Bu gerçekten hareketle bazılarının ben Hanefîyim veya Şâfîyîyim demesi de anlamsızdır. Bir mezhepte veya metotta ısrar etme ve sadece o yöntemi takip etme durumu ancak müctehid veya imamının görüşlerini delilleriyle bilip buna ikna olan birinin yapacağı bir şeydir. Çünkü kişinin ichtihadı ve o konuda ki bilgisi kendisini sadece o yolu takip etmesini gerekli görmektedir.²⁰³

- Dindeki farzları nihai anlamda ancak Allah Teâla tayin edebilir. Başka herhangi birisinin böyle bir yetkisi yoktur. Allah Teâla, hiç kimseye belli bir mezhebe ittibayı vacip kılmamıştır.²⁰⁴

- Mezhepler kişilerin bir sıkıntıyla karşılaştığı durumlarda kendilerine alternatif çözümler sunar ve Müslümanların hayatlarını kolaylaştırır. Bir müslümanın belirli bir mezhebe intisap etmesinin vacip olduğunu iddia ettiğimizde mezheplerin Müslümanların hayatlarını kolaylaştırma işlevini görmezden gelip kendimizi sıkıntıya atmış oluyoruz. Oysaki Allah Teâla Kur’anda şöyle buyuruyor: “ *Din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklenmedi*”²⁰⁵ sadece belli bir mezhebe intisabın vacip olmadığına dair İmam Malik’in hikâyesi önemli bir örnektir. İmam Malik meşhur eseri olan Muvatta’yı yazdığında Ebu Ca’fer el-Mansur, İmam Malik’e şöyle dedi: İznin varsa ben bütün Müslümanların bununla amel etmelerini emrediyim. İmam Malik ise, farklı görüşlerin rahmet olduğunu belirtip kendisine izin vermedi.²⁰⁶

Hanbelî bazı âlimler şöyle diyor: Belli bir mezhebi taklidin vacip olmadığına dair görüş, Hanbelilerin güçlü bir şekilde savunduğu görüştür. Nitekim Ahmed b. Hanbel, insanları mezheplere intisap noktasında rahat bırakın ki mezheplerin ruhsatlarından istifade etsinler. Bir defasında Ahmet b. Hanbel’e talak ile ilgili bir soru soruldu kendisi de, talak düşüyor, dedi bunun üzerine soruyu soran kişi şayet başka bir kişiye daha sorsam ve kendisi de hayır talak düşmez der ise caiz mi? Ahmet b. Hanbel de evet, caizdir dedi.²⁰⁷

²⁰³ Fenün, Ayet Abdusselam, *et-Telfik ve Teteburruhas*, Camiatü'l-Halil, Filistin, 2006, s. 52.

²⁰⁴ Leknevî, Abdulâlim Mühammed b. Nizamiddin Mühammed es-Sahalevi el-Ensârî, *Fevatihü'r-Rehemüt*, Daru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, C. II, s. 438.

²⁰⁵ *el-Hac*, 22/78.

²⁰⁶ Zerkeşî, *a.g.e.*, C. VI, s. 319.

²⁰⁷ Şevkânî, *a.g.e.*, C. II, s. 1106.

8.1.2. Belli Bir Mezhebi Taklidin Vacip Olduğu Görüşü

İlkiya, es-Sübki (v. 771/1370) ve bazı âlimlere göre; avam, bir mezhebi taklid etmelidir. Bu konuda es-Sübki, Cem'u'l-Cevami adlı eserinde şöyle diyor: İctihad derecesine ulaşmamış avamın, sahih gördüğü bir mezhebe intisap etmesi gerekir.²⁰⁸

Bazı ulemaya göre, dört mezhepten önce belli bir mezhep veya müctehidi taklid farz değilse de günümüzde artık farzdır. İbnü'l-Münir, bu görüşün delillere daha uygun olduğunu belirtmektedir.²⁰⁹

Belli bir mezhebe intisap hususunu detaylı bir şekilde incelediğimizde birinci görüşün, yani belli bir mezhebe intisabın caiz olduğunu iddia eden görüşün daha isabetli olduğunu görmekteyiz. Çünkü birinci görüş sahiplerinin delilleri daha sağlam ve bu görüş, İslam ibadet hayatının tarihsel süreçteki uygulamalarına daha uygundur. İkinci görüş sahiplerinin, sağlam delillerinin olmadığını ve belirttikleri görüşün İslam ibadet hayatının tarihsel süreçteki uygulamaları tarafından desteklenmediğini görmekteyiz.

8.2. BELLİ BİR MEZHEB TAKLİD EDİLDİKTEN SONRA O MEZHEPTE KALMAK VEYA BAŞKA BİR MEZHEBE GEÇMEK

Kişi, bir mezhebe intisap ettikten sonra ömür boyunca o mezhepte mi kalmalıdır? Yoksa istediğinde başka mezheplere de geçebilir mi? Âlimler bu konuda ihtilaf etmiştir. Âlimlerin çoğunluğuna göre kişi, bir mezhebe ittiba ettikten sonra da başka bir mezhebe geçebilir.²¹⁰ Çünkü bir mezhebe intisap ettikten sonra o mezhepte sürekli kalmayı vacip kılan hiçbir delil yoktur. Allah ve Resulünün vacip kılmadığı bir şeyi kimse vacip kılamaz. İslam tarihindeki uygulamalara baktığımızda da Âmidî, İbn Dakik ve daha birçok kişinin, bir mezhebe bağlı iken daha sonra başka mezhebe sürekli veya geçici olarak geçtiklerini görüyoruz.

Yalnız bu görüş sahipleri bir başka mezhebi taklid etmeyi mutlak manada serbest görmüyor. Belli bazı şartlar çerçevesinde bunu caiz görüyorlar.

Bu şartları şöyle zikredebiliriz:

²⁰⁸ Attâr, eş-Şeyh Hasan, *Haşiyetü'l-Attâr ala Şerhi'l-Mahalli ala Cem'u'l-Cevami*, Daru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts., C. II, s. 440.

²⁰⁹ Âmidî, *Münteha's-Sül fi İlmi'l-Usûl*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, s. 352.

²¹⁰ Ensârî, Şeyhu'l-İslam Zekeriya, *Gayetü'l-Vusul fi Şerhi Lübbi'l-Usûl*, Daru'l-Kütübi'l-Arabiyyeti, Mısır, ts., s. 160.

- Kişi, sadece belli bir meselede başka bir mezhebi taklid etmek istiyorsa söz konusu meselede her hangi bir faaliyette bulunmadan önce, taklid etmelidir.²¹¹ Faaliyette bulunduktan sonra söz konusu meselede başka bir mezhebi taklid etmesi mümkün değildir. Bu durumu şu şekilde örneklendirebiliriz: Kişi Hanefî mezhebine göre namaza başlar ve bitirir ancak namazı bitirdikten sonra başının dörtte birini değil de daha azını mesh ettiğini hatırlar, kıldığı namazın fasit olmaması için Şâfiî mezhebini taklid ettiğini söylerse böyle bir taklid, fiilden sonra olduğundan dolayı sahih değildir.

- Kişinin bir mezhepten diğer bir mezhebe geçişteki amacı mezhepleri hafife alıp oyun oynamak olamamalıdır.²¹²

- Kişinin ilk mezhebini bırakıp geçtiği diğer mezhep, kişinin ilk mezhebe göre yaptığı fiilini iptal etmemeli; ancak iptal ediyorsa söz konusu mezhebe intikal edemez. Bu hususu şu şekilde örneklendirebiliriz: Avamdan biri; Hanefî mezhebine göre abdest alır, ancak Şâfiî mezhebine göre namaz kılar. Bu namaz Şâfiî mezhebine göre sahih değildir. Çünkü Şâfiî mezhebi, kişinin ilk mezhebiyle aldığı abdesti sahih görmüyor.

- Kişi bir mezhepten diğer bir mezhebe intikal ettiğinde, icmaya muhalif bir tablo ortaya çıkmamalı; şayet icmaya muhalif bir tablo ortaya çıkıyorsa böyle bir intikal sahih değildir. Bu konuyu da şu şekilde örneklendirebiliriz: Kişi abdest alırken Hanefî mezhebine taklid ederek niyet getirmez, Şâfiî mezhebine taklid ederek başının çok az bir bölümünü mesh eder ve azalarını ovamaz işte böyle bir abdest ulemanın icmasına muhaliftir. Ve sakıncalı teflik kapsamına girmektedir.²¹³

- Kişi hangi konuda kendi mezhebini bırakıp diğer mezhebe taklid ediyorsa geçtiği ikinci mezhebin, söz konusu konuda kendi mezhebinden daha doğru olduğuna inanmalıdır.²¹⁴

Âlimlerin bir bölümüne göre de kişi, bir mezhebe intisap ettikten sonra başka bir mezhebe geçemez. Çünkü kişi bir mezhebe intisap ettiğinde o mezhebin diğer mezheplerden daha isabetli olduğuna inanıyor ve inancının gereğine göre amel etmesi gerekir. Hatta son dönem âlimlerin bazılarına göre Hanefî birinin, Şâfiî mezhebine geçmesi durumunda

²¹¹ Şevkânî, *a.g.e.*, C. II, s. 1106.

²¹² Şevkânî, *a.g.e.*, C. II, s. 1107.

²¹³ Zerkeşî, *a.g.e.*, C. VI, s. 322.

²¹⁴ Şevkânî, *a.g.e.*, C. II, s. 1106.

kendisine tazir cezası uygulanır. Ancak bu âlimlerin bu görüşünün, hiçbir şekilde doğru olmadığı ve her hangi şer'i bir delile dayanmadığı ortadadır.²¹⁵

Kişinin bir mezhebe intisap ettikten sonra başka bir mezhebe geçme konusunda ulemanın bir bölümü de, kişi fiilden evvel başka bir mezhebi taklid ederse taklidi sahih olur; ancak fiilden sonra taklid ederse sahih değildir.²¹⁶ Şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Bir mezhebe intisap ettikten sonra o mezhepten başka bir mezhebe geçme konusunda âlimlerin üç farklı görüşünü delileriyle ifade ettik. Bu üç farklı görüşten ilki, yani “bir mezhepten diğerine geçmenin caiz” olduğunu belirten görüş sahiplerinin getirdikleri deliller daha isabetli ve doğru delillerdir. Çünkü İslam tarihi boyunca Müslümanların süre gelen ibadet hayatına baktığımızda birçoğunun tamamen veya bazı konularda başka mezheplere geçtiklerini görüyoruz. Ve bu durum hiçbir zaman da her hangi bir tepkiye yol açmamıştır. Dolayısıyla bu konuda bir icmadan söz edilebilir.

Hatta âlimlerin bir kısmı bir mezhepten diğer bir mezhebe geçiş için pek fazla şart aramamışlar ve birçok durumda da bunu caiz görmüşler ve bu manada şöyle demişler: Kişi, bir mezhepten diğerine, bir konuda veya bütün konularda, ihtiyaç olsun veya olmasın telfike düşmediği müddetçe geçebilir.²¹⁷

9. TAKLİD İLE İLGİLİ BAZI KONULAR

9.2. BİR YERDE BİRÇOK MÜCTEHİD BULUNMASI DURUMUNDA TAKLİD

Bir memlekette sadece bir müctehid bulunuyorsa orada yaşayanların cevabını bilmedikleri konularda kendisine taklid etmeleri vaciptir.²¹⁸ Ancak birçok müctehidin bulunduğu bir memlekette, avam tabakasından biri cevabını bilmediği bir sorun ile karşılaştığı takdirde orada bulunan müctehidlerden hangisini taklid edecektir. Bu konuda âlimler arasında farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşleri şöyle sıralayabiliriz:

9.3. MUKALLİD, İSTEDİĞİ MÜCTEHİDİ TAKLİD EDEBİLİR GÖRÜŞÜ

Âlimlerin ekseriyetine göre, birçok müctehidin bulunduğu bir yerde yaşayan biri, istediği müctehidi taklid edebilir. Taklid etmek için en iyi müctehidi araştırmak gibi bir

²¹⁵ Bani, *a.g.e.*, s. 168.

²¹⁶ Şevkânî, *a.g.e.s.*, C. II, s. 1106; Zerkeşî, *a.g.e.*, C. VI, s. 321.

²¹⁷ Bani, *a.g.e.*, s. 170

²¹⁸ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, C. IV, s. 153.

zorunluğu yoktur. Kişi istediği müctehidi taklid edebilir.²¹⁹ Bu görüş sahiplerinin delilleri şunlardır:

- Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “*Benden sonra benim sünnetim ve Raşit halifelerin sünnetine dört elle sarılın.*”²²⁰ Diğer bir hadisinde ise şöyle buyurmaktadır: “*En iyi hüküm verebileniniz Ali’dir. En iyi feraiz ilmini bileniniz Zeyd’dir. Haram ve helali en iyi bileniniz Muaz b. Cebel’dir.*”²²¹

Bu hadislerde sahabelerin bir kısmının diğerinden daha fazla âlim olduğunu anlıyoruz. Ancak sahabe cevabını bilmediği meseleleri her hangi bir sahabeye sormuşlar. Hiçbir zaman şu sahabi daha âlimdir fetvayı o sahabeden isteyelim gibi bir arayışa girmemişler. Yaygın bir şekilde bulunan bu uygulama hiçbir zaman sahabe tarafından reddedilmemiştir.²²² şayet bu durum yanlış olsaydı sahabeler bu durum üzerinde ittifak etmez ve reddederdi.²²³ Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “*Benim ashabım yıldızlar gibidirler hangisine tutunursanız hidayete erersiniz.*”²²⁴

- Bir gün Hz. Peygamberin huzurunda bedevinin birisi, karısı ile zina yapmış olan Asıf adındaki kişiyi şikâyet eder. Ve şöyle der: Ya Resulullah! Aramızda Allah’ın kitabıyla hükmet. Bunun üzerine Asıf’ın babası kalkıp şöyle der: Ben ilim ehline bu durumu sordum onlarda bana dediler ki, senin oğluna yüz değnek vurulup, bir yıl sürgüne gönderilecek. Ve bu kadın ise recmedilecektir. Hz. Peygamber de bu söz üzerine cevaben şöyle dedi: “Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki, ben aranızda Allah’ın kitabıyla hükmedeceğim.”²²⁵

Hz. Peygamber Sahabelerden çok daha fazla âlim olmasına rağmen Asıf’ın babasının, kendisine “ben ilim ehline sordum kendileri de bana şöyle dediler” gibi bir ifade kullandığı halde Hz. Peygamber kendisine her hangi bir tepkide bulunmamıştır. Bundan da alıyoruz ki daha âlim biri bulunmasına rağmen ilim seviyesi daha düşük bir âlime başvurulabilir.²²⁶

²¹⁹ İbn Neccâr, C. IV, 571; En-Nemleti, Abdülkerim b. Ali b. Muhammed, *İthafu Zevi’l-Besair bi şerhi Revdetü’n-Nazir fi Usûli’l-fıkhi*, Daru’l-Asimeti, Riyad, 1996, C. VIII, s. 190.

²²⁰ Nemleti, *a.g.e.*, C. VIII, s. 190,

²²¹ Nemleti, *a.g.e.*, C. VIII, s. 190,

²²² Nemleti, *a.g.e.*, C. VIII, s. 190; şesrî, *a.g.e.*, s. 161.

²²³ Âmidî, *el-İhkam fi Usûl i’l-Ahkâm*, C. IV, s. 289.

²²⁴ Cezerî, *a.g.e.*, C. VIII, s. 556,

²²⁵ Nesâî, *Kitabü’s-Süneni’l-Kübra*, Adabu’l-Kudat, 22.

²²⁶ şesrî, *a.g.e.*, s.161.

- Şayet avama, kendisini taklid etmek için en iyi müctehidi araştırıp bulmalarının vacip olduğunu söylersek avamdan muhal bir şey talep etmiş oluruz. Çünkü hangi müctehidin hangi mertebede olduğunu avamın bilmesi mümkün değildir.²²⁷
- Gerçekte hangi müctehidin daha âlim ve faziletli olduğu bilinmez. Bazen kişinin dış görünüşüne kanılıp batını durumu ihmal edilir ve yanlış bir karara varılır.²²⁸
- Bir müctehidin faziletli olup olmadığı, birinin bildirmesiyle bilinecek bir durum değildir. Çünkü herkes, farklı kişilerin faziletli olduğuna inanır.
- Allah Teâla Kur'an'da şöyle emrediyor: “Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.”²²⁹ Bu ayetten şunu anlıyoruz: Bilmediğiniz bir konu olduğunda bilen birine sorun deniliyor. Ayette illaki ilim seviyesi yüksek olana sorun gibi bir ifade yoktur.
- İlim seviyesi düşük olan âlim, o memlekette tek başına olsaydı kendisini taklid etmek caiz olacağı gibi başka âlimlerle birlikte olsa da kendisini taklid etmenin caiz olması gerekir.²³⁰

9.4. MUKALLİD, EN ÂLİM OLAN MÜCTEHİDİ TAKLİD EDER GÖRÜŞÜ

Ahmet b. Hanbel'in bir rivayeti, Hanbelî bazı âlimler, Şafiilerden İbn Serîç (v. 306/ 918) ve kaffâl (v. 417/ 1026) gibi âlim ve Usûl cümlerden bir gruba göre; avam, karşılaştığı meseleleri ilim ve takva açısından en iyi âlimi araştırıp kendisine sormak zorundadır.²³¹ Bu görüş sahiplerinin dayandıkları deliller şunlardır:

- Bir müctehid, bir mesele hakkındaki en sağlam delili araştırıp kendisine göre hüküm vermek zorundaysa aynı şekilde avam da daha takva sahibi ve âlimin hangi müctehid olduğunu araştırıp kendisine uymak zorundadır.²³²
- Dini hükümlerin önemli bir bölümü zannidir. Kişi; her hangi bir konuda daha âlim olan birini taklid ettiğinde, kendisini gerçeğe çok daha yakın hisseder. Bu bakımdan daha âlim olan birini taklid etmek evladır.²³³

²²⁷ Şesrî, *a.g.e.*, s.161.

²²⁸ Şesrî, *a.g.e.*, s.161; Nemletü, *a.g.e.*, C. VIII, s. 194,

²²⁹ en-Nahl, 16/43.

²³⁰ Nemletü, *a.g.e.*, C. VIII, s.194,

²³¹ Âmidî, *el-İhkam fi Usûl i'l-Ahkâm*, C. IV, s. 288.

²³² İbn Akil, Ebü'l-Vefa Ali b. Akil b. Muhammed, *el- Vazih fi Usûli'l-fikhi*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1999 C. V, s. 258; Şesrî, *a.g.e.*, s.161.

²³³ İbn Akil, *a.g.e.*, C. V, s. 258; Şesrî, *a.g.e.*, s.161

- Nasıl ki, en iyi kişinin halife olması gerekiyorsa aynı şekilde taklid edilen ve fetvasına başvuru alan kişinin de en âlim kişi olması gerekir.²³⁴
- Gözleri görmeyen bir kimse, kible hakkında iki kişiye başvurur; ancak ikisi de farklı yönleri işaret ederlerse bu durumda âmâ olan şahıs, bu ikisinden hangisi daha âlim ve takvalı ise ona uymak durumundadır. Bu duruma kıyasla avam da, cevabını bilmediği konularda en âlim olan kişiyi taklid etmesi gerekir.²³⁵ Ancak bir memlekette bulunan müctehidlerin tamamı, ilim ve takva noktasında aynı seviyedelerse avam istediğini taklid edebilir.²³⁶ Bu hususta ilim ehli arasında her ne kadar bazı ihtilaflar varsa da bu görüş tercihe daha şayanıdır.²³⁷

Bu delilleri tahlil ettiğimizde cumhurun savunduğu ilk görüşün tercihe daha şayan olduğunu görüyoruz. Çünkü asri saadetten günümüze kadar her dönemde sayısız âlim ve müctehid gelmiştir. Ancak hiçbir dönemde insanlar, bu daha âlimdir sadece onu taklid edip ondan fetva isteyelim dememişler. Ayrıca asri saadetten günümüze kadar süre gelen bu durum hiçbir şekilde eleştirilmemiştir.

9.5. İKİ FARKLI FETVA KARŞISINDA TAKLİD

Mukallid, yapmak istediği bir şeyi iki müctehide sorduğunda onlar da kendisine farklı cevaplar verdikleri takdirde bu şahıs iki farklı görüşten hangisi ile amel edecektir. Bu konuda birçok farklı görüş bulunmaktadır.

- Avamın, söz konusu iki müctehitten hangisinin daha iyi olduğu hususunda araştırmada bulunup ona uyması gerekir. Tıpkı gözleri görmeyen birinin, kible yönü hususunda karşılaştığı iki farklı ictihattan en sağlam olana uyması gerektiği gibi. Çünkü iki görüşten birisi mutlaka hatalıdır. Doğrusunu bilme adına kişi, en âlim olanı tercih etmelidir. Zira kişi, faziletli insanların sözlerine daha fazla güven duyar. Bu görüş Ebu İshak el-İsferani,²³⁸ İlkiya, Kadı Şüreyh, Kaffâl ve el-Hiraki tarafından savunulmaktadır.²³⁹

²³⁴ Şesrî, *a.g.e.*, s.161

²³⁵ Nemletü, *a.g.e.*, C. VIII, s. 191.

²³⁶ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, C. IV, s. 153.

²³⁷ Şesrî, *a.g.e.*, s.171

²³⁸ İbrahim b. Muhammed b. İbrahim b. Mehran el-İsferayini, 1027 yılında vefat eden Şâfiî mezhebinin Fıkıh, Kelam ve Usûl alanındaki önemli bir âlimidir. İsferayini, Camiü'l-Hulyî Fi Usûl i'd-Din, er-Reddu Ala'l-Mulhidin ve et-Te'lika gibi önemli kitapları te'lif etmiştir. (Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, C. I, s. 56)

²³⁹ Bedran, *Nüzheti'l-Hatır'l-Attr Şerhu Kitabi Revdetü'n-Nazir ve Cünnetü'l-Munazir*, Daru'l-Hadis, Beyrut, 1991, C. II, 391-392; İbnü Akil, *a.g.e.*, C. V, s. 257.

• Şâfîî âlimlerin çoğunluğuna göre kişi, her iki müctehitten istediğini taklid edebilir. İmam er-Râfîî (v. 623/1226), bu görüşün en sahih görüş olduğunu aktarmaktadır. Bu konuda temel dayanak ise, fadil (daha âlim) sahabi bulunmasına rağmen mefdul (daha az âlim) sahabiden fetvanın istenildiği halde bu duruma sahabeden her hangi bir itirazın olmamasıdır. Fadıl varken mefduldan fetva istenilmesinde bir sakınca olsaydı sahabe buna müsaade etmezdi.²⁴⁰

• Mukallid, her iki müctehidin delilini sormak ve bunlardan daha isabetli gördüğüne ittiba etmelidir.²⁴¹

• Bazı Şâfîî âlimler ve Kadı Abdulcebbar'a göre kişi, en katı görüşü dillendiren müctehide ittiba edecektir.²⁴² Bu görüş, şu hadislerle desteklenmektedir.

Hz. Peygamber'den bu konuda yapılan bazı rivayetler şu şekildedir: “*Hak ağır ve acıdır. Batıl ise hafiftir.*”²⁴³ Ve “*kim ki şüphelerden sakınmışsa dinini kurtarmıştır.*”²⁴⁴

• İki müctehitten hangisi daha hafif görüş belirtiyorsa o görüş tercih edilmelidir.²⁴⁵ Bu görüşün dayandığı delileri ise şunlardır:

Bakara ve Hac surelerinde şöyle buyuruluyor : “*Allah, sizin için kolayı ister, zoru istemez*”²⁴⁶ “*din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi*”²⁴⁷

Diğer taraftan Hz. Aişe, Hz. Peygamber ile ilgili şöyle diyor: “*Resulüllah ne zaman iki iş arasında kaldıysa sürekli kolay olanı tercih ederdi.*”²⁴⁸ Bu konuda diğer rivayetler şunlardır “*Allah'ü Taala azimetleri ile amel edilmesini istediği gibi ruhsatlarıyla da amel edilmesini ister.*”²⁴⁹ “*ben hak ve hoşgörü ile yollandım.*”²⁵⁰ “*kolaylaştırınız zorlaştırmayınız.*”²⁵¹

²⁴⁰ Bedran, *Nüzheti'l-Hatır'l-Atır*, C. II, s. 391.

²⁴¹ İbn Kayyim el-Cevciyye, *a.g.e.*, C. II, s. 84.

²⁴² Kuluzanî, *a.g.e.*, c. IV, s. 407.

²⁴³ İsfahânî, Ebu Naim Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mihran, *Hilyetü'l-Evliya ve Tebakatü'l-Esfiya*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, C. I, s. 134.

²⁴⁴ Mağribî, Hüseyin Muhammed, *el-Bedru't-Temam Şerhu Buluğu'l-Meram min Edilleti'l-Ahkâm*, Daru'l-Vefa, Riyad, 2004, C. V, s. 253.

²⁴⁵ İbn Lihâm, Ali b. Muhammed b. Ali Ebu'l-Hasan el-Be'li, *el-Muhtasar fi Usûli'l-fikhi ala Mezhep İmam Ahmed b. Hanbel*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1980, s. 168.

²⁴⁶ *el-Bakara*, 2/185.

²⁴⁷ *el-Hac*, 22/ 78.

²⁴⁸ Buhârî, *Hudud*, 10.

²⁴⁹ Taberânî, *el-Mu'cemi-l Evsat*, C. VIII, s. 82.

²⁵⁰ Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l Kebir*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, ts., C. VIII, s. 200.

²⁵¹ Müslim, *Cihad*, 3.

- Mukallid; söz konusu iki müctehidin fetvasını üçüncü bir kişiye soracak üçüncü kişi, iki müctehitten hangisine uyarsa kendisi de ona taklid edecektir.²⁵²
- Söz konusu iki müctehidin verdiği fetva hukukullah ile ilgili ise en hafif olanı; ancak hukuku'l-İbad ile ilgili ise en ağır olanı tercih edilecektir. Çünkü Allah Teâla kulları için kolaylık istediğini söylemektedir. Ancak kul hakkı söz konusu olunca İslam, en tavizsiz bir yaklaşım içerisinde olmuştur.²⁵³

Sonuç olarak mukallid olan kimse cevaplamasını istediği bir meseleyi memleketinde yaşayan iki müctehide sorar. Onlarda kendisine farklı cevaplar verirlerse bu durumda mukallid hangi görüşle amel etmelidir. Bu konuda cumhurun desteklediği ikinci görüş yani “kişi, istediği görüşle amel edebilir.” Şeklindeki görüş daha isabetlidir. Çünkü Müslümanlar, her dönemde birçok müctehidin fetvasına başvurup, istedikleri fetvayla amel etmişler. Ve hiçbir zaman kendilerini bir müctehidin fetvasıyla sınırlandırmamışlar. Asri saadetten günümüze kadar süre gelen bu uygulama hiç bir ulamanın tenkidine uğramamıştır. Bu zımni kabul de bu durumun cevazına delalet etmektedir.

9.6. HİÇ BİR MÜCTEHİD BULUNMADIĞI DURUMDA TAKLİD

Mukallidin, kendisini taklid edeceği bir müctehidi bulamadığında nasıl davranacağı ile ilgili üç farklı görüş bulunmaktadır.

- Bir kimse taklid edeceği kimseyi bulamadığı zaman konunun İslam Şeriatından evvelki hükmü neyse ona göre amel etmelidir. Çünkü kendisini taklid edeceği bir müctehidi bulamayan bir kişi, kendisine tabi olacağı bir peygamberi olmayan toplum gibidir.²⁵⁴ Bu durumdaki toplum ve şahıs için fetret dönemindeki kurallar geçerlidir.
- Bir kimse taklid edecek müctehid bulamadığında taklid etmek istediği konuda hiçbir sorumluluk sahibi değildir. Çünkü Hz. Huzeyfe'nin rivayet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: “ *Elbise işleme sanatının unutulması gibi İslam'da unutulacak. Öyle ki oruç, namaz, hac ve sadakanın ne olduğu kimse tarafından bilinmeyecek. Ve bir gecede Kur'an unutulacak ve bir ayeti de hatırlanmayacak. Sadece yaşlı erkek ve bayanlardan insan taifesi kalacak ve bunlar şöyle diyecek. Bizler atalarımıza yetiştiğimizde onlar şöyle diyorlardı: La ilahe illellah, bizde onların söylediğini söylüyoruz.*”

²⁵² Harrânî, Ahmed b. Hamdan el-Hanbeli, *Sıfatü'l-Fetva ve'l-Müfti ve'l-Müsteftih*. 1380, Mektebu'l-İslami, Dimeşk, s. 81

²⁵³ Şevkânî, *a.g.e.*, C. II, s. 1105.

²⁵⁴ İbn Kayyim el-Cevciyye, *a.g.e.*, C. VI, s. 136; İbn Neccâr, *a.g.e.*, C. IV, s. 553.

Bu hadisi Hz. Huzeyfe'den rivayet eden Silet b. Züher, Hz. Huzeyfe'ye şöyle diyor: Bu insanlar namaz, oruç, hac ve sadakayı bilmedikten sonra “la ilahe illellah” kelimesinin onlara ne gibi bir yararı olabilir? Hz. Huzeyfe, bu soruya cevap vermedi. Silet b. Züher sorusunu üç defa tekrarlayınca Hz. Huzeyfe, kendisine dönüp üç defa şöyle dedi: Ey Silet! Bu kelime onu ateşten kurtarır.²⁵⁵

- Mukallid, kendisini taklid edecek müctehidi bulamadığında izlemesi gereken üçüncü yol şudur: Müctehid, bir konuda deliller çatıştığı durumda en kolay, en zor ve istediğini tercih edebilme seçeneklerine sahip olduğu gibi mükallid de bu durumda, taklid etmek istediği mesele hakkında müctehid için geçerli olan en kolay, en zor ve istediğini tercih edebilme seçeneklere sahiptir.²⁵⁶

Burada tercih edilen görüş şudur: Mukallid, bu durumda Allah'tan korkması, hakikate ulaşmak için azami oranda gayret sarf etmesi ve güç yetirebileceği ölçüde kıyas, istihsan ve diğer nakli ve akli delilleri kullanması gerekir. Bu durumdaki biri, gerçeğe ulaşmak için bütün gayretini sarf etmekle mükelleftir.²⁵⁷ Çünkü Allah Teâla ayeti kerimede şöyle emrediyor. “*Gücünüz yettiğince Allah'a isyandan kaçınınız*”²⁵⁸ Böyle durumdaki birisi, aynı zamanda, şüphe veren şeylerden uzak durmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyuruyor: “*Helal de belli haram da belli. Ancak hükmünü birçoğun bilmediği helal ve haram arasında yer alan şüpheli bazı şeyler de var. Kim ki şüpheli şeylerden uzak durursa dinini ve şerefini kurtarmıştır. Ve kim ki şüpheli şeylere düşerse harama düşer.*”²⁵⁹

İbnü'l-Kayyum el-Cevziyye de (v.751/1349) şöyle diyor: Kişi gerçeği bulmak adına büyük çaba sarf etmeli ve emarelere bakmalıdır. Çünkü Allah Teâla, sevdiği ve nefret ettiği şeyleri aynı nitelikte yaratmamıştır. Öte yandan selim fitratlar, hakka meyillidir. Ve hakikat gerek rüyada gerekse ilham yoluyla bir şekilde selim fitratlara görünür. Ancak gerçeğe ulaşmak adına hiçbir emarenin olmadığı durumda ise, kişi hakkında söz konusu meselede teklif sorumluluğu düşer. Ve sanki kendisine davet ulaşmamıştır.²⁶⁰

²⁵⁵ İbn Mâce, *Kütübi'l-Fiten*, 26.

²⁵⁶ İbn Kayyim el-Cevciyye, *a.g.e.*, C. VI, s. 136.

²⁵⁷ Dehîl, *a.g.e.*, s. 498.

²⁵⁸ et-Teğabün, 64/16.

²⁵⁹ Buhârî, *İman*, 39.

²⁶⁰ İbn Kayyim el-Cevciyye, *a.g.e.*, C. VI, s. 138.

9.7. İCTİHADIN DEĞİŞMESİ

Yeni bir delillin bulunmasıyla veya zamanın ve şartların değişmesiyle fetvalar da değişir. Nitekim İslam fıkhnın temel kaidelerinden birisi şudur: “*Zamanın değişmesiyle hükümler de değişir.*”²⁶¹

Müctehid, zaman ve şartlarının değişmesiyle veya yeni bir delil bulunmasıyla daha evvel savunduğu görüşte ısrar edeceği gibi eski görüşünü terk de edebilir.

Bir müctehidi, görüşünü değiştirmeye iten birçok etken vardır. Bunlardan önemli gördüğüm bir kaçına değinmek istiyorum.

- Müctehid, hüküm verdiği mesele hakkında yeni bir delil bulması durumunda fetvasını değiştirebilir.
- Bazı deliller var ki birçok anlamı vardır. Müctehid bazen tüm anlamlara vakıf olmayabilir ve müctehid, yaptığı icthadları farkına vardığı delillerin anlamlarına göre yapıyor. Ancak daha sonra farkına vardığı delillerin anlamlarına göre görüşlerini değiştirebilir.
- Örf ve adetlere göre hüküm verildikten sonra örf ve adetlerin değişmesiyle hükümler de değişir.
- Maslahat ve mefsedete göre hükmü verildikten sonra maslahat ve mefsedetın değişmesiyle hükümler de değişir.
- Daha önce benzer durumlarda verilen fetva tekrar verildiğinde caydırıcılık noktasında aynı sonuç elde edilmiyorsa aynı olay tekrar yaşandığında başka bir fetva verilmelidir. Nitekim Hz. Ömer, kıtlık yılında hırsızlık yapanların ellerini kesmemiştir.²⁶²

9.7.1. İCTİHADINI DEĞİŞTİRDİĞİNDE MÜCTEHİDİN YAPMASI GEREKENLER

Birçok nedenden dolayı icthadlar değişebilir. Peki, bir müctehid daha evvelki icthadından vazgeçip aynı konuda yeni bir icthada vardığında bu durumu, ilk icthadıyla amel edenlere bildirmeli midir?

Bu konuda âlimlerden üç farklı görüş intikal etmiştir.

²⁶¹ Zerka, Ahmed b. Şeyh b. Muhammed, *Şerhu'l-Kavaidi'l-Fıkhiyyeti*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 1989, s. 227

²⁶² Elbani, Nasiruddin, *İrväu'l-Galil fi Teğrici Ehadisi Menari's-Sebil*, Mektebü'l-İslami, Beyrut, 1979, C. VIII, s. 80.

• Birinci görüşe göre müctehid, ilk fetvasından vazgeçtiğinde bu durumu müsteftiye (söz konusu fetvayla amel eden kişi) bildirmelidir. Müsteftinin bu fetvayla amel etmiş olup olmaması meseleyi değiştirmez. Müctehidin ilk ictihadından vazgeçmesi o ictihadının yanlış olduğuna inanmasından dolayıdır. Yanlış bir ictihadı da birilerine söylemek caiz değildir.²⁶³ Nitekim Abdullah b. Mes'ud, Küfe'de iken biri gelip kendisine şöyle bir soru sordu: Kişi, evleniyor ancak cinsel ilişkiye girmeden karısını boşuyor. Bu durumda söz konusu kadının annesi kişiye helal olur mu? Abdullah b. Mes'ud evet cevabını veriyor. Ancak Abdullah b. Mes'ud daha sonra Medine'ye gittiğinde kadının annesinin kişiye helal olamayacağını öğreniyor. Bunun üzerine Küfe'ye geri dönerken kendisinin ictihadıyla amel eden adamı çağırıp gerçeği kendisine söylemiş ve bu şekilde yapılan evliliğin sonlandırılmasına vesile oluyor.²⁶⁴

• İkinci görüşe göre müctehid, ictihadından vazgeçtiği takdirde bu durumu hiçbir şekilde kimseye bildirmek zorunda değildir.²⁶⁵

• Üçüncü görüşe göre müctehidin ilk ifade ettiği görüş şayet Kur'an ve sünnetin sarif ifadelerine veya sabit bir icmaya aykırı ise müctehid, ilk ictihadıyla amel edenlere ilk ictihadının yanlış olduğunu ve bundan dönüş yaptığını söylemesi gerekir. Ancak müctehidin yaptığı ilk ictihad sadece mezhebinin veya mezhep imamının görüşüne ya da başka bir ictihadına aykırı ise bunu ilk görüşünün mükallidlerine bildirmek zorunda değildir. Bu duruma şu örneği gösterebiliriz: Hz. Ömer'e feraiz konusunda şöyle bir soru soruldu: Bir kadın öldü ve geride koca, anne, anne tarafından kardeşler ve hem anne hem de baba tarafından kardeşler bıraktı; Hz. Ömer sadece anne tarafından olan kardeşleri ve hem anne hem de baba tarafından olan kardeşlerin tümünü eşit bir şekilde sülüse (1/3'e) ortak kıldı. Hz. Ömer'e sen şu yılda benzer bir durumda tüm kardeşleri eşit bir şekilde sülüse ortak kılmamıştın denmesi üzerine Hz. Ömer biz o zaman öyle hükmetmiştik, bugün ise böyle hükmediyoruz,²⁶⁶ demiştir.

İctihadın değişmesi durumunda müctehidin takınması gereken tavır hususundaki üç farklı görüşe örneklerle değindik. Biz, gerek İslam fıkıh tarihindeki uygulamalara gerekse de bu görüş sahiplerinin getirdikleri delillere baktığımızda üçüncü görüşün daha isabetli olduğunu görüyoruz. Çünkü Kur'an ve sünnetin sarif ifadelerine veya sabit bir icmaya aykırı

²⁶³ Dehîl, *a.g.e.*, s.270.

²⁶⁴ Bâğdâdî, el-Hatip, *el-Fakih ve'l-Mutefakih*, C. II, s. 425.

²⁶⁵ Dehîl, *a.g.e.*, s. 261.

²⁶⁶ Dehîl, *a.g.e.*, s. 261.

olan görüşler batıldır. Ve bu tür görüşlerle amel etmek hiçbir şekilde caiz değildir. Durum böyle olunca böyle yanlış bir fetvada bulunan bir müctehidin, gerçeğin farkına vardığında hemen fetvasını düzeltmeli ve bu yanlış fetvada kendisini taklid edenleri de uyarmalıdır. Ancak müctehidin vardığı ilk icthad, şayet mezhebinin veya mezhep imamının görüşüne ya da başka bir icthadına aykırı ise, bunu ilk görüşünün mükallidlerine bildirilmesi gerekmez. Ve tarih boyunca ulemeden birçoğu birçok defa görüşlerini ve icthadlarını çeşitli nedenlerden dolayı değiştirmişler. Ancak bu görüşlerin kendi mezhebinin veya mezhep imamının görüşüne ya da başka bir icthadına aykırı olduğu durumlarda, bunu mukallidlerine bildirmemişlerdir.

9.7.2. MÜCTEHİD, İCTİHADINI DEĞİŞTİRDİĞİNDE MUKALLİDİN YAPMASI GEREKENLER

Bir müctehid icthatta bulunduktan sonra icthadından vazgeçerse ilk icthada muhatap olan mukallid, icthadın değiştiğini bilip ve o ilk icthadla hala amel etmemişse artık onun ilk icthadla amel etmesi haramdır. Müctehid daha ilk icthadından vazgeçmeden mükallid onunla amel etmiş, ancak yapılan ilk icthad açık bir nassa aykırıysa mükallid, bu amelinden vazgeçmelidir. Mükallid, bir icthada dayanarak açık bir nas ile yasaklanan bir evlilik yapmışsa bu evlilikten vazgeçmelidir. Bu duruma şu örnek gösterilebilir: Gözleri görmeyen bir insan bir kişiyi kıblenin yönü hakkında taklid ediyor. Ve namaza başlıyor; ancak âmâ olan şahıs daha namazdayken taklid edilen kişinin kible hakkındaki icthadı değiştiriyor. İşte bu durumda âmâ insan da namazdayken, yönünü taklid ettiği kişinin icthadı doğrultusunda değiştirmeli. Fakat mükallid; icthadın değiştiğinden haberdar değilse onun ilk icthadıyla amel etmeye devam etmelidir.²⁶⁷

9.7.3. MÜCTEHİD OLMAYAN BİRİNİ TAKLİD ETMENİN SORUMLULUĞU

Mükallid, bir müctehidi taklid ediyor. Ve bu taklid sonucunda bir itlafa yol açıyor. Ancak daha sonra bu icthadın, açık naslara aykırı olmasından dolayı yanlış olduğu anlaşılıyor. Bu durumda sorumlu olan kişi, fetva verendir. Ancak mukallide fetva veren kişi, fetvaya ehil olmayan biriye bu sefer sorumlu olan kişi mukallid olacaktır. Çünkü mükallid taklid edeceği kişiyi iyice araştırmamakla kusurlu davranmıştır. Ancak bazı âlimler ehil

²⁶⁷ Harrânî, Ahmed b. Hamdan el-Hanbeli, *Sıfatü'l-Fetva ve'l- Müfti ve'l-Müstefti*, h.1380, el-Mektebu'l-İslami, Dimeşk, s. 30.

olmadığı halde fetva veren kişiyi sorumlu tutmaktadırlar. Çünkü müctehid ehil olmadığı bir şeye girişmiştir.²⁶⁸

9.8. TAKLİD EDİLEN KİŞİYE DELİLİN SORULMASI

Bir mükallid, müctehitten fetva istediği zaman fetvayla beraber delilini de istemesi gerekir mi? Bu konuda âlimler arasında ihtilaf vardır:

- Bazı âlimlere göre mukallid bir müctehitten fetva aldığı anda delilini de istemelidir. Çünkü müctehid, fetvayı verip delilini söylemekten imtina ettiğinde mukallid, fetvanın doğruluğu hususunda emin olamaz. Emin olmak için mukallidin, fetvayla beraber delilini sormasıdır.²⁶⁹

- Bazı âlimlere göre ise mukallid müctehitten fetva aldığı anda delilini sormamalı, örneğin mukallid, “İmam Nevevi niye böyle demiştir” gibi bir söylemde bulunmamalı. Kişi, şayet delili duyup mutmain olmak istiyorsa bunu başka bir mecliste istemeli ya da fetvayı aldıktan sonra itiraz mahiyetinde değil de bilgilenme amacıyla delilini isteyebilir. Çünkü bir konu hakkında getirilen deliller bazen zahir deliller olmayabileceğinden fetvayı isteyen kafası daha fazla karışabilir.²⁷⁰

- Âlimlerin ekseriyetine göre ise mukallid müctehitten fetva aldığı anda delilini sorup sormamakta özgürdür.

İbn Sem’ani,²⁷¹ şöyle diyor: Mukallid, kendi nefsinin itminanı için âlimden aldığı cevabın delilini de isteyebilir. Hüküm, şayet Kur’an ve sünnetin sarih ifadeleriyle ya da icmayla belirtilmişse müctehid, cevabın delilini isteyen mukallide söylemelidir. Ancak delil nassa değil de ictihada dayanıyorsa, avamın kafasını karıştırmamak adına müctehid mükallide delilini bildirmemeli.²⁷²

Bu görüşte olanların başvurdukları deliller şunlardır:

²⁶⁸ Harrânî, *a.g.e.*, s. 30.

²⁶⁹ Şesrî, *a.g.e.*, s. 198.

²⁷⁰ Kasimî, Muhammed Cemalüddin, *el-Fetva fi'l- İslam*, Daru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1986, s. 110; Dehîl, *a.g.e.*, 519; el-Harrânî , *a.g.e.*, s. 84.

²⁷¹ Abdurrahim b. Abdulkerim b. Muhammed b. Mansur b. Muhammed b. Abdulcebbar es-Sem’ânî, 1220 yılında vefat eden Şâfi mezhebinin fıkıh ve hadis alanında önemli bir âlimidir. Es-Sem’ânî, el-Avali ve Mu’cemu’s-Şuyûğ kitaplarını da te’lif etmiştir. (Kehhâle, *a.g.e.*, C. II, s. 132.)

²⁷² Zerkeşî, *a.g.e.*, C. VI, s. 311; Abdulgani el-Harrânî, Şihabuddin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ahmed , *el-Mesüde fi Usûli'l-fikhi*, Matbaatü'l-Medeni,Kahire,1964, s.554;

• Vucubiyet şer'i bir hükümdür. Şer'i bir hüküm için de sağlam bir delile ihtiyaç vardır. Mükallidinin, müctehide sorduğu bir sorunun cevabıyla beraber delilini de istemesi gerektiğini belirten bir delil yoktur.²⁷³

• Sahabe döneminde insanlar soru sorar ve cevabını alırlardı; delilini ise sormazlardı. Bu durum sahabe arasında her hangi bir itirazla karşılaşmamıştır.²⁷⁴

el-Bermavi,²⁷⁵ bu konuda şöyle diyor: İsteyen mukallid istişad bağlamında müctehitten delilini sorabilir. Mukallid, âlimden fetvayı istediğinde, delil şayet açık bir nassa dayanıyorsa müctehid delili söylemek durumundadır. Ancak fetvanın delili zanni ise mukallidinin kafasını karıştırmamak adına delili söylememelidir.²⁷⁶

²⁷³ Şesrî, *a.g.e.*, s. 199.

²⁷⁴ Şesrî, *a.g.e.*, s. 199.

²⁷⁵ İbrahim b. Muhammed b. Ahmed b. Şihabüddin b. Halid el-Bermavi, 1694 yılında vefat eden Şâfiî Mezhebinin önemli fakihlerindendir. el-Bermavi, Şâfiî fıkhında Şerhu'l-Gaye, Haşiyetü ala Şerhi'l-Menhec, Haşiyetü Ala Şerhi's-Sebti ve daha birçok kitabı te'lif etmiştir.(Kehhâle. *a.g.e.*,C. I. S. 57.)

²⁷⁶ İbn Neccâr, *a.g.e.*, s. 593.

İKİNCİ BÖLÜM

TELFİK

1. TANIMI

1.1. SÖZLÜK ANLAMI OLARAK TELFİK

Telfik kelimesi, “tef’il” babının mastarıdır. Bu mastarın kök harfleri olan “ل-ف-ق” birçok farklı sigada kullanılmaktadır. Kullanıldığı sigaların çoğunda şu anlamlara gelmektedir: Toplamak, uyum sağlamak, bir sözü batılla süsleyip püslemek, bir şey isteyip de kendisine yetişmemek,²⁷⁷ bir şey almak ve elde etmek,²⁷⁸ Bu anlamların bazıları, telfikin ıstılahî anlamından tamamen farklı iken bazıları da ilerde de değineceğimiz gibi telfikin ıstılahi anlamıyla paralellik arz etmektedir.

Burada şu önemli hususa da dikkat çekmek istiyoruz: Kişinin, bir ibadette iki farklı görüşü birleştirme durumuna, “ل-ف-ق” kökünden türetilmiş birçok mastar olmasına rağmen başka bir mastar değil de kesrete ve mübalağaya işaret eden “tef’il” vezninde bir mastar seçilmiştir. Bu da ilerde değineceğimiz gibi süistimale sebep olacak oranda telfike başvurulmadığın da bunun makul karşılanabileceği anlaşılmaktadır.

1.2. TERİM OLARAK TELFİK

Telfik kavramına birçok farklı tarifler getirilmiştir. Bu tariflerden önemli gördüğümüz bir kaçına burada değineceğiz. Şüphesiz telfik kavramına getirilen tariflerin başında Muhammed Said el-Bani’nin (v.1351/ 1933) taklid ve telfik konusunda yazdığı önemli eseri olan “Umdetü-t Tahkik Fi’t-Taklid ve’t-Telfik” kitabında muteahhirin âlimlerden naklettiği tariftir. Onun getirdiği tarif, taklid ve telfik konusunda eser kaleme alan kendisinden sonra birçok kişiye de ilham kaynağı olmuştur.

²⁷⁷ İbn. Münzir, *a.g.e.*, C. II, s. 3590; Zebidi, Muhammed Murteza el-Huseyni, *Tacu’l-Arus min Cevahi’l-Kamus*, Matbaatü’l-Hukumeti, Kuveyt, 1990, C. XXVI, s. 360; Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmet, *Tehzibu’l-Lügati*, Daru’l-Kavmiyyeti’l-Arabiyyeti, Mısır, 1964, C. IX, s. 159.

²⁷⁸ Komisyon, *el-Mu’cemü’ l-Vesut*, s. 833.

Bani'nin yapmış olduğu tarif şöyledir: “Telfik, kişinin hiçbir müctehidin demediği bir faaliyette bulunmasıdır.”²⁷⁹

Aslında Bani'nin getirdiği bu tarifte şöyle bir sıkıntı var: O da bu tarif bu haliyle “ihdasu kavli salis” yani üçüncü bir ictihatta bulunma durumunu da kapsıyor. Çünkü her ikisi yeni bir şeyi ortaya koymayı ifade etmektedir. Ancak benzer bazı noktalar olmasına rağmen telfik ve ihdasu kavli's-Salis birbirinden farklı şeylerdir. Tezin ileriki sayfalarında ihdasu kavli salise detaylı bir şekilde değineceğiz.

Öte yandan Bani'nin telfik ile ilgili getirdiği tarif, kapsamı geniş tutulduğundan dolayı bidat ve tetebbu'r –ruhas'ı²⁸⁰ da kapsıyor.²⁸¹ Ancak ileride de temas edeceğimiz gibi bunlar birbirinden farklı şeylerdir.

Hanefî mezhebinin önemli âlimlerinden Abdulgani en-Nablusi,²⁸² ise “Hulasatü-Tahkik” adlı eserinde telfikle ilgili şunları söylemektedir: Kişi, rükünleri her mezhepten toplama bir ibadette veya bir muamelede bulunursa muhakkak ki o kişi dört mezhepten çıkmıştır.²⁸³

Bazı müctehidler telfiki şu şekilde tarif etmiştir: “Telfik, heva ve heves için fıkhıdaki ruhsatları takip etmektir.” bu tarifi, telfikin tüm çeşitlerini kapsamadığını görüyoruz. Nitekim heva ve heves için yapılan telfik bulunmakla birlikte, heva ve heves için değil de tesadüfen yapılan telfikler de bulunmaktadır.²⁸⁴

İyad b. Nami es'Sülemî Usûlu'l-fıkh alanında kaleme aldığı eserinde telfiki şu şekilde tarif etmektedir: “Telfik, kişinin bir konuda daha önceki müctehitlerin görüşlerine uygunluk arz etmeyen bir keyfiyette bulunmasıdır.”²⁸⁵ Sülemî'nin telfik için getirdiği bu tarif, “daha önceki müctehidlerin görüşlerine uygunluk arz etmeyen” sözüyle ilerde

²⁷⁹ Bani, *a.g.e.*, s. 183.

²⁸⁰ Kişinin bir sorunla karşılaştığı durumlarda kolayına gelen her mezhepten bir şeyleri alması.

²⁸¹ Seidî, Abdullah b. Muhammed b. Hasan, *et-Telfik ve Hukmühü fi Fikhi'l-İslami*, Suudi Arabistan, 2008. s. 9.

²⁸² Abdulgani b. İsmail b. Abdulgani b. İsmail b. Ahmed b. İbrahim en-Nablusi, 1731 yılında vefat etmiş Hanefî mezhebinin önemli âlimlerindendir. Nablusi, edebiyat, şiir ve tesavvuf alanında önemli bir şahsiyettir. Ve el-Esrar Fi Men'i Eşrar, İtlaku'l-Vucut Ala'l-Hakki'l-Ma'but ve daha birçok önemli kitabı te'lif etmiştir. (Kehhâle, *a.g.e.*, C. II, s. 176.)

²⁸³ Nablusi, Abdulgani, *Hulasatü't-Tahkik fi Beyani Hükmî't-Taklid ve't-Telfik*, yay.y., y.y., ts., s.18.

²⁸⁴ Atibi, Gazi b. Mürşid b. Halef, *et-Telfik Beyne Mezahibi l-Fıkhiyyeti ve Alakatühü bi teysiri l- Fetva*, Mecmeu'l-Fıkhi'l-İslami Dergisi, XXV, Suudi Arabistan, 2010. s. 219.

²⁸⁵ Sülemî, *a.g.e.*, s. 489.

kendisine detaylı bir şekilde değineceğimiz “İhdasü kavli’s-Salis”i de kapsamaktadır; ancak İhdasü Kavli’s-Salis, telfikten farklıdır.

Yapılan bu tariflerle birlikte telfikle ilgili en güzel tarifi şu şekilde yapıldığını söyleyebiliriz: “Telfik, tek bir konunun rukunlerinde birçok farklı mezhebi toplamaktır.”²⁸⁶

Bu tarifi açacak olursak şöyle örneklendirebiliriz: Bir kişi, Şâfiî mezhebine göre abdest alıyor bu esnada Şâfiî mezhebinde başın mesh edilebilmesi için sadece bir tel saçın meshi kâfi geldiğinden, bu farziyeti yerine getiriyor. Bilahare eli bir kadının eline değiyor. Bu durumda olan bir şahıs, namaz kılmaya kalkarsa namazı sahih olur mu?

Bu şahıs, kadına dokunduğundan dolayı Şâfiî mezhebine göre abdestli değildir. Hanefî mezhebine göre de abdestli değildir. Çünkü abdest sırasında saçının dörtte birini değil bir telini mesh etmiştir. Bu şahıs hiç bir Hanefî ve Şâfiî müctehidin kabul edemeyeceği bir fiilde bulunmuştur.

Telfikin daha iyi bir şekilde anlaşılması adına şu örnekleri de getirebiliriz:

- Gusül abdestine ihtiyaç duyan bir şahıs, sadece bedeninin dış tarafını yıkar ancak güsle niyet etmeyip ağzını ve burnunu çalkalamıyorsa bu kişinin aldığı gusül abdesti sahih olur mu?

Hiç şüphesiz böyle bir gusül sahih değildir. Çünkü gusül abdestinde niyet her ne kadar Hanefî mezhebinde şart değilse de Şâfiî mezhebinde şarttır. Bu durumda bu kişinin aldığı gusül Şâfiî mezhebine göre geçerli değildir. Öte yandan ağza ve burna su vermek her ne kadar Şâfiî mezhebinde şart değilse de Hanefî mezhebinde şart olduğundan böyle bir gusülün Hanefî mezhebinde de geçerliliği söz konusu değildir.

- Şâfiî mezhebine göre abdest alan bir kimse bir kadına dokunur. Ardından sebileyn dışında bedenin her hangi bir yerinden kan akarsa bu şahsın kalkıp namaz kılmaması caiz değildir. Çünkü bu şahsın, kadına dokunmakla Şâfiî mezhebine göre, bedeninden kan gelmesi ile de Hanefî mezhebine göre abdesti bozulmuştur.²⁸⁷

Telfik, sadece ibadetlerde bulunabilen bir konu değildir. Neredeyse fıkın her konusunda olması mümkün olan bir durumdur. Telfikin bulunduğu fıkın bir diğer konusu Munakahattır. Örneğin, kişi, karısını boşuyor, kadın da hütle niyetiyle Şâfiî mezhebini taklid

²⁸⁶ Seidî, *a.g.e.*, s. 12.

²⁸⁷ Komisyon, *Mevsuatü'l-Fıkhiyye*, C. XIII, s. 294

ederek dokuz yaşındaki bir erkekle velisi vasıtasıyla evleniyor. -Nitekim böyle bir evlilik Şâfiî mezhebinde geçerlidir.- Dokuz yaşındaki çocuk ta, kadınla evlendikten sonra Hanbelî mezhebini talakın sıhhati hususunda taklid edip kadını boşuyor. –Böyle bir boşanma sadece Hanbelî mezhebinde geçerlidir.- Ve en sonunda kadının ilk kocası kadınla tekrar evleniyor. Bu örnekte kadın ve ilk kocası boşanma sonrası yapacakları evlilik meselesinde birbirine muhalif birçok mezhebin görüşünü bir araya getirmelerinden dolayı telfik yapmışlardır.²⁸⁸

Telfik, aynı zamanda muamelat konusunda da vuku bulabilir. Örneğin, kişi, hiç görmediği vakfedilmiş bir araziye doksan yıllığına kir alıyor. Bu örneği incelediğimizde böyle bir kiralama işlemi hiç bir mezhebin kabul etmediğini görüyoruz. Çünkü böyle uzun süreli kiralama işlemi ancak Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri caiz görürler diğer mezhepler ise caiz görmezler. Alıcının görmediği bir malı da satın alması işlemi Hanefî mezhebi caiz görmektedir, diğer mezhepler ise caiz görmezler. İşte böyle bir alış veriş faaliyetinde bulunan kişi, birden fazla mezhebinin birbirine muhalif görüşlerine başvurmak zorundadır.²⁸⁹

Fukaha, telfik kelimesini sözlük anlamından hareketle birçok yerde kullanmıştır. Bu yerlerden bir kaç şunlardır:

- Hayız konusunda telfik kavramı: Şâfiî mezhebine göre hayız müddeti on beş gündür. Bir kadın, bir kaç gün kan görür; sonra bir kaç gün kanı kesildikten sonra tekrar kan görürse kadın, kan gördüğü ve görmediği bütün günleri telfik (toplar) eder. Ve bu günleri hayız müddeti olarak kabul eder.²⁹⁰

- Murted bir şahsın riddet cezasına çarptırılması ile ilgili şahitlikte bulunma konusunda teflik kavramı: Murted bir kişinin, riddet cezasına çarptırılması için iki kişinin onun aleyhinde şahitlikte bulunması gerekir. Ancak her iki şahit, murted'in riddete yol açan aynı sözüne değil de farklı sözlerine şahit olmuşlar. Şöyle ki, hâkimin karşısında bir şahit, murtedin “Musa kelimullah değildir.” dediğini diğer şahidin de: “İbrahim halilullah değildir.” dediğini iddia ettiğinde şahitlerin her biri farklı sözlere şahit olmuşlardır. Bu

²⁸⁸ Bani, *a.g.e.*, s. 196.

²⁸⁹ Bani, *a.g.e.*, s.196.

²⁹⁰ Şirâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf, *el-Mühezzep fi'l-Fıkhi's-Şafii*, Daru l-Kalem, Dimeşk, 1996, C. I, s. 145; Râfiî, Ebu'l-Kasım Abdulkerim b. Muhammed b. Abdulkerim el-Kazvini, *el-Aziz Şerhu'l-Veciz*, Daru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, C. I, s. 342.

durumda her iki söz de riddeti gerektirdiğinden dolayı hâkim her iki şahitliği telfik (toplar) eder. Ve kararını ona göre verir.²⁹¹

- Mâlikî mezhebine mensup biri, sefere çıkıyor; ama seferinin bir bölümünü deniz yoluyla bir bölümünü de kara yolu ile kat ediyor. Bu kişinin toplam yolculuk mesafesi telfik (toplanılıyor) ediliyor, eğer kat edilen mesafe kasır mesafesine ulaşıyorsa namazlarını kasredebiliyor.²⁹²

- Hanbelî ve Şâfiî mezheplerinde kişi Cuma namazına gider, imamla beraber Cuma namazına başlar; fakat aşırı izdihamdan dolayı İmam ikinci rek'atın secdesine gitmesine rağmen kendisi hala birinci rek'atın secdesine gitmemişse bu durumda me'mumun izlemesi gereken yollarla ilgili birkaç görüş vardır. Sahih görüşe göre henüz birinci rek'atın secdesine gitmemiş olan me'mun, İkinci rek'atın secdesine giden imama uyup secdeye gidecek ve bir rek'atı tamamlamış olacak. İşte birinci rek'atın rukuu ve ikinci rek'atın secdesinden müteşekkil rek'ata telfikli rek'at denilmektedir.²⁹³

Kişi, bu şekildeki bir rek'atla Cuma namazının edasına yetişmiş olur. Çünkü Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle diyor: “Kim Cuma namazında bir rek'ata yetişirse muhakkak ki namaza (edasına) yetişmiştir.”²⁹⁴

- Zihar, Öldürme ve ramazanda bilinçli bir şekilde cinsel münasebette bulunanın kefareti, hiç ara vermeden iki ay peşpeşe oruç tutmaktır. Kişi, bu kefarete orucuna ayın başında başlayıp ikinci ayın sonunda bitirebildiği gibi birinci ayın ortasında başlayıp üçüncü ayın ortasında da bitirebilir. Bu durumda kişi, birinci ayın ortasında başladığı için birinci aydan kalan eksiği üçüncü ayla tamamlıyor. Fukaha bu durumu da telfikle isimlendiriyor.²⁹⁵

- Daru'l-İslam'da yaşayan gayri müslim bir deliden cizye alınmaz. Çünkü Daru'l-İslam'da yaşayan kadınlar, hünsa müşkil olanlar, çocuk ve delilerden normal durumlarda gayri müslimlerden alınan cizye vergisi alınmaz. Fakat Daru'l-İslam'da yaşayan bir gayri müslim bazı günlerde şuurunu kaybedip deliriyor, bazı günlerde ise tam bir bilince

²⁹¹ Komisyon, *Mevsuatü'l-Fıkhiyye*, C. XIII, s. 293.

²⁹² Komisyon, *Mevsuatü'l-Fıkhiyye*, C. XIII, s. 287; Desûkî, Şemsudin eş-Şeyh Muhammed Urfet, *Haşiyetü'd-Desûkî ala's-Şerhi'l-Kebir*, Daru İhya Kütübi'l-Arabi,y.y., ts., C. I, s. 359,

²⁹³ Kaffâl, Seyfuddin Ebu Bekir Muhammed b. Ahmet eş-Şaşi, *Hilyetü'l-Ulema fi Ma'rifeti Mezahibi'l-Fukaha*, C. II, s. 244; Şirbînî, *a.g.e.*, C. I, s. 449.

²⁹⁴ Nesâî, *Mevakit*, 30.

²⁹⁵ Remlî, Şihabüddin Muhammed b. Ebu'l-Abbas Ahmed b. Hamza b. Şihabüddin, *Nihayetü'l-Muhtac ile Şerhi'l-Minhac*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabiyyi, Beyrut, 1992, C. VII, s. 100.

sahip oluyorsa, bu durumda söz konusu şahsın bilince sahip olduğu günler hesaplanıyor.-ki buna telfik deniliyor- Eğer bir yıla ulaşıyorsa kendisinden cizye alınır.²⁹⁶

- Kişi, bir ay eşyle cinsel münasebet kurmayacağına dair yemin ediyor. İçinde yemin ettiği ay da yirmi dokuz gün çekiyor. Kişi, süresi yirmi dokuz gün olan ayın başından itibaren yemin etmişse söz konusu ayın bitmesiyle eşyle cinsi bir münasebette bulunmasında her hangi bir kefarete söz konusu değildir. Ancak ayın ortasında böyle bir yeminde bulunmuşsa yemininin sorumluluğundan kurtulabilmesi için birinci ayın kalan süresi ve ikinci aydan da birinci ayı otuza tamamlayacak kadar bir süre beklemesi gerekir. İşte fukaha bu duruma yani iki ayı bir araya getirip otuza tamamlama durumuna da telfik demiştir.²⁹⁷

- Fukaha telfik kavramını yemin kefareti konusunda da kullanmaktadır. Şöyle ki, Mâlikî mezhebinde yeminin kefareti için sırasıyla şunlar yapılır: On fakiri yedirmek veya on fakiri giydirmek ya da Müslüman bir köleyi azat etmek. Bunlar mümkün olmadığı durumlarda ise üç gün oruç tutmaktır. Kişi, bir yeminin kefareti için bu dört kefarete çeşidinden sadece birinden yararlanabilir. Yani kişi ben yemin kefareti niyetine beş fakiri doyurayım beş fakiri de giydireyim diyemez. Ancak bir yeminin kefareti için aynı kefaretin farklı nevelerinden yararlanılabilir. Kişi, yemin kefareti için beş fakire yemek vereyim beş fakire de her birine bir avuç olmak üzere beş avuç buğday vereyim diyebilir. İşte fukaha bir yemin kefareti için iki farklı çeşitten yararlanma durumuna da telfik demişler.²⁹⁸

- Fukahanın telfikin sözlük anlamından hareketle telfiki kullandığı bir başka nokta ise “telfiku’l-esabidir.” Telfiku’l-esabi şudur: Kişi üst üste üç hafta tavafu’l-kudum yapıyor; Ancak her tavafta yapması gereken iki rekâtlık nafile tavaf namazını kılmıyor. Ve üç hafta sonra her üç tavafın nafile namazını art arda kılıyor. İşte bu durum “telfikü’l-esabi” olarak adlandırılıyor. Telfikü’l-asabi, Hanbelî mezhebinde mubahken Hanefî ve Şâfiî mezheplerinde mekruhtur. Telfikü’l-asabının mubah olduğunu belirten Hanbelî mezhebi görüşünü şu delile dayandırmaktadır: Muhammed b. Saib b. Berekat annesinden şöyle

²⁹⁶ Nevevî, *el-Mecmu*, C. XIX, s. 312.

²⁹⁷ Salabi, Üsame Muhammed Muhammed, *er-Ruhasu’s-Şeriyeye EHKAMUHA ve Davabituha*, Daru’l-İman, İskenderiyye, 2002, s. 98.

²⁹⁸ Derdiz, Ebu’l-Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu’s-Sağır ala Ekrebi’l-Mesalik ile Mezhebi’l-Malik ve bi’l-Hamişi Haşiyetü’s-Savi*, Daru’l-Maarif, Küveyt, y.y., C. II, s. 214.

aktarıyor: Ben ve Hz. Aişe, beraber üç hafta tavaf ettik, üç hafta sonunda Hz. Aişe (r.a.), her haftaki tavaf için ikişer rek'at sünnet namazı kıldı.²⁹⁹

Telfik kelimesini, sadece fukaha kullanmamıştır. Birçok ilim dalının erbabı telfik kavramını kullanmıştır.

Telfik kavramı tefsir ilminde kullanılınca anlamı; kişinin, Kur'an okurken birbirine zıt olan birçok kıraat ve rivayete göre Kur'an okumasıdır. Örnek: “فتلقى آدم كلمات من ربه”³⁰⁰ İbn Kesir hariç bütün kıraat âlimleri “آدم” kelimesini merfu “كلمات” kelimesini de mansup okumuşlar. İbn Kesir ise tam tersi bir şekilde yani ilk kelime mansup ikinci kelimeyi de merfu olarak okumuştur. Bir kâri (Kur'an okuyan) her iki kelimeyi mansup ve ya merfu olarak okuması durumunda kıraat ilminde telfik yapmış oluyor. Çünkü hiçbir kıraat âlimi her iki kelimeyi mansup veya merfu olarak okumadığı halde kişi, kıraatinde iki farklı görüşü birleştirmek suretiyle hiçbir kıraat âlimin rivayet etmediği farklı bir kıraati ortaya koymuştur.³⁰¹

Telfik Kavramı hadis ilminde de kullanılmaktadır. Telfik kavramı hadis ilminde kullanılınca anlamı, zahiren bir birine aykırı görünen iki hadisin arasını bulmak ve aralarındaki zıtlığı gidermektir. Birbirine aykırı görünen iki hadisin telfiki birkaç şekilde olur.

- Has ifadeyi, umumileştirmek.
- Mutlak ifadeyi sınırlandırmak.
- Birbirine anlam itibari ile aykırı olduğu düşünülen hadislerin farklı olaylara

hamletmek veya başka tevil yollarıyla birbirine zahiren zıt olarak görünen hadislerin araları te'lif etmek. Birbirine aykırı görünen hadislerin te'lif faaliyetine, telfiku'l-hadis veya muhtefu'l-hadis ya da müşkilu'l-hadis denir.³⁰²

2.TELFİKİN TARİHÇESİ

İslam fıkıh tarihine baktığımızda, uzun yıllar telfiki ıstılahi anlamı itibari ile ele alan kimseyi göremiyoruz. Her ne kadar birçok kişi, terim düzeyinde telfik konusuna yedinci yüzyıldan itibaren değinildiğini savunuyorsa da bu terimin hayatımıza beşinci yüzyıldan

²⁹⁹ Makdisî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Abdulhadi, *Tenkihu Tehkiki Ehadisi't-Te'lik*, Daru Edvai's-Selef, Riyad, 2007, C. II, s. 509.

³⁰⁰ *Kehf*, 18/109.

³⁰¹ Cermî, İbrahim Muhammed, *Mu'cemü Ulumi'l-Kur'ani*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 2001, s. 104.

³⁰² Kannuci, Sedik Hasan, *Ebcedü'l-Ulum*, Vuzaretü's-Sekafetü ve'l-İrşadu'l-Kavmi, Dimeşk, C. II, s. 202.

itibaren girmiş olma ihtimali uzak bir ihtimal değildir. Çünkü o dönemler taassup ve hizipleşmenin yoğunlaştığı bir dönemdir.³⁰³

Telfikin tarihi hakkında Eyüp Sait Kaya şunları aktarmaktadır: “Bu kavramla ilişkili birtakım meselelere VII.(XIII.) yüzyıldan önce kaleme alınmış Usûl eserlerinde rastlanmaktadır. Ancak telfikin tettebbu’r –ruhastan farklı bir mesele sıfatıyla VII. yüzyılda ele alındığı ve bu gelişmede Şahabeddin Karâfi’inin (v. 801/1398) önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır. Karafi tarafından müstakil bir problem halinde ele alınan telfik, muhtemelen VIII. (XIV.) yüzyılın sonlarında fıkıh usûlu terimi haline gelmiştir. IX. (XV.) yüzyılın son yarısından itibaren özellikle Dimeşk-Kahire eksenindeki bölgede telfikin gerek fıkıh usûlu ve fetva eserlerinde gerekse ilgili risalelerde yoğun biçimde işlendiği görülmüştür.”³⁰⁴

Telfik kavramı, terim düzeyinde hayatımıza her kadar geç girmişse de pratik noktasında İslam’ın zuhurundan itibaren hayatımıza girmiştir. Nitekim gerek sahabe döneminde gerekse telfikin fikhî bir terim olarak daha hayatımıza girmediği dönemlerde de insanlar, farklı düşünce yapısına sahip birçok âlime, ibadet ve muameleleri hakkında sorular sorar, aldıkları cevaplara göre amel ederlerdi. Ve bu insanlar ister istemez telfike düşüyorlardı. O dönemde kimse de bu durumu yadırgamıyordu.³⁰⁵

3. TELFİKİN ALANI

Telfikin alanı; üzerinde ictihad yapılabilen ve ihtilafın söz konusu olabileceği konulardır. İctihada konu olmayan akaid, ahlak ve hükmü herkes tarafından bilinip hakkında icma olan fûru konularda ise telfik caiz değildir.³⁰⁶

Bazı âlimler, haram şeyleri mubah görmeye götürmeyecek zanni ictihadi meselelerin telfikin alanına girdiğini söylemektedir.³⁰⁷

4. TELFİKLE İLİŞKİLİ OLAN BAZI KAVRAMLAR

4.1. TELFİK TAKLİT İLİŞKİSİ

Telfikle taklid arasında her ne kadar güçlü bir bağ olsa da bunlar farklı iki kavramdır.

³⁰³ Kasımı, *el-Fetva fi'l-İslam*, s.170.

³⁰⁴ Kaya, Eyüp Sait, “Telfik”, *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2011, C. XL, s. 401-402.

³⁰⁵ Miman, Nasır b. Abdullah, *et-Telfik fi'l İctihad ve Taklid*, Adl Dergisi, Suudi Arabistan, XI, 2001, s. 4 ;el-Kasımı, *el-Fetva fi'l-İslam*, s.171.

³⁰⁶ Bani, *a.g.e.*, s. 232; Dehîl, *el-Fetva*, 321.

³⁰⁷ Salabi, *a.g.e.*, s. 95.

Taklid ve teflik konusuna değinen âlimlerin neredeyse tamamı telfike taklid konu başlığı altında değinmişler. Çünkü aralarında güçlü bağlar vardır. Nitekim hem taklitte hem de telfikte birisinin görüşüne uyma durumu vardır; ancak taklitte bir meselenin bütün cüzüyatında başka birine uyma durumu varken, teflikte ise bir meselenin bir bölümünde bir müctehide aynı meselenin diğer bölümünde ise görüşleri ilk müctehide zıt olan başka bir müctehide uyma vardır.

Taklid telfikten daha geneldir. Taklidin bir bölümü teflik olarak değerlendirilirken diğer bölümü ise teflik olarak değerlendirilemez; ancak teflikin her türlü taklid kapsamı içerisinde değerlendirilir. Bundan dolayı taklid ve teflikin arasında bulunan ilişki umum husustur, yani her teflik taklittir ama tersi söz konusu değildir³⁰⁸

4.2. TELFİKİN BİR MEZHEPTEN DİĞER BİR MEZHEBE BAZI KONULARDA VEYA BÜTÜNÜYLE GEÇME DURUMUYLA İLİŞKİSİ

Teflik ile mezhepler arası intikal konusu, birbirlerine ve taklid konusuna olan benzerliklerinden dolayı bir arada ve taklid başlığı altında zikredilmektedir. Taklid, teflik ve mezhepler arası intikal konuların arasındaki benzerliğin odağında birine ittiba vardır. Teflik ve mezhepler arası intikal konusu, her ne kadar birçok noktada kesişip, benzeşiyorsa da ikisi arasında gerek hüküm gerekse şekil noktasında aralarında ciddi farklılık mevcuttur. Daha önce detaylı bir şekilde hem teflik hem de mezhepler arası intikal konusuna değinmiştik; ancak teflik ile mezhepler arası intikal konusunun arasındaki ilişkiyi daha iyi açıklamak adına her biri için birer örnek vermekte yarar mülahaza etmekteyiz.

Mezhepler arası intikal konusu için şöyle bir örnek getirebiliriz: Şâfiî mezhebine göre, fitır sadakası olarak, şehirde sadece ana gıda olarak kullanılan buğday, arpa, kuru hurma, üzüm v.s. Şeylerin aynı olarak (bizzat gıdanın kendisi) verilmesi gerekir;³⁰⁹ ancak günümüz için düşündüğümüzde şehirde yaşayan Şâfiî birinin, fitır sadakası olarak sadece gıdaların aynını ödemesi hem kendisi için bir zorluk olacak hem de fitır sadakasını kendisine vereceği kişi için bir anlam ifade edemeyecektir. Bundan dolayı Şâfiî olan bir kimsenin, fitır sadakası olarak örneğin Hanefî mezhebini taklid etmek suretiyle kıymetini ödemesi fakirlerin ihtiyacı için daha uygun olacaktır. Çünkü fitır sadakasını alan kişi bunu kıymet

³⁰⁸ Seidî, *a.g.e.*, s.13.

³⁰⁹ Nevevî, *Minhecü't-Talibin ve Umdetü'l-Müftiyin*, Daru'l-Minhac, Beyrut, 2005, s. 173.

olarak aldığında bu parayı ihtiyaçlarına sarf edecektir,³¹⁰ Bu gerçeklerden hareketle Şâfiî olan biri, fitır sadakasını eda hususunda Hanefî mezhebini taklid edip kıymetini ödemesi, şartlar gereği en ideal olanıdır. Nitekim Hanefî mezhebine göre fitır sadakası gıdanın aynı olarak eda edilebildiği gibi değer olarak ta eda edilebilir.³¹¹ İşte Şâfiî birinin böyle bir mezhepler arası intikal faaliyetinde bulunması telfiki içermez; ama bazı durumlarda mezhepler arası intikal faaliyeti, telfiki içerebilir. Bu durumu şu şekilde örneklendirebiliriz: Şâfiî mezhebine göre abdest almış birisi bir kadına dokunuyor. Ardında bedeninin her hangi bir yerinde kan akıyor. Bu durumda bu şahsın bu abdestle kalkıp namaz kılması caiz değildir. Çünkü bu şahsın kadına dokunmakla Şâfiî mezhebine göre abdesti bozuluyor. Bedeninden kan akmasıyla da Hanefî mezhebine göre abdesti bozuluyor.³¹² Bu örnek telfik içeren bir mezhepler arası intikal faaliyettir.

Teflikle, mezhepler arası intikal konuları arasında da umum husus ilişkisi vardır. Mezhepler arası intikal durumu, örnekte de açıkladığımız gibi bazen telfike yol açabilir, bazen de açmaz. Bu sebeple her mezhepler arası intikal telfik değildir.³¹³ Ancak her telfik mezhepler arası intikaldir. Çünkü telfik ancak farklı mezhepler arasında olabilir. Aynı mezhepteki imamların farklı görüşlerinden yararlanmak telfik kapsamında değerlendirilmez.³¹⁴

Mezhepler arası intikal konusunun hükmünü taklid konusunda detaylı bir şekilde izah etmiştik; ancak bu konuda özetle şunu ifade edebiliriz; İbn Hacer gibi birçok âlime göre kişi, bir mezhepten diğerine, bir konuda veya bütün konularda, ihtiyaç olsun veya olmasın telfike düşmediği müddetçe geçebilir, velev ki aksi yönde fetva versin ya da aksi görüşle amel etsin.³¹⁵ Başka mezhebe geçtikten sonra o mezhepte kalma zorunluluğu da yoktur. Ancak bazı mezhep mutaassıpları, mezhepler arasında intikalın yasak olduğunu iddia etmektedir.

³¹⁰ Şeltût, Muhammed, *Feteva Şeltût*, Daru'ş-Şuruk, Kahire, 2004, s. 136.

³¹¹ Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmail, *Haşiyetü't-Tahtâvî*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, s. 724.

³¹² Komisyon, *Mevsuatü'l-Fıkhiyye*, C. II, s. 294.

³¹³ Seidî, *a.g.e.*, s. 13.

³¹⁴ Baalevi, Abdurrahman b. Muhammed b. el-Hüseyin b. Ömer, *Buğyetü'l-Müsterşidin*, Daru'l-Kütübi-İlmiyye, Beyrut, 1998, s. 560.

³¹⁵ Dimyâtî, Ebu Bekir Osman b. Muhammed b. Eş-Şeta el-Bekri, *Haşiyetü İlanetü't-Telibin ala Halli Elfazi Fethu'l-Muin*, Daru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, C. IV, s. 358.

Hatta bazı âlimler işi ilerletip bir mezhepten diğerine her hangi bir şekilde geçişin haram olduğunu ve Hanefî birinin Şâfiî olması durumunda ta'zir cezasına çarptırılacağını iddia etmişler.³¹⁶

Bir mezhepten diğer bir mezhebe intikal, telfike girilmediği müddetçe caizdir. Şâfiî mezhebi üzere namaz kılan birisi Hanefî mezhebine göre zekâtını verebilir. Bugün Şâfiî mezhebine göre namazlarını kılan birisi diğer gün Hanefî mezhebine göre namazını kılabilir.

4.3. TELFİKİN TETEBUR-RUHASLA İLİŞKİSİ

Tetebu'r-ruhas kelimesinin tarifine geçmeden önce ruhsatı tarif etmekte yarar vardır.

Sözlükte kolaylık ve yumuşaklık³¹⁷ anlamına gelen ruhsat, terim olarak şer'i bir konunun asli hükmü hala geçerli olmasına rağmen ortaya çıkan bir zaruretten dolayı o asli hükmün kolay bir hükme dönüşmesidir.³¹⁸

Kitap ve Sünnette bulunan ruhsatlarla amel edilmesinde bir problem yoktur. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Muhakkak ki Allah azimetlerle amel edilmesini sevdiği gibi ruhsatlarla da amel edilmesini sever."³¹⁹

Açlıktan ölmek üzere olan birinin necis bir eti yemesi örneğinde olduğu gibi ruhsatlarla amel etmek bazen vaciptir. Ramazan esnasında çıkılan seferden dolayı iftar edilmesi gibi bazen de sünnettir. Selem akdi ile yapılan alış veriş gibi bazen de mubahtır.³²⁰

Tetebu'r-ruhas ise şudur: Kişinin bir sorunla karşılaştığı durumlarda kolayına gelen her mezhepten bir şeyleri alması.³²¹ Tetebu'r-ruhasın hükmü ile ilgili şöyle söylenebilir: Âlimlerin çoğunluğuna göre tetebu'r-ruhas, kişiyi şer'i teklif dairesinden çıkardığından ve dini hükümleri hile ile devre dışı bıraktığından dolayı caiz değildir. Hatta tetebu'r-ruhas fiilini sergileyenlerin fasık olduğu birçok âlim tarafından belirtilmiştir.³²²

Tetebu'r-ruhas faaliyetinde bulunanlar, yararına olduğu takdirde bir mezhebi veya bir görüşü taklid ederler. Aleyhlerine olduğu durumda ise daha evvel taklid ettikleri mezhep

³¹⁶ Hamevî, Ahmed b. Muhammed el-Hanefî, *Gamzu Uyuni'l-Besair Şerhu Kitabi'l-Eşbahi ve'n-Nezair*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, C. II, s. 181.

³¹⁷ Fuyumi, Ahmet b. Muhammet b. Ali el-Mukri, *el-Misbahu'l-Munir fi Garibi Şerhi'l-Kebir li'r-Rafî*, el-Matbaatu'l-Emiriyye, Kahire, 1922, C. I, s. 304.

³¹⁸ Attâr, *a.g.e.*, C. I, s. 160.

³¹⁹ Taberânî, *el-Mu'cemi-l Evsat*, C. VIII, s. 82.

³²⁰ Attâr, *a.g.e.*, C. I, s. 162.

³²¹ Ensârî, *a.g.e.*, s. 160.

³²² Merdâvî, *a.g.e.*, C. VIII, s. 4090.

veya görüşü bırakıp lehlerine olana giderler. İşte bunlar kendilerini hakka uydurmaları gerektiği yerde hakkı kendilerine uydurmaya çalışıyorlar. Örneğin şuf'a konusunda lehine olduğu vakit kişinin, Hanefî mezhebine geçmesi aleyhine olduğu vakit ise Şâfiî mezhebine geçmesi gibi, tetebu'r-ruhas dediğimiz böyle bir uygulama din ile oynamak ve dini heva ve hevesine uydurmaktır. Oysaki mümin lehine de olsa aleyhine de olsa haktan ayrılmamalıdır.³²³

Hak yerine menfaatlerinin peşinden koşan münafıkları Allah Teâla Kur'an'da şu şekilde eleştiriyor: *"(Bazı insanlar:) "Allah'a ve Peygamber'e inandık ve itaat ettik" diyorlar; ondan sonra da içlerinden bir grup yüz çeviriyor. Bunlar inanmış değillerdir. Onlar, aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Peygamber'e çağırıldıklarında, bakarsın ki içlerinden bir kısmı yüz çevirip dönerler. Ama eğer (Allah ve Resûlünün hükmettiği) hak kendi lehlerine ise, ona boyun eğip gelirler."*³²⁴

Tetebu'r-ruhası şu şekilde örneklendirebiliriz: Bir kişi evleniyor; ancak evlendiği kadına Hanefî ve Şâfiî mezheplerini taklid ederek mehir vermiyor,³²⁵ Mâlikî mezhebini taklid ederek nikâhta şahit bulundurmuyor, yine Hanefî mezhebini taklid ederek velisiz evleniyor. İşte böyle bir evlilik hiçbir imamın görüşüne uymadığından dolayı batıldır.³²⁶

Tetebu'r-ruhas bazı noktalarda telfikle kesişiyor. Bundan dolayı bazıları onları bir saymışlar.³²⁷ Ancak telfikle tetebu'r-ruhas arasında bazı noktalarda benzerlik varsa da ikisi birbirinden farklı şeylerdir. Telfikle tetebu'r-ruhasın arasındaki temel fark bilinçtir. Yani telfik bazen bilinçli bir şekilde olurken, bazen de bilinçsiz bir şekilde gerçekleşir; ancak tetebu'r-ruhas ise her zaman bilinçli bir şekilde meydana gelir. Bu konuyu daha fazla açmak adına şöyle diyebiliriz: Telfik iki kısımdır: İhtiyarı telfik: Kişinin mezhepleri araştırıp bilinçli bir şekilde bir konuda iki zıt görüşten yararlanması buna hem telfik hem de tetebur-ruhas denir.

Gayri ihtiyarı telfik ise: Kişi bir Şâfiî âlime gider abdestin şartları hakkında soru sorar ve aldığı cevaplar doğrultusunda abdest alır. Sonra bu kişi abdesti bozan şeyler hakkında bir Hanefî âlime soru sorar ve aldığı cevaplar doğrultusunda amel eder. Bu şahıs şüphesiz telfike

³²³ Salabi, *a.g.e.*, s. 102.

³²⁴ en-Nur, 47/ 48 / 49.

³²⁵ Mehir, her ne kadar erkeğin kadına ödemesi gereken bir borç olsa da, Hanefî ve Şâfiî mezhebine göre nikâhın bir rüknü değildir.

³²⁶ Leknevî, *a.g.e.*, C. II, s. 438.

³²⁷ Atibi, *a.g.e.*, s. 18.

düşer ama tetebur-ruhasa düşmez. Çünkü tetebur-ruhasın her şeklinde bilinç söz konusudur. Ama telfikte ise bazen bilinç olur bazen olmaz.

Ayrıca telfikle tetebur-ruhas arasında umum husus vardır. Telfik bazen tetebu'r-ruhas olabilir bazen olmaz. Tetebur-ruhas da bazen telfik olur bazen olmaz.³²⁸

Telfik ve tetebu'r-ruhasın ortak noktası ise, her ikisinin de bir veya birkaç konuda birbirine zıt iki veya daha fazla görüşten meydana gelmeleridir.

4.4. TELFİKİN TEYSİRLE İLİŞKİSİ

Teysir kelimesi, sözlükte kolaylaştırma, hazırlama ve artma anlamlarına gelmektedir.³²⁹ Allah Teâla Kur'an'da şöyle buyurmuştur: “*Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır.*”³³⁰ Diğer bir ayette ise şöyle emrediyor: “*Allah hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla yükümlü kılmaz. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.*”³³¹

Teysirin istilah anlamı şudur: Kişi müftüye gelir ve bir konuda soru sorar, kişinin soru sorduğu konuda birkaç çözüm yolu vardır. Müftü de soru soranın halini, şartlarını, inancının sağlamlığını v.s. durumları göz önünde bulundurarak uygun çözüm yollarından birisini önerir. Yoksa teysirin anlamı hâkim şer'i delillere bakmaksızın istediği hükmü verip, sırf kolaylık olsun diye her hükmün arkasından dolanabilir ve zaruret hali olmaksızın haram bir şeyin mubahlığına fetva verme değildir. Aksi takdirde şer'i hukuk ve teklif diye bir şey olamaz.³³²

Teysir, şeriatın gayelerinden birisidir. Ve ihtiyaç duyulduğunda kendisine muracat edilen bir durumdur.³³³ Nitekim Hz. Peygamber, iki durumla karşılaştığında kolay olanı tercih etmiştir.³³⁴

³²⁸ Atibi, *a.g.e.*, s. 18.

³²⁹ Heyet, *Mu'cemü'n-Nefaisi'l-Vasit*, Daru'n-Nefais, Beyrut, 2007, C. II, s. 2270.

³³⁰ *el-İnşarah*, 94/5.

³³¹ *et-Talak*, 65/7.

³³² Eşkar, Muhammed b. Süleyman, *el-Fütya ve Menahicü'l-İfta*, Mektebetü'l-Menari'l-İslamiyye, Kuveyt, 1976, s. 42.

³³³ Seidî, *a.g.e.*, s. 14.

³³⁴ Buhârî, *Hudud*, 10.

Teysirin şeriatın gayelerinden olduğu gerçeğinden hareketle sırf kolaylık olsun diye fikhî konularda görüşler arasında telfike gidilmez. Çünkü teysirin de kendisine has şartları vardır.³³⁵ Bu şartlar şunlardır:

- Teysiri hedefleyen fetva şer'i Usûllere uygun olmalı. Nitekim Şar'i her meşakkatli iş için uygun bir çıkış yolu var etmiştir. İşte bu çıkışa ancak şer'i Usûllere dikkat ederek gidilmelidir.

- Fetvadaki teysir, kişinin mükellefiyet dairesinden çıkmasına yol açmamalıdır.
- Teysiri hedefleyen fetva verildiğinde söz konusu meşakkatin ortadan kalkması gerekir. Fetvaya rağmen meşakkat ortadan kalkmıyorsa fetva verilmez.

- Teysiri amaçlayan fetvanın sahibi nazar ve ictihat ehli biri olmalı. Fetvalarında kolayca kaçmakla bilinen biri olmamalıdır.

- Ortada teysirin bulunmasını gerektiren bir meşakkatin bulunması gerekir.
- Fetvayı veren kişi müsteftinin durumunu bilmelidir. Ta ki müftünün vereceği fetvada, müsteftinin (fetva isteyen kişi) fiziki, psikolojik ve sosyolojik durumunu göz önünde bulundurabilsin, çünkü müsteftilerin bir kısmı, teysiri karşılaştığı bir sıkıntıyı aşmak için değil de bunu suiistimal etmek ve bazı haramlara ulaşmak için isterler.

- Teysir adına verilen fetva, hemen veya gelecekte bir ifsada yol açmamalı. Aksi takdirde fetva verilirken teysir gözetilmez.³³⁶

Teysir amacıyla telfike yönelme noktasında âlimlerin duruşu şu şekildedir: Muhammed el-Bani'ye göre Müslümanlara kolaylık olsun diye zaruret durumunda telfik caizdir.³³⁷

Muhammed el-Bani, fetvada teysire gitme bağlamında ise şöyle diyor: Fetvalar, insanların durumu göz önünde bulundurularak verilir. Çünkü böyle bir yol izlemek şeriatın genişliğine, hikmet ve siyasetine daha uygundur. Telfike yol açacak olsa da fetva verilirken kişilerin durumları göz önünde bulundurularak daha fazla müsamaha tanınmalıdır.³³⁸

³³⁵ Seidî, *a.g.e.*, s.14.

³³⁶ Yubî, Muhammed Said b. Ahmet b. Mes'ud, *Devabitü Teysiru'l-Fetva ve'r-Reddu Ala'l-Mütesahiline Fiha*, Daru İbni'l-Cevzi, Medine, h.1430, s. 31.

³³⁷ Bani, *a.g.e.*, s. 221.

³³⁸ Bani, *a.g.e.*, s. 238.

Kimi âlimler, avam hakkında telfiki kaçınılmaz bir durum olarak görmektedir.³³⁹ Zira buna cevaz verilmediğinde avamın ibadet ve muameleleri batıl görülecek. Ve avam büyük bir meşakkat ve sıkıntıyla karşı karşıya kalacaktır.

Bazı âlimlerin, bazı Saiklerle teysir bağlamında telfike cevaz vermiş olduklarını görmekteyiz. Bu Saikler şunlardır:

- Zaruret ve ihtiyaç hali.
- Fetva isteyen kişinin fiziki ve manevi açıdan zayıf oluşu, Çünkü müftü böyle birine fetva vermediği zaman kişi, muamelelerinde tamamen meşru daireden çıkabilir.
- Fetva isteyenlerin ibadet ve muamelelerini fıkha uydurma isteği.³⁴⁰

4.5.TELFİKİN İHDASU KAVLİ SALİS (ÜÇÜNCÜ BİR İCTİHAD) İLE İLİŞKİSİ

Telfik ile ihdasu kavli salis konuları arasında bazı noktalarda benzerlikler bulunsa da hatta bazı âlimler ikisini bir görse de³⁴¹ esasen ikisi farklı kavramlardır. Telfik ile ihdasu kavli's-salis konuları arasındaki farklılıklara değinmeden önce ihdasü kavli salis'in tarif, hüküm ve telfikle olan ilişkisine değinmekte yarar vardır.

İhdasu kavli salis (üçüncü bir ictihad) şudur: Her hangi bir dönemde bulunan müctehidler, bir konuda farklı iki ictihatta bulunmuşlar. Ancak daha sonraki bir dönemde bir müctehid, aynı konuda kendinden önceki müctehidlerin vardıkları ictihatlarından farklı bir ictihatta bulunmuştur.³⁴² Bunu şu örnek ile somutlaştırmak mümkündür. Müctehidler, dede kardeşlerle beraberken miras hususunda nasıl bir yol izlenmesi gerektiği noktasında ihtilafa düşmüşler; birinci görüşe göre dede, kardeşleri mutlak anlamda mirastan sakıt eder. Diğer bir görüşe göre ise dede, mirası kardeşlerle paylaşır.³⁴³ Bu iki görüşten sonra İbn Hazım (v. 466/1064) şu şekilde üçüncü bir görüşte bulunmuştur: Mirasta kardeşler dedeyi sakıt eder. İşte bu İbn Hazım'ın görüşü üçüncü bir görüş, yani ihdasu kavli salis olur.³⁴⁴

³³⁹ Kermî, Şeyh Mer'a, b. Yusuf, *Delilü't-Talip Ma'a Fetva Mer'a el-Kermî Fi't-Taklid ve't-Temezhep ve't-Telfik*, Mahtut, s. 99.

³⁴⁰ Atibi, *a.g.e.*, s. 40

³⁴¹ Sülemî, İyad b. Nami b. Sülemî, *Usûlu-l Fıkh el-Lezi La Yese'u -l Fakihe Cehlühü*, Daru Tedmiriye, Riyad, 2005, s. 489.

³⁴² Bâcî, Ebu'l-Velid, *İhkamu'l-Fusul fi Ahkâmu'l-Usûl*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1995, C. I, s. 502.

³⁴³ Râzî, *a.g.e.*, C. VI., , C. IV, s. 128.

³⁴⁴ Bâğdâdî, Abdulmumin, *a.g.e.*, s. 304.

İhdasü kavli salis konusunun hükmüne ilişkin Usûl âlimleri, üç kısma ayrılmışlar. Bazıları buna mutlak cevaz verirken, bazıları mutlak olarak yasaklamışlar. Ve bazıları da cevazını veya haramlığını şarta bağlamışlar. İhdasu kavli salis konusu hakkında ulemanın görüşü şöyledir:

- Zahiriler ve bazı Hanefilere göre böyle bir icthad caizdir. Çünkü ilk iki görüşü beyan edenler, üçüncü bir görüşün caiz olmadığını belirtmemişler.³⁴⁵ Öte yandan uluma iki farklı icthatta bulunmuşsa bu konuda icthad kapısının açık ve ihtilafa düşmenin caiz olduğunu göstermektedir.

- Birçok âlime göre de böyle bir durum caiz değildir. Onlara göre her hangi bir dönemde ulama bir konunun hükmünde iki farklı sonuca vardysa bu bir icmadır. Ve artık üçüncü bir icthatta bulunmak caiz değildir. İmam Ebu Mansur, bu görüşün cumhura ait olduğunu belirtiyor. İmam İlkiya da bu görüşün sahih olduğunu ve bu görüş doğrultusunda fetva verildiğini söylüyor.³⁴⁶

- İbn Hacip ve önde gelen birçok Usûlcüye göre ise üçüncü bir icthad eğer ilk iki icthadı ortadan kaldırıyorsa böyle bir icthad caiz değildir. Şayet ilk iki icthadı ortadan kaldırmıyorsa böyle bir icthad caizdir. Bu iddia sahipleri iddialarını şu şekilde temellendirmişler: İlk iki görüş ile ilgili icma var, daha sonra bu iki görüşe muhalif üçüncü bir görüş ortaya çıktığında icmaya muhalif bir görüş olduğundan dolayı caiz değildir; fakat bu üçüncü görüş ilk iki görüşe muhalif olmadığında caizdir.³⁴⁷

İhdasu kavli salis konusunun hükmü hakkında ulemanın üç farklı görüş beyan ettiğini gördük. Bu üç farklı görüşü incelediğimizde ihdasu kavli salisin caiz olduğunu belirten Hanefî bazı âlimler ve zahirilere ait görüşün daha isabetli olduğunu görüyoruz. Çünkü İslam fıkhi, dinamik ve canlı bir ilimdir. Diğer görüşler ise bu ilmin dinamizmine ket vurup, ulemanın araştırma ve inceleme çabalarını durduracaktır.

Nitekim Hz. Peygamber, şöyle buyuruyor: “Müjdeleri ve kur’anı anlaması için Allah’ın kişiye vereceği anlayış dışında her hangi bir vahiy kalmamıştır.”³⁴⁸ Öte yandan ihdasu kavli salis konusuna cevaz vermeyenlerin iddiaları olan “ihdasu kavli salis konusu içmaya aykırıdır.” İddiası yerinde bir iddia değildir. Çünkü icma her kesin bir konu üzerinde

³⁴⁵ Bâğdâdî, Abdumumin, *a.g.e.*, s. 304; Şevkânî, *a.g.e.* C. I, s. 409.

³⁴⁶ Şevkânî, *a.g.e.*, C. I, s. 409.

³⁴⁷ Şevkânî, *a.g.e.*, C. I, s. 409.

³⁴⁸ Eşkar, *a.g.e.*, s. 47.

ittifak etmesidir. Oysaki ihdasu kavli salis görüşünden evvel iki görüş vardır. Bu da gösteriyor ki ortada her hangi bir icma yoktur.³⁴⁹

Telfikle ihdasü kavli salis konuları arasında benzerlikler vardır. Nitekim ikisi de daha önce bilinmeyen bir tabloyu ortaya çıkarıyor. Ancak şu noktalarda ayrışıyorlar:

- Telfik bir konuda farklı iki veya daha fazla görüşü bir araya getirmektir. Ancak İhdasu kavli salis konusu ise, kendisinden evvel bulunan her iki görüş dışında farklı üçüncü bir görüşün oluşmasıdır.

- Telfik, bir konuda iki, üç veya daha fazla farklı görüşün bir arada bulunması mümkün olan bir konu iken, İhdasü kavli salis ise, öncesinde sadece iki farklı ictihadın bulunabileceği bir konudur.³⁵⁰

4.6.TELFİKİN MURA'ATÜ'L-HİLAFA İLE İLİŞKİSİ

Mura'atu'l-hilaf ile ilgili birçok tarif yapılmışsa da en kapsamlısı Mâlikî mezhebi âlimi İbn Urfet'in (v. 803/1400) yaptığı tarifdir: Kendi deliline göre değil de kendisine muhalif görüşün deliline göre hareket etmesi.³⁵¹ Bu tarifi şu örnekle açıklığa kavuşturabiliriz: Mâlikî mezhebinde berdel nikâhı caiz değildir. Böyle bir nikâh olması durumunda bu nikâhın fesih edilmesi gerekir. Çünkü şigar (berdel) nikâhı hadisle yasaklanmıştır³⁵². Mâlikî mezhebi, berdel nikâhını geçerli görmediğinden böyle bir evlilik vasıtası ile geçen bir mirası da kabul etmemesi gerekirken berdel nikâhını sahih gören Ebu Hanefî'ye riayetten böyle bir mirası kabul ediyor.³⁵³

Aslında mura'atu'l-hilaf konusu, tüm havas ve avam arasında yaygın bir şekilde bütün fıkıh konularında kullanılmaktadır. Çünkü fikhî ihtilaflara hoşgörü ile yaklaşılmadığı durumunda Müslümanlar arasında nefret, şiddet ve hoşgörüsüzlük hâkim olacaktır. Bu da İslam'ın gayesi ile taban tabana zıt olan bir durumdur.

Muraatu'l-hilaf meselesinin şartları şunlardır:

³⁴⁹ Eşkar, *a.g.e.*, s. 47.

³⁵⁰ Seidî, *a.g.e.*, s.14.

³⁵¹ Resa'i, Ebu Abdullah Muhammed el-Ensârî, *Şerhü Hududî İbni Urfe*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1993, s. 263.

³⁵² Müslim, *Nikâh*, 7.

³⁵³ Resa'i, *a.g.e.*, s. 265; el-Hadad, Ebu Bekir b. Ali b. Mahammed el-Yemeni, *Cevheretü'n-Nireti Ala Muhtasari'l-Kuduri*, Mektebe-i Hakaiyye, Pakistan, ts., C. II, s. 79.

• Kişi, diğer mezhebin itirazına dikkat edeceğim diye kendi mezhebine göre kerahet olan bir fiil içerisine girmemelidir.

• Kişi, diğer mezhebin itirazı güçlü ve sağlam delillere dayandığında muraatu'l-hilafa gidebilir; ancak Karşı görüş zayıf ise muraatu'l-hilafa gidemez.

• Kişi, muraatu'l-hilaf ile icmayı ihlal etmemelidir. Şayet muraatu'l-hilaf ile icma ihlal ediliyorsa muraatu'l-hilafa gidilmez. Örneğin, kişi, abdest sırasında yüzünü yıkarken kulakları yüzden sayanların görüşünü göz önünde bulundurup kulakları da yıkıyor, başı mesh ederken kulakları baştan sayanların görüşünü göz önünde bulundurup kulakları da mesh ediyor. Hiç kimse, bu iki görüşü bir arada söylemediğinden böyle bir muraatu'l-hilaf icmaya aykırıdır.

• Kişi, iki farklı görüşü bir arada yapma olanağı bulduğunda muraatu'l-hilafa yani her ikisi ile amel edebilir. Şayet her iki görüşle amel etme imkânı yoksa muraatu'l-hilafa gidemez. Örnek: Ebu Hanifeye göre ikindi namazının vakti her şeyin gölgesi iki katı olması, Ebu Said İstağri ise, her şeyin gölgesi iki katı olması ikindinin başı değil sonudur. Ve ondan sonra ikindi namazı artık kaza olur, diyor. İşte böyle zıt bir durum karşısında muraatu'l-hilafa gidilmez.³⁵⁴

Mura'atu'l-hilaf'ın istihsana benzerliğinden dolayı bazıları mura'atu'l-hilaf'ı istihsanın bir kısmı ve şer'in bir delili saymışlardır.³⁵⁵ Kimileri de telfik ile mura'atu'l-hilaf konularını bir sayıp, mura'atu'l-hilafı telfikle tefsir etmişler.³⁵⁶

Mura'atü'l-hilah, telfike düşmemek şartıyla caizdir; ancak telfike düşmek gibi bir durum söz konusu ise mura'atü'l-hilaf caiz olmaz. Örnek: Bir kişinin Hanefî mezhebine göre velisiz, Mâlikî mezhebine göre şahitsiz evlenmesi, telfike yol açtığından böyle bir mura'atü'l-hilaf caiz değildir.³⁵⁷

Telfik ve muraatu'l-hilafın her ikisi de iki veya daha fazla mezhebi ya da görüşü bir fiilde birleştirmektir. Bu görüşler birbirine zıt ise bu duruma telfik, değilse muraatu'l-hilaf denir. Telfik ile mura'atü'l-hilaf bazı noktalarda kesişiyorsa da birçok noktada ayrışıyor. Ayrıştıkları noktalar şunlardır:

³⁵⁴ Komisyon, *Mevsuatü'l-Fıkhiyye*, C. XXXVI, s. 333.

³⁵⁵ Bahisin, Yakup Abdulvahap, *Ruf'u'l-Haraci fi Ş-Şeriatü'l-İslamiyye*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2001, s. 319.

³⁵⁶ Atibi, *a.g.e.*, s.221.

³⁵⁷ Leknevî, *a.g.e.*, C. II, s. 438; el-Meşat, Hasan b. Muhammed, *el-Cevahirü's-Semineti Fi Beyani Edilleti Âlimi'l-Medineti*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1990, s. 236.

- Telfikin alanı, fukahanın ictihadi görüşleridir. Mura'atü'l-hilafın alanı ise mana ve mananın gereği açısından delildir.
- Mura'atü'l-hilaf bir delili bir delile bazı noktalarda tercih etmek bazı noktalarda tercih etmemektir. Mura'atü'l-hilafın bu işlevinden dolayı bazıları, mura'atü'l-hilafı istihsanın çeşitlerinden saymışlar.
- Mura'atü'l-hilafın hedef kitlesi müctehidlerdir. Çünkü onlar delilleri işletebiliyorlar. Telfikin hedef kitlesi ise mukallidlerdir. Çünkü onlar delilin delaletini bilip değerlendirecek kudrette değillerdir.³⁵⁸

5. TELFİKİN KISIMLARI

5.1. KASIT İTİBARİ İLE TELFİK

5.1.1. Kasden Yapılan Telfik

Kasden yapılan telfik; ihtiyaç, zaruret, tetebur'r rusah ve benzeri nedenlerle yapılan bilinçli telfiklerdir.³⁵⁹ Bazen de nedensiz bir şekilde telfike kalkışanlar da oluyor. Bu da bu kabildendir.

5.1.2. Kasden Yapılmayan Telfik

- Kasden yapılmayan telfik ise, çoğu avamın gayri ihtiyari olarak bilinçsizce düştüğü durumdur. Nitekim avam tabakasındaki insanlar, karşılaştıkları problemleri; mezhebini, düşüncesini ve fikirlerini sorgulamadan karşılaştıkları ilk âlime sorarlar. Sonra aynı konuda tekrar bir sorunla karşılaştıklarında aynı şekilde karşılaştıkları âlimlere sorarlar. Tabî ki bu durumda doğal olarak kendileri telfike düşerler.³⁶⁰

Nitekim Müslümanlar sahabe ve tabiin döneminde belli her hangi bir mezhebe intisap etmemişler. Aksine dini sorunlarını karşılaştıkları her hangi bir müctehide sorup fetvasını almışlar. Ve asırları bulan bu gelenek her hangi bir itirazla karşılaşmamıştır.³⁶¹ Bu şekilde ibadet hayatlarını sürdürenlerin, bilinçsiz bir şekilde telfike düşmeleri kaçınılmazdır. Bu durumu şu şekilde örneklendirmek mümkündür: Mükallid, karşılaştığı Şâfiî bir âlimine abdestin şartlarını soruyor, daha sonra karşılaştığı Hanefî bir âlimine abdesti bozan şeyleri soruyor ve söz konusu mükallid, bu soru sorma işlemi esnasında görüşlerine başvurduğu

³⁵⁸ Atibi , *a.g.e.*, s.225.

³⁵⁹ Seidî, *a.g.e.*, s. 14.

³⁶⁰ Seidî, *a.g.e.*, s.14.

³⁶¹ eş-Şevkânî, *a.g.e.*, C. I, s. 1106.

âlimlerin mezhebini sormuyor. Bu mükallidin bilinçsizce telfikte bulunduğu açıkça görülüyor. Buna benzer tablolar tarih içerisinde çok vuku bulmuştur.

5.2. KAYNAĞI İTİBARI İLE TELFİK

Telfik Kaynağı İtibari İle Üç Kısma Ayrılıyor:

5.2.1. Kaynağı Taklid Olan Telfik

Taklid sonucu yapılan telfik üç kısma ayrılıyor:

- Kişinin, bir konuda iki veya daha fazla zıt görüşü bir araya getirmesi gibi. Örneğin kişinin, Şâfiî mezhebine taklid ederek saçının bir telini mesh etmesi ve Hanefî mezhebine taklid ederek bir kadına dokunup abdestini tazelememesi; Sonrada bu abdestle kalkıp namaz kılması.

- Kişinin, birbiriyle ilintili iki konunun her birinde zıt iki görüşü bir araya getirmesi gibi. Örneğin kişinin, abdestte Şâfiî mezhebine namazda ise Hanefî mezhebine uyması.

- Kişinin, birbirinden tamamen farklı iki veya daha fazla konuda farklı mezheplerle amel etmesi. Örneğin namazda Hanefî mezhebine uyan kimsenin muamelatta Hanbelî mezhebine uyması.³⁶²

İfade ettiğimiz bu üç çeşit telfikin ilk ikisinin hükmü üzerinde esas tartışmalar yaşanmaktadır.

Üçüncü çeşiti ise daha çok bir mezhepten diğer bir mezhebe geçiş yani meşru taklid kapsamında değerlendirildiğinden telfik olarak değerlendirilmiyor.³⁶³

5.2.2. Kaynağı İctihad Olan Telfik

Bu telfik çeşiti, et-Telfik fi'l-ictihad, telfikü'l-müctehid ve el-ictihadü'l-murekkep gibi isimlerle ifade ediliyor.

Kaynağı ictihad olan telfikten amaç, müctehitlerden ictihad esnasında sudur eden telfiktir. Böyle bir ictihad da şu şekilde ortaya çıkabilir:

- Kendisinden evvel bazı müctehidlerin bir konuda farklı iki ictihatta bulunduğu bir durumda bir müctehid çıkıp onların ictihadından farklı bir üçüncü ictihatta

³⁶² Miman, *a.g.m.*, s. 5.

³⁶³ Seidî, *a.g.e.* s. 11.

bulunuyor. Böyle bir ictihada ihdasü kavli salis deniliyor ki bunun hükmünü daha evvel açıklamıştık.³⁶⁴

- Önceden bir konuda iki müctehid grup arasında farklı iki ictihad oluşuyor. Daha sonra gelen bir müctehid de o konuda başka bir ictihatta bulunuyor. Ancak onun ictihadı kendisinden önce bulunan her iki ictihattan birer bölüm içeriyor.³⁶⁵ Bu şekilde yapılan telfikin hükmünü daha sonra “müctehid hakkında telfik” konu başlığı altında izah edeceğiz.

5.2.3. Kaynağı Teşri Olan Telfik

Kaynağı teşri olan teflikten amaç, İslam ülkelerinde bulunan devlet başkanın, tüm ülkede geçerli olmak üzere iki veya daha fazla mezhepten kanunları bir araya getirmesidir. Teşrideki telfik konusunun işlenmesi güncel bir konu olup bunu ele alan ilk kişi Muhammed Ahmed Faraç es- Senhuridir. Senhüri, 1964 yılında gerçekleşen Kahire İslam Uleması Birinci Toplantısında sunduğu “et-telfik Beyne Ahkâmi'l-Mezahib” adlı çalışması kapsamında bu noktaya değinmiştir.

Kaynağı teşri olan telfik iki şekilde gerçekleşmektedir:

- Taknin, yani Kanun oluşturma: Bir devlet başkanın, tüm ülkede geçerli olmak üzere iki veya daha fazla mezhepten kanunları bir araya getirmesidir.³⁶⁶ Esasında böyle faaliyetler tarihin birçok döneminde gerçekleşmiştir. Her hangi bir ülkede birçok farklı mezhep, meşrep, fikir ve düşünceden insanın yaşadığını düşündüğümüzde, bu insanların beraber ve huzur içerisinde yaşamaları için halkın ihtiyaçları doğrultusunda birçok kanunu muteaddit mezhepten oluşturulması kaçınılmaz bir durumdur.

- İlzam, yani kanunun oluşturulmasından sonra ortaya çıkan kanunları uygulaması için devlet başkanının kadılarından talepte bulunması.³⁶⁷

5.3. FİILDEN ÖNCE VEYA SONRA OLMA ACISINDAN TELFİK

Bu durumdaki telfik iki kısma ayrılmaktadır:

- Fiilden önce telfik: Kişi, kendi mezhebine göre bir ibadete başlıyor. Ama o ibadeti başka bir mezhebe göre devam ettirmeden evvel telfik durumuna kalben niyet ediyor.

³⁶⁴ Bkz. s. 74.

³⁶⁵ Miman, *a.g.m.*, s. 11.

³⁶⁶ Miman, *a.g.m.*, s. 11.

³⁶⁷ Miman, *a.g.m.*, s. 14.

• Fiilden sonra telfik ise: Kişi, bir ibadeti ifa ettikten sonra öğreniyor ki o ibadet kendi mezhebine göre sahih değildir. Bunun üzerine yaptığı ibadetin sıhhatine onay veren bir mezhebi taklid ettiğini söylüyor. Bu durum için Reddü'l-Muhtar'da geçen şu hikâyeyi örnek olarak verebiliriz: Bir gün İmam Yusuf, hamamda banyo yaptıktan sonra Cuma Namazını kılıyor. Namazdan sonra kendisine banyo yaptığınız hamamın kuyusunda ölü bir fare bulundu denilmesi üzerine biz Medineli kardeşlerimizin “su kulletey (160,5 litre miktarında bir ölçek) seviyesine ulaşınca pis olmaz” sözlerini taklid ediyoruz, demiştir.³⁶⁸

5.4. MÜSBET VEYA MENFİ OLMA NOKTASINDA TELFİK

Müsbet telfik, kişi, abdest alırken birçok mezhebi dikkate aldığı telfiktir. Örneğin kişi, abdest alırken niyet getirir, başının tümünü mesh eder, uzuvlarını ovalar v.s. tüm mezheplerin görüşlerine riayet eder; böyle bir durum güzel olup müsbet telfik ve aynı zaman da muraatu'l-hilaf olarak da adlandırılır. Menfi telfik ise bir ibadette iki farklı mezhebi veya görüşü bir araya getirme durumudur.³⁶⁹ Örneğin kişinin, abdestin şartlarında Hanefî mezhebini, abdesti bozan durumlarda ise Şâfiî mezhebini taklid etmesi.

5.5. KİŞİLER AÇISINDAN TELFİK

İnsanlar müctehid ve mukallid olabilirler. Her iki durumda olan kişilerle ilgili telfik konusuna burada temas edeceğiz.

5.5.1. Müctehidler

Mutlak müctehidler, fiillerinde taklid ve onun bir çeşidi olan telfiki yapamazlar. Çünkü müctehid, delillere ulaşma yeteneğine sahip olduğundan taklid ve telfiki kullanmayıp direkt delillere ulaşırlar. Ancak müctehid olan bir kimse bir konuda icthadıyla telfiki andıran bir neticeye varıyorsa bu caizdir. Buna telfik denilemez. Ancak sadece belirli konularda müctehid olanlar icthad ettikleri konularda taklid ve telfike düşmekten sakınmalıdır. Müctehid olmadıkları konularda ise onlarda mukallid gibidirler. Mukallidler hakkında telfik nasıl bir hüküm taşıyorsa onlar hakkında da telfik aynı hükümleri taşımaktadır.³⁷⁰

³⁶⁸ İbn Abidin, Muhammed Emin, *Reddu'l-Muhtar ala Durru'l-Muğtar Şerhu Tenviri'l-Ebsar*, Daru Alemlî'l-Kütüp, Riyad, 2003, C. I, s. 177; Çağlayan, Mehmed, *Mezheplerin Birleştirilmesi ve İctihad Meselesi*, Furkan Yayınları, İstanbul, 1982, s. 30.

³⁶⁹ Seidî, *a.g.e.*, s.13.

³⁷⁰ Bani, *a.g.e.*, s. 189.

5.5.2. Mükallidler

Mükallidler, sahip oldukları bilgiler bakımında birçok kısma ayrılmaktadır. Bazıları kendi mezhebinin furu konularını bilmekle beraber başka mezheplerden de birçok bilgiye sahiptir. Bazı mukallidler ise sadece kendi mezheplerin furu konularına vakıftırlar. Bir bölümü de birçok helal, haram, fasit ve benzeri hükümler bilmelerine rağmen şer'i istılahları bilmediklerinden kitaplardan hüküm çıkaramazlar. Bazıları da dini hükümler noktasında mahza cehalet içerisindedir. İşte telfikle anılanlar bunlardır.³⁷¹ Bunların bir ibadette telfikte bulunmalarının hükmüne de İslam Hukukunda taklid ve telfik konusu altında değineceğiz.

5.6. ŞER'İ YÜKÜMLÜLÜKLER NOKTASINDA TELFİK

Bani ve Zuhayli, telfik bağlamında şer'i yükümlülükleri kısımlara ayırmış ve yükümlülüklerin telfikle oluşması durumunda nasıl bir hüküm taşıyacağını şu şekilde ifade etmişler:

5.6.1. İtikadi Konularda Telfik

Âlimler, İtikadi konular ve her kesin bildiği, hükmü nas ile sabit olan furu konularında telfiki caiz görmezler.³⁷² Çünkü telfik bir çeşit taklittir. Âlimlerin ekseriyatı İmani konularda taklidi caiz görmediğinden onun bir kısmı olan telfiki de caiz görmemektedir.

5.6.2. Şer'i Ameli Konularda Telfik

Günümüzün âlimlerinden Zuhayli, telfikin Şer'i ameli konulardaki yansımalarını üç farklı katagoride ele almıştır:

- İslam şeriatında kolaylık üzerinde inşa edilip mükellefin durumu ile değişen fûrular ki bunlar mahza ibadet konularıdır. Bu konularda telfik caizdir. Çünkü ibadetten amaç Allah'ın emrini yerine getirmek ve ona boyun eğmektir. Bunları yaparken de aşırıya gitmekten sakınmak gerekir.
- Takva ve ihtiyat prensipleri üzerine inşa edilen fûrular ki, bunlar mali ibadet konularıdır. Bu konularda fakirlerin hakkı zayi olmaması için ihtiyatlı davranmak gerekir. Kişi, maslahatı için zayıf görüşlerin ve telfikin peşine düşmemeli burada fakirin maslahatı ön plana çıkarılmalıdır.

³⁷¹ Bani, *a.g.e.*, s.229.

³⁷² Bani, *a.g.e.*, s.232.

• İnsanların maslahat ve mutluluğu prensibi üzerine inşa edilen furular ki bunlar medeni muamele konularıdır. Bu konuda da insanların maslahatı ön planda olmalı insanlar için hangi durum daha iyi, hangisi daha kötü bunların bilinip ona göre hareket edilmesi gerekir. Hatta toplumun ve bireyin yararına ise gerekirse telfike de gidilebilmelidir.³⁷³

5.7. MEMNU TELFİK

Telfiki genel manada kabul etmenin yanlış olduğu gibi telfikin tüm suretlerini caiz görmekte yanlıştır. Burada telfikin caiz olmadığı durumlara değineceğiz.

5.7.1. Bizzat Batıl Olan Telfik

Bizzat batıl olan telfik ki buna “et-Telfiku’l-Batılı lizatihi” denir. Böyle bir telfik zina, içki ve benzeri haramları helal kılan telfiktir. Bu konulardaki telfikler hiçbir şekilde caiz değildir. Ve âlimlerden hiç kimse buna cevaz vermemiştir. Şair Ebu Nevas İbn Rumi’nin değineceğimiz şiiri, telfik yoluyla içkiyi helal görme konusuna en iyi örnektir.

أحل العراقيُّ النبيذَ وشربه وقال الحرمان المدامةً والسُّكْرُ
وقال الحجازيُّ الشرابانَ واحد فحلّت لنا بين اختلافهما الخمرُ
سأخذ من قوليهما طرفيهما وأشربها لافارقَ الوزرَ الوزرُ³⁷⁴

Şair Ebu Nevasın bu hususta söylediği şiirin anlamı şudur:

Iraklı (İmam Ebu Hanife) şıra ve içilmesini helal kılmış

Ancak şarap haramdır, demiş

Hicazlı (İmam Şâfiî) her iki içecek (şıra ve şarabın hükmü) birdir, (yani ikisi de haramdır) demiş

İkisinin (İmam Şâfiî ve İmam Ebu Hanife) ihtilafından içkinin bize helal olduğu ortaya çıkmış

Her ikisinin (İmam Şâfiî ve İmam Ebu Hanife) görüşlerinin kenarlarından alacağım

³⁷³ Zuhayli, Vehbe, *Fıkhu-l İslami ve Edilletühü*, C. I., s. 113; Bani, *a.g.e.*, s. 232.

³⁷⁴ Besec, Ahmed Hasan, *Şerhu Divani İbnü’l-Arabi*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2002, C. II, s. 61.

Ve ben içki içeceğim, sorumluluk da sorumlunun peşini bırakmayacaktır

Şair Ebu Nevas, İmam Ebu Hanife'nin şırayı caiz içkiyi ise haram kabul ettiğini, İmam Şâfiî ise hem içki hem de şırayı haram kabul edip, ikisinin hükmü birdir, dediğini söylemektedir. İşte bu noktadan sonra Şair Ebu Nevas, İmam Ebu Hanife'nin “şıra helaldir” görüşünü ve İmam Şafii'nin “her ikisinin hükmü birdir” görüşünü bir araya getirmek suretiyle diğer bir deyişle her iki görüş arasında batıl bir telif yapmak suretiyle içkinin helal olduğunu iddia etmektedir. Esasen Ebu Nevas'ın yaptığı bu şey teliften çok mugalatadır.

5.7.2. Dolaylı Batıl Olan Telif

Dolaylı batıl olan telif ki buna “et-telifu'l-batılı li ğayrihi denir. Bu da taşıdığı nitelikler itibari ile batıl olan telifdir. Böyle bir telif üç kısma ayrılır.

- Kişinin bilinçli bir şekilde tetebu'r-ruhasta bulunması. Yani kişi, her mezhepten zaruret ve özür olmaksızın kolayına geleni sahih, zayıf, şaz ve ulemanın zellelerinden (hatalarından) kaynaklı görüşleri alması, böyle bir şey kişinin şer'i tekliften kurtulmasına yol açtığından mahzurlu bir durumdur.³⁷⁵ Örneğin, kişinin, zinanın cezasından kurtulmak adına, evlendiği kadına Hanefî ve Şâfiî mezheplerini taklid ederek mehir vermemesi, Mâlikî mezhebine taklid ederek nikâhta şahit bulundurmaması, tekrar Hanefî mezhebini taklid ederek kadının velisi olmadığı halde kadınla evlenmesi.³⁷⁶

Böyle bir evlilik hiçbir şekilde caiz değildir. Çünkü kişi, bu evlilikte tetebu'r-ruhas yoluyla menfaatleri için İslam hukuk gayesine muhalif bir yol izlemiştir.

- Telif ile kişi, taklitle yaptığı şeyden geri dönüyorsa böyle bir telif caiz değildir. Örneğin, Hanefî biri kendi mezhebine göre velisinden izin almayan bir kadınla evlendi. Böyle bir evlilik sahih olduğu gibi bu evlilikten sonra olacak boşanma da sahihtir. Ancak böyle bir evliliği yapan şahıs, karısından boşandıktan sonra hülle engelini aşmak için yaptığı talakın sahih olmadığını çünkü bu evliliğin kadın açısından velisiz gerçekleşmesinden dolayı Şâfiî mezhebine göre geçerli olamayacağını iddia ediyor.³⁷⁷ Ve bu şahıs hülle yapmadan Şâfiî mezhebine göre yeni bir nikâh yapmak istiyor. Öncelikle bu şahsın iddiası geçersiz bir iddiadır. Çünkü Şafiiler, kadın için velinin iznini her ne kadar başta şart koşuyorlarsa da Hanefî mezhebine göre nikâh gerçekleştikten sonra bunu caiz

³⁷⁵ Bani, *a.g.e.*, s. 224.

³⁷⁶ Leknevî, *a.g.e.*, C. II, s. 438.

³⁷⁷ Zuhayli, *a.g.e.*, C. I, s. 110; Bani, *a.g.e.*, s. 224.

görürler. Söz konusu şahsın fiilini doğru gördüğümüzde İslam aile hukukunun karmaşık bir hal alacağı aşikârdır.

6. İSLAM HUKUKUNDA TELFİKİN HÜKMÜ

Telfik konusu daha önce de değindiğimiz gibi ilk dönem âlimleri tarafından ele alınan bir konu değildir. Bilakis çok sonradan ele alınan bir konudur. Yeni bir konu olduğundan dolayı mezheplerin bu konuda belirginleşmiş bir görüşü bulunmamaktadır en çok şu mezhepten şu âlim telfik konusunda şunları söylüyor, diyebiliyoruz.

Telfikin sonradan çıkan bir konu olması ile ilgili Muhammed el- Bani şöyle söylemektedir: Fıkıhta kendisine telfik denilen kavram selef döneminde bilinen bir konu olmadığından bununla ilgili her hangi bir hüküm de kitaplarında belirtilmemiştir. Hatta mezhep imamı ve talebelerinin dönemlerde de bilinen bir durum değildi. Bundan dolayı kendileri de telfik konusuna temas etmemişlerdir.³⁷⁸

Âlimler tarafında telfik konusunun bakir bir konu olduğu dile getirilmesine rağmen bazı âlimler, telfikin birçok âlim tarafından caiz görülmediğini belirtip şöyle demişlerdir: “Birçok âlime göre eğer taklid tefliğe yol açıyorsa caiz değildir.”³⁷⁹

Konu ile ilgili bu görüşleri üç farklı kategoride ele alacağız.

6.1. MUTLAK BATIL GÖRENLER VE DELİLLERİ

Hangi mezhep mensubu olursa olsun tüm âlimler bir bütün olarak telfike karşı değildir. Bazıları mutlak manada telfike karşı iken, bazıları telfiki koşulsuz olarak savunmaktadır. Diğer bir kısmı ise telfike koşullu olarak cevaz vermektedir.

Telfiki mutlak batıl görenlerin delillerine, daha sonra ayrıntılı bir şekilde temas edeceğiz; ancak ondan önce telfike tamamıyla karşı olanların kimler olduğuna ve onları bu görüşe sevk eden temel nedenlere değinmekte yarar vardır.

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî bazı âlimler telfike karşı katı bir tutum içerisindedir ve telfikin icma’ya aykırı olduğunu iddia etmektedirler. Nitekim Hanbelî mezhebi âlimlerinden Kadi Ebu Yali es-Sağır (v. 560/1165) şöyle diyor: Bir adam ve bir kadın bir seferde tek başlarına olup kendileri ile ne veli ne de şahit yoksa zinaya düşme ihtimalleri olsa da

³⁷⁸ Bani, *a.g.e.*, s. 187.

³⁷⁹ er-Rehibânî, eş-Şeyh Mustafa es-Suyûtî, *Matalibu Uli'n-Nuha fi Şerhi Gayeti'l-Münteha*, el-Mektebu'l-İslami, y.y., ts., C. I, s. 390.

evlenmeleri caiz değildir.³⁸⁰ Bu durumda zinaya düşmemek adına adam ve kadının, Hanefî mezhebini taklid edip velisiz Mâlikî mezhebini taklid edip şahitsiz bir şekilde telfik yaparak evlilik gerçekleştirmeleri mümkün iken Ebi Ya'li, kuvvetli zina şüphesine rağmen böyle bir telfike cevaz vermemektedir.

Hanbelî âlimlerden Seferani,³⁸¹ de teflikle ilgili şöyle söylemektedir: Ben, akli ve nakli delillerden anladığım kadarıyla telfikin tümü batıldır. Çünkü telfik kapısı açıldı mı birçok kötülüğün de kapısı açılmış olacak.³⁸²

Hanbelîlerden Şeti ise telfik konusunda şöyle söylemektedir: Şeyh Osman en-Necdi'ye nikâh hakkında sorulan sorular üzerine verdiği cevapların birinde şöyle söylediğini işittim: Hanefî mezhebine göre evlenen biri, nikâh, talak, hü'l, ric'a gibi tüm aşamalarında telfike düşmemesi için Hanefî mezhebine uyması gerekir.³⁸³

Hanefî âlimlerinden Haskefî, telfik hakkında şöyle söylemektedir: Telfik yoluyla verilen hüküm icma ile batıldır.³⁸⁴ İbn Abidin bu durumu şöyle örneklendirmektedir. Abdestli bir kimse bedeninden kan akar ve bir kadına dokunur sonra namaz kılsa bu kişinin namazı caiz değildir.³⁸⁵

İbn Abidin, telfik hakkında şöyle bir görüş de ifade etmektedir: Farz edelim ki, Hanefî bir hâkim, kişinin kendi kendine para vakfetmesinin sıhhatine hükmetti. Bu hüküm caiz olur mu? Böyle bir durumun cevazına fetva verebilmek için telfiki caiz görmek lazım. Çünkü kişinin kendisine bir şeyi vakfetmeyi sadece imam Ebu Yusuf caiz görürken aynı İmam Ebu Yusuf bu sefer de paranın vakfını caiz görmüyor. İmam Züfer ise paranın vakfına cevaz verirken kişinin kendi kendine yapılan vakfı caiz görmüyor; bu durumda böyle bir vakfın cevazı ancak telfik suretiyle mümkün olabilir. Zeynüddin Kasım Teshihu'l-Kudurin'in önsözünde telfikin caiz olmadığını ve bunun icmaya aykırı olduğundan dolayı batıl olduğunu söylemiştir.³⁸⁶

³⁸⁰ el-Merdâvî, Alaüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman b. Ahmet es-Sa'di el-Hanbeli, *el-İnsaf fi Ma'rifeti'r-Racih mine'l-Hilaf ala Mezhebi İmam Ahmed b. Hanbel*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, C. VIII, s. 69.

³⁸¹ Muhammed b. Ahmed b. Salim b. Süleyman es-Sefarani, 1774 yılında vefat etmiş, Hanbelî mezhebinin hadis, fıkıh, tarih, Usûl ve tesavvuf alanında önemli bir âlimidir. Sefarani, el-Buhuru'z-Zahire Fi Ulumi'l-Ahire, Levami, Levamiu'l-Envar, el-Milehu'l-Garamiyye ve daha birçok kitap te'lif etmiştir. (Kehhâle, *a.g.e.*, C. III, s. 65.)

³⁸² Seidî, *a.g.e.* S. 32.

³⁸³ Seidî, *a.g.e.* S. 26.

³⁸⁴ Haskefî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman el-Hanefî, *ed-Durru'l-Muhtar Şerhu Tenviru'l-Ebsar ve Camiu'l-Bihar*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, s. 16.

³⁸⁵ İbn Abidin, *a.g.e.*, C. I, s. 177.

³⁸⁶ İbn Abidin, Muhammed Emin, *el-Ukudu'd-Durriye fi Tenkihi'l-Fetava'l-Hâmidîyye*, yay.y., y.y., ts., C. I, s. 101.

Şâfiî âlimlerin ekseriyeti, hiçbir şekilde telfiki caiz görmemiştir. Nitekim Şâfiî âlimlerden İbn Hacer, telfikle ulaşılan hüküm Müslümanların icmasıyla batıl olduğunu³⁸⁷ ifade etmektedir.

Şafiilerden Zeynüddin el-Milibarî,³⁸⁸ Fethu'l-Muin adlı eserinde bir mezhepten diğerine geçme şartları ifade ederken şöyle demektedir: Kişi, kimsenin cevaz vermediği şekilde iki görüşü yan yana getirmek suretiyle telfike düşmemeli. Kitapta ilave olarak şunu da söylemektedir: Kim ki bir konuda bir imama uyarsa kişi, o konunun tüm aşamalarında da aynı mezhebin ilkelerine uyması gerekir. Bu şartı aralarında İbn Dakik el-Id ve es-Sübkî'nin (v.771/1371) de bulunduğu birçok fıkıh ve Usûl âlimleri savunmuştur.³⁸⁹

Şâfiî âlimlerinden Muhammed Şeta ed-Dimyati³⁹⁰ ise İnetü't-Talibin adlı eserinde şöyle demektedir: İbn Hacer ve benzeri son dönem âlimlerin sözlerinden, Kişinin, telfike düşmediği sürece bir mezhepten görüşleri kaydedilmiş her hangi bir mezhebe sürekli olarak veya belli konularda velev ki bir ihtiyaç olmasa da geçebileceği anlaşılmaktadır.³⁹¹

Telfike karşı çıkan âlimler şu gerekçelerden dolayı karşı çıkmışlardır.

- Telfik bir çeşit oyun olup, bu kapı açıldı mı birçok mefsedeye yol açar. Kişi telfikle mükellefiyet dairesinden çıkar ve birçok haramı helal kılar.³⁹²
- İslam'ın hedefi dini ve şeriatı koruyup bu iki şeye hâlel getiren şeyleri engellemektir. Telfiki yasaklamak bu duruma hizmet etmektedir. Nitekim kişi, telfikle dini emirlerin etrafını dolanmak sureti ile dini ve şeriatı hafife almış olmaktadır.³⁹³
- Telfik hiç bir mezhebe göre hareket etmemeye yol açar.³⁹⁴ Oysaki mukallid, ibadetlerin sıhhati için bir müctehide taklid etmek durumundadır.

³⁸⁷ Heytemî, *el-Fetava'l-Fikhiyyetü'l-Kübra*, C. III, s. 330.

³⁸⁸ Zeynüddin b. Abdulaziz b. Zeynüddin b. Ali b. Ahmed el-Milibarî, 1579 yılında vefat eden Şâfiî mezhebinin önemli bir fakihidir. el-Milibarî, *Fethul'-Muin, İrşadü'l-İbad İle Sebili'r-Reşad ve Kurretü'l-Ayn* kitaplarını te'lif etmiştir. (Ziriklî, Hayruddin, *el-A'lâm*, Daru'l-İlmi Li'l-Melayin, Beyrut, 2002, C. III, s. 64.)

³⁸⁹ Milibarî, Ahmet Zeynüddin b. Abdulaziz el-Maberi, *Fethu'l-Muin bi Şerhi Kurretü'l-Ayn bi Mühimmati'd-Din*, Daru İbni Hazm, Beyrut, 2004, s. 614.

³⁹⁰ Osman b. Muhammed Şeta ed-Dimyati el-Bekri, 1883 yılında vefat eden Şâfiî mezhebinin önemli bir fakihidir. ed-Dimyati, *İnetü't-Talibin*, ed-Dureru'l-Behiyye, Kifayetü'l-Etkiya ve Menhecü'l-Esfiya ve daha bir çok önemli eseri te'lif etmiştir. (Kehhâle, *a.g.e.*, C. II, s. 369.)

³⁹¹ Dimyâtî, Ebu Bekir Osman b. Muhammed eş-Şeta el-Bekri, *Haşiyetü İnetü't-Talibin ala Halli Elfazi Kurretü'l-Ayn*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, C. IV, s. 358.

³⁹² Bani, *a.g.e.* s. 197.

³⁹³ Seidî, *a.g.e.*, S.40

³⁹⁴ Bani, *a.g.e.*, s. 187.

- Telfikle yapılan ibadette öyle bir tablo ortaya çıkar ki, hiçbir müctehid böyle bir tabloya cevaz vermez.³⁹⁵
- Telfik neticesinde kişi, icmaya aykırı olan “ihdasü kavli salis” oluşturma durumuna düşer.³⁹⁶
- İslam şeriatında telfikin cevazına delil olabilecek hiçbir şey yoktur. Selef döneminde telfik denilen bir kavram mevcut değildi. Sahabe döneminde kişi, karşılaştığı bir sorunu sahabeye sorardı, daha sonra başka bir sorunla karşılaşıncı başka bir sahabeye sorardı. İşte bu durum telfik değil, belki müftülerin görüşlerinin bir biriyle uyuşmasıdır.³⁹⁷

6.2. MUTLAK CAİZ GÖRENLER VE DELİLLERİ

Bazı âlimler telfiki mutlak olarak caiz görmüşler. Onların delillerine temas etmeden evvel telfiki mutlak anlamda tasvip edenleri bu görüşe sevk eden temel nedenlere değinmekte yarar mülâhaza etmekteyiz.

Telfike mutlak anlamda cevaz verenlerin temel argümanı; telfikin, İslam Şeriatının üzerinde kurulmuş olduğu kolaylık, hoşgörü, meşakkatin ve sıkıntının def’i gibi koşulları sağlamasıdır. İşlerde kolay olanı tercih etme ve sıkıntı veren durumlardan uzak durma İslam da çok önemsenen bir durumdur. Nitekim gerek Kuran’da gerekse hadislerde kolaylığı teşvik eden birçok ayet ve hadis bulunmaktadır. Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: “*Allah hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla yükümlü kılmaz. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.*”³⁹⁸ Hz. Peygamber, şöyle buyurmaktadır: “*Kolaylaştırınız zorlaştırmayınız.*”³⁹⁹

Hz. Aişe’den yapılan bir rivayet ise şu şekildedir: “*Resulüllah ne zaman iki durum arasında kaldıysa biri kolay diğeri zor olduğu durumda sürekli kolay olanı tercih ederdi.*”⁴⁰⁰

Telfiki şartsız caiz görenler ve bunların görüşleri şu şekildedir:

Mâlikî mezhebine mensup muteahhirin âlimlerin ekseriyetine göre telfik caizdir. Malikilerden İbn Urfe, Allame el-Adevi(v.1211/1796) ve ed-Desûkî gibi âlimler telfikin cevazına fetva vermişler.⁴⁰¹ Nitekim ed-Desûkî (v.1230/1815), telfikin hükmü hakkında

³⁹⁵ Seidî, *a.g.e.*, S.40.

³⁹⁶ Seidî, *a.g.e.*, S.40.

³⁹⁷ Bani, *a.g.e.* s. 187.

³⁹⁸ *Talak*, 65/7.

³⁹⁹ Müslim, *Cihad*, 3.

⁴⁰⁰ Buhârî, *Hudud*, 10.

⁴⁰¹ Zuhayli, *Fıkhu'l-İslami ve Edilletühü*, C. I. S. 109.

şöyle diyor: Biz, şeyhimizden telfikin caiz olduğunu duymuşuz. Biz de böyle düşünüyoruz. Telfikin caiz oluşunda ümmet için bir genişlik vardır.⁴⁰²

Hanefîlerden Kadi Tarsusi,⁴⁰³ Ebu Suud Efendi (v.981/1574), İbn Nüceym (v.970/1562), Emir Padişah⁴⁰⁴ gibi birçok âlime göre telfik caizdir. Nablus müftüsü Münip Efendi telfiki mutlak manada caiz görmüştür.⁴⁰⁵

Hanefî mezhebi âlimlerinden er-Rumî⁴⁰⁶ ise taklid ile ilgili yazdığı el-Kavlu's-Sedid adlı eserinde telfik ile ilgili şöyle diyor: Hulasa İmamlardan nakledilen bilgilere göre telfik caizdir. Aslında doğru olan da budur. Hanefî mezhebinde telfikin haram olduğuna dair görüşler de, İbn Nüceym'e göre bu görüşler, Hanefî mezhebi Müteahhir âlimlerden bazılarına aittir. Yoksa mezhebin görüşü değildir.⁴⁰⁷

Hanbelî mezhep âlimlerinin bu konudaki görüşü ile alakalı olarak Tarsusi, Hanbelî kadılar telfikle sadır olan hükümleri geçerli kabul ettiklerini aktarmaktadır.⁴⁰⁸

Telfike cevaz veren âlimler görüşlerini Kur'an, sünnet, akli ve nakli birçok delile dayandırmışlardır. Bu deliller şunlardır.

- Sahabe ve Tabiin döneminde birçok kişi sahabe ve tabiin'e fetva sorarlardı. Bu dönemlerde birçok farklı anlayış ve fikir olmasına rağmen hiçbir zaman Sahabe ve Tabiin'den hiç kimse, kendilerine fetva soranlara "git bunu kendi imamına sor yoksa telfike düşersin" gibi bir söz sarf etmemiştir. Hanbelî mezhebine göre bedeninin her hangi bir yerinde kan akan biri, abdestini tazelemek durumundadır. Bunu rağmen Ahmet b. Hanbel'e "imamın bedeninde kan aksa sen böyle bir imamın arkasında namaz kılar mısınız? Şeklindeki

⁴⁰² Desûkî, Şemseddin Şeyh Muhammed Urfa, *Haşiyetü'd-Desûkî ala Şerhi'l-Kebir*, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, ts., C. I, s. 20.

⁴⁰³ Muhammed b. Ahmed b. Muhammed et-Tarsusi, 1705 yılında vefat eden Hanefî mezhebinin fıkıh ve Usûl alanında önemli âlimlerindendir. et-Tarsusi, *Haşiyetü Ala Mirkatu'l-Usûl*, *Haşiyetü Ala İsbatü'l-Vacip* ve dah bir çok önemli eser te'lif etmiştir. (Kehhâle, *a.g.e.*, C. III, s. 102.)

⁴⁰⁴ Muhammed Emin b. Mahmud el-Buhârî Emir Badişah, 1579 yılında vefat eden Hanefî mezhebi âlimidir. Emir Badişah, *Risale Fi Tehkik Harfu'l-Kad ve Faslu'l-Hitap* gibi önemli eserleri te'lif etmiştir. (Kehhâle, *a.g.e.*, C. III, s. 148.)

⁴⁰⁵ Zuhayli, *Fıkhu'l-İslami ve Edilletühü*, C. I. s. 109.

⁴⁰⁶ Muhammed b. Abdulazim er-Rumî, 1642 yılında vefat etmiş Hanefî fakihidir. er-Rumî, el-Kavlu's-Sedid Fi mesaili'l-İctihadi ve't-Taklid kitabını telif etmiştir. (Ziriklî, *a.g.e.*, C. II, s. 210.)

⁴⁰⁷ Rumî, Muhammed b. Abdulazim el-Mekkî el-Muri el-Hanefî, *el-Kavlu's-Sedid fi Ba'di Mesaili'l-İctihadi ve't-Taklid*, yay.y., y.y., ts., s. 26.

⁴⁰⁸ Zuhayli, *Fıkhu'l-İslami ve Edilletühü*, C. I. S. 109.

sorulan soruya “Ben nasıl İmam Malik ve Said b. el-Müseyyeb’in ardında namaz kılmam demiştir.”⁴⁰⁹

- Telfik, taklid uygulamasının bir neticesidir. Avamın mezhebi olmaz, avam ibadetlerinin tashihi için ancak bir müctehidi taklid eder, avamın, müctehidi taklid aşamasında taklidin doğal bir sonucu olan telfike düşmesi kaçınılmazdır.⁴¹⁰

- Telfiki caiz görmediğimizde, avamın tüm ibadetlerini fasit görmek durumunda kalacağız.⁴¹¹

- Telfiki engellemek İslam şariatının savunduğu kolaylık prensibine aykırı olduğu gibi İslam’ın insanları sıkıntıya sokacak koşullardan uzak, fitrat dini olma gerçeğine de aykırıdır.⁴¹² Allah Teâla şöyle buyurmuştur: “*Üzerinizde dinde herhangi bir zorluk kılınmamıştır.*”⁴¹³ Diğer bir ayette de şöyle buyumaktadır: “*Allah sizin hakkında kolay ister.*”⁴¹⁴ İbn Abbas da bu konuda Hz. Peygamberden şu rivayeti yapmıştır: “*Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız.*”⁴¹⁵

- Telfiki batıl görmek, Müctehid imamların hidayet üzerinde olduğu ve aralarındaki ihtilafın rahmet olduğu gerçeği ile çelişir. Çünkü bizler telfiki batıl gördüğümüzde âlimlerden bir bölümünün görüşlerini almayı da yasaklamış oluruz.⁴¹⁶

- Telfiki batıl gösteren akli ve nakli her hangi bir delil yoktur.⁴¹⁷

Telfike cevaz veren ve karşı çıkan âlimlerin delillerini incelediğimizde her iki grubun da iddialarını desteklemek adına sağlam ve zayıf birçok delile başvurduklarını ve başvurdukları delilleri de varmak istedikleri hedefe göre yorumladıklarını görmekteyiz. Nitekim telfike cevaz veren âlimlerin delillerine baktığımızda şunu görüyoruz: Evet, bu deliller, telfike onay vermeyenlerin delillerine göre istidlal noktasında daha sağlam ve İslam hukuk tarihindeki vakialara daha uygun olsa da aslında yukarıdaki deliller sadedinde kendisine değindiğimiz telfike onay veren uygulama örnekleri, telfikin kasti ve tesadüfi her durumda caiz olduğuna değil de belki de tesadüfi durumlarda caiz olduğuna delil olabilmektedir.

⁴⁰⁹ Bani, *a.g.e.*, s. 184.

⁴¹⁰ Bani, *a.g.e.* s. 188.

⁴¹¹ Bani, *a.g.e.* s. 192.

⁴¹² Bani, *a.g.e.* s. 189.

⁴¹³ el-*Hac*, 22/78

⁴¹⁴ en-*Nisa*, 4/28 .

⁴¹⁵ Müslim, *Cihad*, 3.

⁴¹⁶ Bani, *a.g.e.*, s.189.

⁴¹⁷ Miman, *a.g.m.*, s. 8.

Telfiki batıl görenlere baktığımızda ise iddialarını desteklemek adına her hangi ciddi bir nakli delil getirmediklerini, telfikin uygulanması durumunda ilerde bazı olumsuz sonuçların ortaya çıkabileceği düşüncesinden hareketle tabiri caizse seddi zeraî ilkesinden hareketle bazı akli delillere başvurmuş olduklarını görmekteyiz.

6.3. ŞARTLI CAİZ GÖRENLER VE DELİLLERİ

Âlimlerin bir bölümü de telfiki toptan reddetmek veya toptan kabul etmek yerine belli şartlar çerçevesinde caiz görmek suretiyle orta yol izlemiştir. Bu şartları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Telfik yaparak ibadette bulunanların amacı bilinçli bir şekilde tetebu'r-ruhas olmamalı. Aksi takdirde söz konusu telfik caiz değildir. Bu görüşü, Rehibânî⁴¹⁸ savunmaktadır.⁴¹⁹
- Kişinin telfikli fiili, kişinin daha önce taklid ile yaptığı fiilden dönme gibi bir duruma yol açmamalı. (bunun örneğini daha önce vermiştik) Evlilik, nesep, dini konular, insanlara zarar verme ihtimali olan ya da toplum huzurunu bozacak durumlarda telfikten sakınılması gerekir. Kişi, bu gün şunu taklid edip şöyle hareket edeyim başka bir gün ise bunu taklid edip şöyle hareket edeyim gibi bir duruma düşmemelidir. Bu görüşün savunucuları arasında İbnü'l-Hümmam (v.861/1457) ve en-Nablusi var.⁴²⁰
- Kişi, telfikle sorumluluk dairesinden çıkma amacını gütmemelidir. Ve yaptığı telfik Kur'an ve sünnete aykırı olmamalıdır.⁴²¹

Telfike şartlı cevaz veren bazı âlimler ve görüşleri şöyledir:

Karâfî, Tenkihi'l-Fusul adlı eserinde telfikle ilgili Yahya ez-Zenati'den şu görüşü aktarmaktadır: Kişi, icmayı devre dışı bırakacak bir şekilde mezhepleri bir araya getirmemelidir. Örneğin, birinin, mehirsiz, velisiz, şahitsiz bir kadınla evlenmesi gibi. Çünkü hiç bir müctehid böyle bir ictihadı geçerli kabul etmemiştir."⁴²² Karâfî, telfikin icmayı devre dışı bırakacak nitelikte olması durumunda caiz olamayacağını belirtmiştir.

⁴¹⁸ Mustafa b. Sad b. Abduh es-Suyûtî er-Rehibânî, 1827 yılında vefat eden Hanbelî mezhebi Usûl âlimidir. er-Rehibânî, Metalibu Üli'n-Nüha Fi Şerhi Gayeti'l-Munteha ve Tuhfetü'l-İbad gibi kitapları te'lif etmiştir. (Kehhâle, *a.g.e.*, C. III, s. 865.)

⁴¹⁹ Rehibânî, *a.g.e.*, C. I, s. 391; el-Kermî, *Delilü't-Talip...* s. 99.

⁴²⁰ Bani, *a.g.e.*, s. 212.

⁴²¹ Sülemî, *a.g.e.*, s. 491.

⁴²² Karâfî, Şihabüddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul fi İhtisari'l-Mahsul Fi'l-Usûl*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2004, s. 339.

İbn Cezi'nin Tekribu'l-Vusul adlı eserinde telfik ile ilgili söyledikleri de Karâfî'nin naklettiklerine yakındır. Nitekim İbn Cezi, bir mezhepten diğerine geçme şartlarını ifade ederken şöyle demektedir: “Kişi, yaptığı bir ibadette icmayı devre dışı bırakacak şekilde mezhepleri bir araya getirmemeli. Örneğin, birinin, mehirsiz, velisiz, şahitsiz birisi ile evlenmesi gibi. Nitekim hiçbir müctehid böyle bir duruma onay vermemiştir.”⁴²³ Hiç şüphesiz İbn Cezi de Karâfî gibi İcmayı bozan davranıştan telfiki kastetmektedir.

Şâtübî ise tetebu'r-ruhasta bulunan olumsuzlukları sayarken, gördüğü olumsuzluklardan birini de şu şekilde ifade etmektedir: “Kişi, tetebu'r-ruhasla icmaya muhalif mezhepler arası tefliğe yol açan bir noktaya varıyor.”⁴²⁴ Şâtübî'nin bu sözlerinden telfikin icmaya aykırı olduğunda caiz olamayacağı anlaşılıyor.

Şinkiti (v.1393/1974) de Usûlu'l-fıkıh alanında yazdığı Meraki's-Suud ve şerhinde telfik ile ilgili bir şiirinde şöyle diyor:

ومن أجاز للخروج قيذا بأنه لا بد أن يعتقد
فضلا له وأنه لم يبتدع بخلف الإجماع وإلا يمتنع⁴²⁵

Bu şiirin anlamı şudur: Mezhepler arası intikali caiz görenler, bazı şartlar kapsamında bunu caiz görürler o şartlar da şunlardır: Kişi, mezhebine geçtiği kişinin âlim olduğuna inanacak. Ve mezhepler arası intikal de bulunan kişi, intikali ile icmayı devre dışı bırakan bir fiile girişmeyecek. Burada icmayı devre dışı bırakan fiilden telfik kastedilmektedir. Ancak telfik neticesinde icmaya muhalif bir tablo ortaya çıkmıyorsa yapılan telfikte bir sıkıntının olmayacağı anlaşılmaktadır.

Hanbelî mezhebi âlimlerinden er-Rehibânî, telfikle ilgili şunları söylüyor: Birçok âlime göre mezhepler arası telfike yol açan taklid caiz değildir. Çünkü telfik sonucunda hiçbir mezhebin kabul etmediği bir tablo ortaya çıkmaktadır. Örneğin, kişi, abdest alırken Şâfî mezhebine taklid ederek saçının bir kısmını mesh ediyor; sonra Hanefî mezhebine taklid edip cinsel uzvuna dokunuyor. Başka bir örnek verecek olursak Kişi, abdest alırken Şâfî mezhebini taklid ederek bir saç telini mesh ediyor. Sonra namaz kılarken diğer üç

⁴²³ İbn Cezi, İmam Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed el-Kelbi, *Tekribu'l-Vusul ile İlmi'l-Usûl*, yay.y., y.y., ts., s. 112.

⁴²⁴ Şâtübî, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Leğmi, *el-Muvafakat*, Daru İbni Affan, Suudi Arabistan, 1997, C. V, s. 103.

⁴²⁵ Şinkiti, Muhammed Emin b. Muhammed el-Muhtar, *Nesru'l-Vurud ala Meraki's-Su'ud*, Daru'l-Menare, Cidde, 1995, C. II, s. 656.

mezhebi taklid edip imamın arkasında fatiha okumuyor. İşte bu iki örnekte de hiçbir mezhebin onaylamadığı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Fakat bana göre kişi, tetebu'r-ruhas kastıyla telfike yönelmediği müddetçe ibadetlerinde telfik yapabilir. Nitekim birçok âlime göre avamın mezhebi yoktur. İslamiyet'in ilk dönemlerinde olduğu gibi avam, muayyen bir mezhebe göre hareket etmek zorunda değildir.⁴²⁶

Hanbelilerden Mer'a el-Kermî (v.1033/1624)⁴²⁷ ise telfikle ilgili şöyle söylemektedir: Benim tercih ettiğim görüş şudur: Tetebur-ruhas gayesi güdülmedikçe taklid yoluyla telfike düşmek caizdir. Nitekim birçok avam bilinçsizce telfik yapıyor. Ancak tetebu'r-ruhas niyetiyle telfik yapan ise fasık olur.⁴²⁸

Şafiilerden İbn Ziyad ise telfik konusunda şöyle demektedir: Âlimlerin telfik ile ilgili getirdikleri örneklere baktığımızda telfikin bir konuda olması durumunda caiz olmayacağını anlıyoruz. Örneğin, kişi, abdest alır ve Hanefî mezhebine taklid ederek tenasül uzvuna dokunur sonra Şâfiî mezhebine taklid ederek bedeninden kan akıtır; işte bu tüm işlemlerden sonra kişi kalkıp namaz kılsa bu namaz tüm âlimlere göre caiz değildir. Çünkü telfik sadece bir konuda yani abdestte olmuştur. Ancak Kişi, Şâfiî mezhebine göre abdest alıp Hanefî mezhebine göre namaz kılsa, bu durumda her hangi bir sorun yoktur. Çünkü telfik denilen durum bir konuda değil iki konuda gerçekleşmiştir.⁴²⁹

Şâfiî mezhebine göre telfiklin haram olduğu görüşü daha ihtiyatlı bir görüş iken İbn Ziyad'ın görüşü ise avam tabakası için daha gerçekçidir.⁴³⁰

Tefike şartlı bir şekilde cevaz veren âlimlerin dayandıkları deliller, telfike cevaz verenlerin delillerine benzerdir. Ancak telfike koşullu onay verenler, telfiki tamamen onaylayanlar gibi rahat değil ve telfik kapısının iddia edildiği gibi ardına kadar açık olmadığını belirtiyorlar. Aksi takdirde birçok kişi, telfiki İslam Hukuk gayesi çerçevesinde değil de kendi çıkarları doğrultusunda kullanacaklar.

Kanaatimizce telfikin her çeşitini onaylayan da yasaklayan da gerçeği yakalayamamıştır. Çünkü telfikin tüm çeşitlerini onaylamak mümkün olmadığı gibi aynı

⁴²⁶ Rehibânî, *a.g.e.*, C. I, s.391.

⁴²⁷ Mer'a b. Yusuf b. Ebu Bekir b. Ahmed b. Ebu Bekir el-Kermî, 1623 yılında vefat eden Hanbelî Mezhebinin hadis, tarih, edebiyat ve fıkıh alanında önemli bir âlimidir. el-Kermî, Nezhetü'n-Nazırin, Bediu'l-İnşaat ve daha bir çok önemli eseri telif etmiştir. (Kehmâle, *a.g.e.*, C. III, s. 842.)

⁴²⁸ Kermî, *a.g.e.*, s. 99.

⁴²⁹ Baalevi, *a.g.e.*, s. 560.

⁴³⁰ Baalevi, *a.g.e.*, s. 15.

şekilde tümüne karşı çıkmak da mümkün değildir. Telfikin caiz ve haram olabileceği konulara değinecek olursak şunu diyebiliriz: Mezheplerin daha teşekkül etmeden önceki uygulamalardan, tesadüfen oluşan telfiklerin caiz olduğunu anlayabiliriz. Nitekim söz konusu dönemlerde insanlar, dini sorularını karşılaştıkları her hangi birine sorarlardı daha sonra aynı veya başka bir konudaki sorularını ise aynı veya başka bir âlime sorarlardı. Tabiki bu fetva sorma işlemi sonunda doğal olarak telfike de düşebiliyorlardı; ancak hiç kimse bu duruma her hangi bir itirazda bulunmamıştır. Bundan da anlıyoruz ki tesadüfi oluşan telfiklerde zımnî olarak ümmet icmasına benzer bir anlayış söz konusudur. Tesadüfen oluşan telfikin caiz olduğunu düşündüğümüz gibi zaruret ve meşakkat durumlarında da caiz olduğunu düşünmekteyiz. Ancak tetebu'r-ruhas veya İslami hükümleri kendi lehine çevirmek gayesi ile girişilen telfik hiç bir şekilde caiz olmadığı her kesin malumdur.

SONUÇ

Taklidin, asri saadetten günümüze kadar uygulandığını görmekteyiz. Ancak taklid, ilk başlarda her ne kadar cüzi bir şekilde başladıysa da daha sonra dördüncü yüzyıldan itibaren artık kitlesel bir hal almıştır. Dördüncü yüzyıla kadar ki sürede ictihad çok canlıydı; fakat bu tarihten itibaren insanlar, ictihad yerine fıkıh âlimlerinin görüşlerini taklide yöneldiler. Bu durum günümüze kadar devam etmiştir.

Âlimlerin ekseriyetine göre, itikadi konular ve fününun herkes tarafından hükmü açıkça bilinen konularında taklid etmek caiz değildir. Cumhuriyetin bu görüşüne rağmen Müslümanların tarih boyunca dini hayatlarında taklid yöntemini izlediklerini göz önünde bulundurduğumuzda cumhuriyetin bahsi geçen konularda ictihadı zorunlu görmesi Müslümanları büyük bir sıkıntıyla karşı karşıya bırakacağı kesindir. Dolayısıyla bu konularda taklide cevaz verenlerin görüşlerini dikkate almaya değer olduğu kanaatindeyiz.

Bazı aykırı görüşler olmuşsa da cumhuriyet âlimlere göre ameli konularda taklid caizdir. Aslında Müslümanların ibadet hayatına baktığımızda bunun tersi olma durumu da neredeyse imkânsız olduğu açıkça görülüyor.

Cumhuriyet âlimlere göre taklid, avam ve hükmünü bilmediği konularda mukayyed müctehid için söz konusudur, mutlak müctehid ise taklid faaliyetinde bulunamaz. Ancak cumhuriyetin bu genel görüşüne rağmen konunun temeline indiğimizde bu genel ifadenin birçok istisnasının da bulunduğunu görmekteyiz.

Bu çalışmamızda kişinin -suiistimal gayesi olmadıkça- bir mezhepten, görüşleri sağlam bir şekilde kayıt altına alınmış diğer bir mezhebe geçmesinin caiz olduğu neticesine vardık. Kişinin birçok müctehid veya ictihad karşısında izlemesi gereken yol noktasında birçok görüş bulunmakla birlikte sahil görüşe göre kişi, istediği müctehid ve ictihada uyabilir.

Âlimler, bir veya birbirine bağılı iki ibadette birden fazla zıt ictihadı bir araya getirme faaliyeti olan telfik kavramına her ne kadar yedinci yüzyıldan itibaren değinmişse de aslında İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanlar tarafından bilinçli veya bilinçsizce, az

veya çok uygulandığını belirtmek isterim. Çünkü İslam'ın ilk dönemlerinde insanlar, bilmediği bir konuyu bir sahabe veya müctehide, aynı konuda bilmediği başka bir meseleyi de denk geldiği başka bir sahabe veya müctehide soruyordu. Böyle bir durumda kişinin telfike düşme ihtimali oldukça yüksektir.

Telfik konusu; taklid, mezhepler arası intikal, tetebu'r-ruhas, teysir, ihdasu Kavli's-salis ve muraatu'l-hilaf konularıyla her ne kadar bazı noktalarda benzerliği varsa da aslında her birinin farklı konular olduğunu bu tezimizde detaylı bir şekilde belirttik. Dolayısıyla her birisinin hükümleri de farklıdır.

İslam Hukukundaki yaygın düşünce, itikadi konularla, her kesin bildiği ve hükmü nas ile sabit olmuş füru konularda telfikin caiz olamayacağıdır. Âlimlerin icthadıyla şekillenen füru konularda ise telfik noktasında ciddi ihtilaflar mevcuttur. Kim âlimler tamamen telfike karşı çıkarken kimisi de tamamen onaylamaktadır. Üçüncü bir grup ise belli şartlar çerçevesinde telfike onay vermektedir.

Kanaatimizce telfikin tamamen karşısında veya tamamen yanında duranlar doğru bir görüş üzerinde değillerdir. Telfike belli şartlar çerçevesinde onay verenlerin daha isabetli bir görüş üzerinde olduklarını düşünüyoruz.

Bu noktadan hareketle tesadüf, zaruret ve meşakkat durumlarda oluşan telfikin caiz, tetebu'r-ruhas ve şahsi çıkar gayesi ile girişilen telfikin caiz olmadığını ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

- ABDULGANİ EL-HARRANÎ, Şihabuddin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *el-Mesüde fi Usûli'l-fıkhi*, Matbaatü'l- Medeni, Kahire, 1964.
- AHMED B. HANBEL, *Müsned*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1995.
- ÂMİDÎ, Ali b. Muhammed, *el-İhkam fi Usûl i'l-Ahkâm*, Daru'l-Samii, Riyad, 2004.
-, *Münteha's-Sül fi İlmi'l-Usûl*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- ATİBÎ, Gazi b. Mürşid b. Halef, *et-Telfik Beyne Mezahibi'l-Fıkhiyyeti ve Alakatühü bi teysiri'l- Fetva*, Mecmeu'l-Fıkhi'l-İslami Dergisi, XXV, Suudi Arabistan, 2010.
- ATTÂR, eş-Şeyh Hasan, *Haşiyetü'l-Attâr ala Şerhi'l-Mahalli ala Cem'u'l-Cevami*, Daru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- BAALEVÎ, Abdurrahman b. Muhammed b. el-Hüseyin b. Ömer, *Buğyetü'l-Müstersidin*, Daru'l-Kütübi-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- BÂBERTÎ, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Ekmeleddin Ebu Abdullah b. Şeyh Şemseddin b. Şeyh Cemaleddin er-Rumi, *el-İnaye Şerhu'l- Hidaye*, Daru'l-Fikr, yay.y, ts.
- BÂCÎ, Ebu'l-Velid, *İhkamu'l-Fusul fi Ahkâmu'l-Usûl*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1995.
- BÂĞDÂDÎ, Ebubekir Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatip, *el-Fakih ve'l-Mutefakkih*, Daru İbni'l-Cevzi, Riyad, 1996.
- BÂĞDÂDÎ, el-İmam Abdulmu'min b. Abdulhak, el-Hanbeli, *Teysiru'l-Vusul ile Kavaidi'l-Usûl Ve Meakidi'l-Fusul*, Daru İbni'l-Cevzi, Riyad, 2010.
- BAHİSİN, Yakup Abdulvahap, *Ruf'u'l-Haraci fi's-Şeriatil-İslamiyye*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2001.
- BANÎ, Muhammed Said b. Abdurrahman, *Umdetü't-Tahkik fi't-Taklid ve 't-Telfik*, Daru'l-Kadiri, Dimeşk, 1997.

- BEDRAN, Abdulkadir b. Ahmed b. Mustafa b. Abdurrahim b. Muhammed, *el-Medhal ile Mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1981.
-, *Nüzheti'l-Hatır'l-Atır Şerhu Kitabı Revdetü'n-Nazir ve Cünnetü'l-Munazir*, Daru'l-Hadis, Beyrut, 1991.
- BEGAVÎ, el-Hüseyin b. Mes'ud, *Şerhu's-Sünne*, el-Mektebü'l-İslami, Beyrut, 1983.
- BERÂZÎ, Ebu Said, *et-Tehzip fi İhtisari'l-Müdevvene*, Daru'l-Buhus Li'd-Diraseti'l-İslamiyyeti ve İhyai't-Turas, Dubai, 1999.
- BESEC, Ahmed Hasan, *Şerhu Divan İbn Arabi*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- BEYDÂVÎ, Nasiruddin Ebu Said Abdullah Ebu Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî, *Tefsiru'l-Beydavi el-Müsemma Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1996, C. II, s. 206.
- BUHÂRÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim İbnü'l-Muğire el-Cu'fi, *el-Camiu's-Sahih*, Beytü'l-Efkar'd-Devliyye, Riyad 1998.
- CEMEL, Süleyman b. Amir b. Mansur el-Acili el-Mısrî eş-Şafii, *Haşiyetü'l-Cemel ale Şerhi'l-Minhaç*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.
- CERMÎ, İbrahim Muhammed, *Mu'cemü Ulumi'l-Kur'ani*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 2001.
- CESSÂS, Ahmed b. Ali er-Razi, *el-Fusul fi'l-Usûl*, Vuzaretü'l-Evkaf ve's-Şüünü'l-İslami, Küveyt, 1994.
- CEZERÎ, Mecduddin Ebi's-Saadat el-Mübarek b. Muhammed İbnü'l-Esir, *Camiü'l-Usûl fi Ahadisi'r-Rusûl*, Mektebetü'l-Helevani, y.y., 1972.
- CİZANÎ, Muhammed b. Huseyin b. Hasan, *Maâlimü Usûli'l-fıkhi İnde Ehli's-Sünneti Ve'l-Cemaati*, Daru İbni'l-Cevzi, Riyad, 1996.
- CÜVEYNÎ, İmamü'l-Haremey Ebü'l-Maali Abdulmelik b. Abdullah, *el-Burhan fi Usûli'l-fıkhi*, Daru'l-Ensâr, Kahire, 1399/1979.
- ÇAĞLAYAN, Mehmed, *Mezheplerin Birleştirilmesi ve İctihad Meselesi*, Furkan Yayınları, İstanbul, 1982.
- DEHÎL, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Fetva*, yay.y., y.y., 2007.

- DEHLEVÎ, Şah Veliyullah b. Abdurrahman, *Hucetü'llahi'l-Baliğa*, Daru'l-Cil, Beyrut, 2006.
- DERDÎZ, Ebu'l-Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *eş-Şerhu's-Sağır ala Ekrebi'l-Mesalik ile Mezhebi'l-Malik ve bi'l-Hamişi Haşiyetü's-Savi*, Daru'l-Maarif, Küveyt, y.y., ts.
- DESÛKÎ, Şemseddin Şeyh Muhammed Urfa, *Haşiyetü'd-Desûkî ala Şerhi'l-Kebir*, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire, ts.
- DİMYÂTÎ, Ebu Bekir Osman b. Muhammed b. Eş-Şeta el-Bekri, *Haşiyetü İlanetü't-Telibin Ala Halli Elfazi Fethu'l-Muin*, Daru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- DÜCEYLÎ, Siracüddin Ebu Abdullah el-Huseyn b. Yusuf Ebi's-Seri, *el-Veciz fi'l-Fıkhi ala Mezhebi'l-İmam Ahmet b. Hanbel*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2004, s. 95.
- EBÛ DÂVUD Süleyman b. Eş'as es-Sicistani, *Sünen Ebû Dâvud*, Mektebetü'l-Maarif, Riyad, ts.
- EBÛ ZEHRÂ, Muhammed, *Tarihu'l-Mezahibi'l-İslamiyye*, Daru'l-Fikri'l-Arabi, y.y., ts.
- ELBANÎ, Nasiruddin, *İrvai'l-Galil fi Teğrici Ehadisi Menari's-Sebil*, Mektebü'l-İslami, Beyrut, 1979.
- EMİR, Abdulaziz, *Usûlu'l-fıkhi'l-Mukarin*, Daru's-Selam, y.y., 1997.
- ENSÂRÎ, Şeyhu'l-İslam Zekeriya, *Gayetü'l-Vusul fi Şerhi Lübbi'l-Usûl*, Daru'l-Kütübi'l-Arabiyyeti, Mısır, ts.
- EŞKAR, Muhammed b. Süleyman, *el-Fütya ve Menahicü'l-İfta*, Mektebetü'l-Menari'l-İslamiyye, Kuveyt, 1976.
- EŞKAR, Ömer Süleyman, *Tarihü'l-Fıkhi'l-İslami*, Daru'n-Nefais, Amman, 1991.
- EZHERÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmet, *Tehzibu'l-Lügati*, Daru'l-Kavmiyyeti'l-Arabiyyeti, Mısır, 1964.
- FENÛN, Ayet Abdusselam, *et-Telfik Ve Tetebu'r-ruhas*, Camiatü'l-Halil, Filistin, 2006.
- FİRÛZÂBÂDÎ, Mecdüddin Muhammed b. Yakup, *el-Kamusu'l-Muhit*, Müessesetü'r-Risaleti, Beyrut, 2005.

- FÛLÂNÎ, Salih b. Muhammed el-Umri, *İkazü'l-Himemi Üli'l-Ebsar*, Daru'l-Fetih, Eş-Şarika, 1997.
- FUYUMÎ, Ahmet b. Muhammet b. Ali el-Mukri, *el-Misbahu'l-Munir fi Garibi Şerhi'l-Kebir Li'r-Rafî*, el-Matbaatu'l-Emiriyye, Kahire, 1922.
- GAZZÂLÎ, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Müstasfâ*, yay.y., y.y., ts.
, *el-Münğul Min Talikati'l-Usûl*, yay.y., y.y., ts.
, *el-Vasit fi'l-Mezhep*, Daru's-Selam, Kahire, 1997.
- HABÎB, İbn Tahir, *el-Fıkhu'l-Mâlikî ve Edilletühü*, Daru İbni Hazım, Beyrut, 1998.
- HAC, İbnü'l-Emir, *et-Takrir ve't-Tahrir*, yay.y., y.y., ts.
- HADÂD, Ebu Bekir b. Ali b. Mahammed el-Yemeni, *Cevheretü'n-Nireti ala Muhtasari'l-Kudurî*, Mektebe-i Hakaiyye, Pakistan, ts.
- HALLÂF, Abdulvahap, *İlmu Usûli'l-fıkhi*, Mektebetü'd-Daveti'l-İslamiyyeti, Kahire, ts.
- HAMEVÎ, Ahmed b. Muhammed el-Hanefî, *Gamzu Uyuni'l-Besair Şerhu Kitabi'l-Eşbahi ve'n-Nezair*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.
- HARRÂNÎ, Ahmed b. Hamdan el-Hanbeli, *Sıfatü'l-Fetva ve'l-Müfti ve'l-Müstefti*, el-Mektebu'l-İslami, Dimeşk, 1380/1960.
- HASAN, Halid Ramadan, *Mu'cemü Usûli'l-fıkhi*, er-Ravde, Mısır, 1998.
- HASKEFÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman el-Hanefî, *ed-Durru'l-Muhtar Şerhu Tenviru'l-Ebsar ve Camiu'l-Bihar*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- HEYSEMÎ, Hafız Nureddin Ali b. Ebi Bekir, *Mecmeu'z-Zevaid ve Menbeu'l Fevaid*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1994.
- HEYTEMÎ, eş-Şeyh Ahmet Şihabüddin İbnü'l-Hacer el-Mekkî, *el-Fetava'l-Fikhiyyetü'l-Kübra*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Türkiye, ts.
- HUMEYDÎ, Ebi Bekir Abdullah b. Zübeyr el-Kureyşi, *Müsned el-Humeydî*, Daru's-Seka, Dimeşk, 1996.
- İBN ABİDİN, Muhammed Emin, *el-Ukudu'd-Durriye fi Tenkihi'l-Fetava'l-Hamidiyye*, yay.y., y.y., ts.

-, *Reddu'l-Muhtar ala Durri'l-Muhtar Şerhu Tenviri'l-Absar*, Daru Alemi'l-Kütüp, Riyad. ts.
- İBN AKİL, Ebü'l-Vefa Ali b. Akil b. Muhammed, *el- Vazih fi Usûli'l-fikhi*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1999.
- İBN BETTA, Ebu Abdullah Ubeydullah b. Muhammed el-Akberi, *el-İbanetü an Şeriatil-Firkati'n-Naciyyeti ve Mucanebetil-Fireki'n-Naciyyeti Kitabu'l-İman*, Daru'r-Raye, Riyad, 1994.
- İBN CEZİ, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed el-Kelbi, *Tekribu'l-Vusul ile İlmi'l-Usûl*, yay.y., y.y., ts.
- İBN HİBBAN, el-Emir Alauddin ali el-Farisi, *Sahih İbn Hibban*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993.
- İBN HÂCİB, İmam Ebi Amir Osman, *Şerhü Muhtasarul-Müntehal-Usûl i*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- İBN KAYYİM el-CEVZİYYE, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebi Bekir b. Eyyüp, *İlamü'l-Muvakkin an Rabbi'l-Âlemin*, Daru İbni'l-Cevzi, Riyad, 2002.
- İBN KUDÂME, Ebu Muhammed Muvafakküdin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *el-Muğni*, Daru'l-Alemü'l-Kütüp, Riyad, 1997.
- İBN LİHÂM, Ali b. Muhammed b. Ali Ebu'l-Hasan el-Be'li, *el-Muhtasar fi Usûli'l-fikhi Ala Mezhep İmam Ahmed b. Hanbel*, Daru'l-Fikr, Dimeşk, 1980.
- İBN MÂCE, Hafız Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sünenü İbn Mâce*, Daru İhya Kütübi't-Turasi'l-Arabiyyi, yay, y.,y.y.,ts.
- İBN MANZUR, Cemalettin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisanu'l- Arab*, Müessesetü'l-A'la Li'l-Matbuat, Beyrut, 2005.
- İBN MÜLAKKİN, Siracüddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed, *el-Bedru'l-Münir fi Teğrici'l-Ahadi ve'l-Asar el-Vakiati Fi Şerhi'l-Kebir*, Daru'l-Hicreti, Riyad, 2004.
- İBN NECCÂR, Muhammed b. Ahmed. b. Abdulaziz b. Ali el-Fetuhi, *Şerhu'l-Kevkebi'l-Münir*, Mektebetü'l-Amikan, Riyad, 1993.
- İBN UMAD, Şahabeddin Abdu'l-Hay b. Ahmed b. Muhammed el-Akeri, *Şezaretü'z-Zehab fi Ahbari Men Zehab*, Daru İbni Kesir, Beyrut, 1986.

- İMAM MALİK, Ebu Abdullah Malik b. Enes, *Muvatta İmam Malik*, Lecnetü İhyâü't-Türasi, Kahire, 1994.
- İSFAHÂNÎ, Ebu Naim Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mihran, *Hilyetü'l-Evliya ve Tebakatü'l-Esfiya*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.
-, *el-Müsnedü'l-Müstehrac ala Sahih İmam Müslim*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- İSNEVÎ, Cemalüddin Abdurrahim b. el-Hasan, *Nihayetü's-S'ül Şerh Minhaci'l-Vusul*, Alemü'l-Kütüp, Kahire, 1343/1924.
-, *et-Temhid fi Tahricü'l-Furu ala'l-Usûl*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1981.
- KUDÂÎ, Kadi Ebu Abdullah Muhammed b. Selamet, *Müsnedü's-Şihap*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1985.
- KAFFÂL, Seyfuddin Ebu Bekir Muhammed b. Ahmet eş-Şaşi, *Hilyetü'l-Ulema fi Ma'rifeti Mezahibi'l-Fukaha*, Mektebetü'r-Risaleti'l-Hediseti, Amman, 1988.
- KANNUCÎ, Sadik Hasan, *Ebcedü'l-Ulum*, Vuzaretü's-Sekafetü ve'l-İrşadu'l-Kavmi, Dimeşk, ts.
- KARÂFÎ, Şihabuddin Muhammed b. İdris, *ez-Zehiret*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1994.
-, *Nefaisü'l-Usûl fi Şerhi'l-Mahsul*, Mektebetü'n-Nazar, Mekke, 1995.
-, *Şerhu Tenkili'l-Fusul fi İhtisari'l-Mahsul fi'l-Usûl*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2004.
- KASÎMÎ, Muhammed Cemalüddin, *el-Fetva fi'l-İslam*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986..
- KUTLUBOĞA, Kasım b. el-Hanefî el-Mısri, *et-Teshih ve't-Tercih ala Muhtasari'l-Kuduri*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- KAYA, Eyüp Sait, "Telfik" *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2011.
- KAYREVAN, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman en-Neferi, *en-Nevadır ve'z-Ziyadat*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1999.
- KEHHÂLE, Ömer Rida, *Mu'cemü'l-Müellifin*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993.
- KERMÎ, Şeyh Mer'a, b. Yusuf, *Delilü't-Talip Ma'a Fetva Mer'a el-Kermî fi't-Taklid ve't-Temezhep ve't-Telfik*, Mahtut.
- KOMİSYON, *el-Mu'cemü'l-Vesit*, Mektebetü's-Şuruki'd-Devliye, Mısır, 2004.

- KOMİSYON, *Mevsuatü'l-Fıkhiyyeti'l-Küveytiyye*, Zatü's-Selasil, Küveyt, 1988.
- KOMİSYON, *Mu'cemü'n-Nefaisi'l-Vasit*, Daru'n-Nefais, Beyrut, 2007.
- KORUCU, YASEMİN, *İslam Hukukunda Telfik*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), İzmir, 2010.
- KULUZANÎ, Mahfuz b. Ahmed b. Hasan Ebu'l-Hattap, *et-Temhid fi Usûli'l-fıkhi*, Daru'l Medeni, Ciddi, 1985.
- LACUFURÎ, Abdurrahim, *Et-Taklidü's-Şer'i fi'l-Umüri'l-Fıkhiyyeti ve Ehimiyyetühü fi'l-İslam*, Mektebetü'l-Haremey, Dubay, 2004.
- LAMİŞÎ, Ebu's-Sena Mahmud b. Zeyd, *Kitabün fi Usûli'l-fıkhi*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1995.
- LEKNEVÎ, Abdulali Muhammed b. Nizameddin Muhammed es-Sehalevi el-Ensârî, *Fevati'r-Rehumat bi Şerhi Müslimü'm-Müssübüt*, Daru kübübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002.
- MA'LÛF, Luvis, *el-Müncit*, Daru'l- Meşrik, Beyrut, 1998.
- MAGRİBÎ, Hüseyin Muhammed, *el-Bedru't-Temam Şerhu Buluğu'l-Meram min Edilleti'l-Ahkâm*, Daru'l-Vefa, Riyad, 2004.
- MAKDİSÎ, Bahauddin Abdurrahman b. İbrahim, *el-Uddetü Şerhu'l-Umdeti fi Fıkhi İmami Ehli's-Sünneti Ahmed b. Hanbel*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1997.
- MAKDİSÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Abdulhadi, *Tenkihu Tehkiki Ehadisi't-Te'lik*, Daru Edvai's-Selef, Riyad, 2007.
- MAKDİSÎ, İbn Kudame, *Revdetü'n-Nazır ve Cennetü'l-Münazır*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2004.
- MAKDİSÎ, Şemsuddin Muhammed b. Mufleh, *Kitabu'l- Furu*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2003.
- MERDÂVÎ, Alauddin Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman b. Ahmet es-Sa'di, *el-İnsaf fi Ma'rifeti'r-Racih Mine'l-Hilaf ala Mezhebi İmam Ahmed b. Hanbel*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
-*et-Tehbir Şerhu't-Tahrir Fi Usûli'l-fıkhi*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2002,

- MEŞAT, Hasan b. Muhammed, *el-Cevahirü's-Semineti fi Beyani Edilleti Âlimi'l-Medineti*, C. I, 2. b, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1990.
- MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmut b. Mevdut, *el-İhtiyar fi Te'lil'l-Muhtar*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- MİLİBARÎ, Ahmet Zeynüddin b. Abdulaziz el-Maberi, *Fethu'l-Muin bi Şerhi Kurretü'l-Ayn bi Mühimmatı'd-Din*, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2004.
- MİMAN, Nasır b. Abdullah, *et-Teflik fi'l-İctihad ve Taklid*, Adl Dergisi, C. XI, Suudi Arabistan, 2001.
- NEFRAVÎ, Ahmed b. Guneym b. Sâlim, *el-Fevakihü'd-Devani ala Risaleti İbn Ebi Zeyd el-Kayravani*, Mektebetü's-Sekafetü'd-Diniye, yay. y, ts.
- NEMLET, Abdulkerim b. Ali b. Muhammed, *el-Mühezzep fi İlmi Usûli'l-fikhi'l- Mukarin*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1999.
-, *İthafu Zevi'l-Besair bi Şerhi Revdetü'n-Nazir fi Usûli'l-fikhi*, Daru'l-Asimeti, Riyad, 1996.
- NESÂÎ, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayp, *Kitabü's-Süneni'l-Kübra*, Mektebetü'l-Mearif, Riyad, ts.
- NEVEVÎ, Ebu Zekeriya Mühyiddin b. Şeref, *el-Mecmu*, Mektebetü'l-İrşad, Cidde, ts.
-, *Revdetü't-Talibin ve Umdetü't-Talibin*, el-Mektebü'l-İslami, Beyrut, 1991.
-, *Minhecü't-Talibin ve Umdetü'l-Müftiyin*, Daru'l-Minhac, Beyrut, 2005.
- NİZÂM, Mevlana Şeyh-Cemaatün Min Ulemai'l-Hindi, *el-Fetava'l-Hindiyye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- ÖMER, Ahmed Muhtar, *Mu'cemü'l-Lüğati'l-Arabiyeti'l-Muasire*, Alemü'l-Kütüp, Kahire, 2008.
- RACİHÎ, Abdulaziz b. Abdullah, *et-Taklid ve'l-İfta ve'l-İstifta*, yay.y., y.y., ts.
- RÂFÎÎ, Ebu'l-Kasım Abdulkerim b. Muhammed b. Abdulkerim el-Kazvini, *el-Aziz Şerhu'l-Veciz*, Daru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- RÂZÎ, Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn, *el-Mahsul fi İlmi Usûli'l-fikhi*, Daru'l-Müessese, Beyrut, 1997.

- REHİBÂNÎ, eş-Şeyh Mustafa es-Suyûtî, *Matalibu Uli'n-Nuha fi Şerhi Gayeti'l-Münteha*, el-Mektebu'l-İslami, y.y., ts.
- REMLÎ, Şihabüddin Muhammed b. Ebu'l-Abbas Ahmed b. Hamza b. Şihabüddin, *Nihayetü'l-Muhtaç ile Şerhi'l-Minhaç*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabiyyi, Beyrut, 1992.
- RESA'Î, Ebu Abdullah Muhammed el-Ensârî, *Şerhi Hududi İbn Urfe*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, 1993.
- RUMÎ, Muhammed b. Abdulazim el-Mekkî el-Muri el-Haneî, *el-Kavlu's-Sedid fi Ba'di Mesaili'l-İctihadi ve't-Taklid*, yay.y., y.y., ts.
- SA'LEBÎ, Üsame Muhammed Muhammed, *er-Ruhasu's-Şeriyeye Ehkamuha ve Davabituha*, Daru'l-İman, İskenderiyye, 2002, s. 98.
- SEİDÎ, Abdullah b. Muhammed b. Hasan, *et-Telfik ve Hukmühü fi Fikhi'l-İslami*, Suudi Arabistan, 2008.
- SEKKÂF, Şeyh Alevi b. Ahmed eş-Şâfiî el-Mekkî, *Muhtasaru'l-Fevaidü'l-Mekkiyye fima Yehtacuhü Talebetü ş-Şafiiyye*, Daru'l-Beşaire-İslamiyye, Beyrut, 2004.
- SEM'ÂNÎ, Ebu Said Abdulkerim b. Muhammed b. Mansur et-Temimi, *el-Ensâb*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1980.
- SEM'ÂNÎ, Mansur b. Muhammed b. Abdulcebbar, *Kavatiü'l-Edille fi Usûl i'l Fıkh*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad, 1998.
- SEMERKANDÎ, el-İmam Alaüddin Şemsun'n-Nazar Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, *Mizanü'l-Usûl fi Netaicu'l-Ukul fi Usûli'l-fikhi*, 1984.
- SERAHSÎ, Şemsüddin, *Kitabu'l-Mebcut*, Daru'l-Marifeti, Beyrut, 1989.
- SÜBKÎ, Ali b. Abdulkafi- es-Sübkî, Tacüddin Abdulvahap b. Ali, *el-İbhac fi Şerhi'l-Minhac*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
-, *el-Eşbah ve'n-Nezair*, Daru Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.
-, *Ref'u'l-Hicap An Muhtasari İbn Hacip*, Alemü'l-Kütüp, Beyrut, 1999.
- SÜLEMÎ, İyad b. Nami b. Sülemî, *Usûl -ul Fıkh el-Lezi La Yese'u -l Fakihe Cehlühü*, Daru Tedmiriye, Riyad, 2005.

- ŞÂTİBÎ, Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Leğmi, *el-Muvafakat*, Daru İbni Affan, Suudi Arabistan, 1997.
- ŞELTÛT, Muhammed, *Feteva Şeltût*, Daru'ş-Şuruk, Kahire, 2004.
- ŞANKİTÎ, Muhammed el-Emin, *Müzekkiretü fi Usûli'l-fıkhi*, Mektebetü'l-Ulum ve'l-Hikem, Medine, 2001.
-, *Nesru'l-Vurud ala Meraki's-Su'ud*, Daru'l-Menare, Cidde, 1995.
- ŞENER, Abdulkadir, *Seyyid Beyin İctihad ve Telfik Anlayışı*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1999.
- ŞESRÎ, Sa'd b. Nasır b. Abdulaziz, *et-Taklid Ve Ehkamühü*, Daru'l-Vatan, Riyad, 1995.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali, *el-Kavlü'l-Müfid fi Edilleti'l-İctihadi Ve't-Taklid*, Daru kitabi'l-Lübnani, Beyrut, 1991.
-, *İrşadu'l-Fuhul ile't-Tehkiki'l-Hakkı min İlmi'l-Usûl i*, Daru'l-Fudayl, Riyad, 2000.
- ŞİRÂZÎ, Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf, *el-Mühezzep fi'l-Fıkhi'sh-Safii*, Daru l-Kalem, Dimeşk, 1996
- ŞİRBÎNÎ, eş-Şeyh Şemsuddin Muhammed b. Muhammed el-Hatip, *el-İkna fi Halli Elfazi Ebi Şuca*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
-, *Muğni'l-Muhtaç ile Marifeti Maani Elfazi'l-Minhaç*, Daru'l-Marifeti, Beyrut, 1997.
- ŞUHÛD, Ali b. Naif, *el-Hulasatü fi Ahkâmi'l-İctihadi ve't-Taklidi*, yay.y., y.y., ts.
- TABERÂNÎ, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l Kebir*, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, ts.
-, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, Daru'l-Haremeyn, Kahire, 1995.
-, *Müsnedü'sh-Samiyin*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1989.
- TAHTÂVÎ, Ahmed b. Muhammed b. İsmail, *Haşiyetü't-Tahtâvî*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
- TANRIVERDÎ, Hayrettin, *İslam Mezhepler Hukukunda Taklid ve Telfik*, yay.y., Elazığ, 1990.
- TEFTÂZÂNÎ, Sa'duddin Mes'ud b. Ömer, *Şerhu't-Telvihi Ala't-Tavdih li Metni Tenkih Fi Usûli'l-fıkhi*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.

- TEHÂNEVÎ, el-Allamet Muhammed Ali, *Mevsuatü Keşşafi Istilahati'l-Fününi ve'l-Ulumi*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1996.
- TESÛLÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Abdusselam, *el-Behcetü fi Şerhi't-Tuhfe*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.
- TÛFÎ, Süleyman b. Abdulkavim b. Kerim, *Şerhu Muhtasarü'r-Ravde*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, ts.
- USEYMİN, Muhammed b. Salih b. Muhammed, *el-Usûl min İlmi'l-Usûl*, Daru'l-İman, İskenderiye, 2001.
-, *eş-Şerhu'l-Mümti ala Zadi'l-Müstekni*, Daru İbni'l-Cevzi, Riyad, 2001.
- YUBÎ, Muhammed Said b. Ahmet b. Mes'ud, *Devabitü Teysiru'l-Fetva ve'r-Reddu Ala'l-Mütesahiline Fiha*, Daru İbni'l-Cevzi, Medine, 2009.
- ZEBÎDÎ, Muhammed Murteza el-Huseyni, *Tacu'l-Arus Min Cevahi'l-Kamus*, Matbaatü'l-Hukumeti, Kuveyt, 1990.
- ZERKA, Ahmed b. Şeyh b. Muhammed, *Şerhu'l-Kavaidi'l-Fıkhiyyeti*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 1989.
- ZERKEŞÎ, Bedreddin Muhammed b. Bahaeddin b. Abdullah, *el-Bahru'l-Muhit fi Usûli'l-fikhi*, Daru's-Safve, Kahire, 1992.
- ZEYDAN, Abdulkerim, *el-Veciz fi Şerhi'l-Kavaidi'l-Fıkhiyye fi's-Şeriatil-İslamiyye*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2003.
-, *el-Veciz fi Usûli'l-fikhi*, Müessesetü'l-Kurtuba, Bağdat, 1976.
- ZEYLEÎ, Cemaluddin Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nesbu'r-Rayeti li Ahadisi'l-Hidaye*, Müessesetü'r-Reyyan, Beyrut, 1997.
- ZİRİKLÎ, Hayruddin, *el-A'lâm*, Daru'l-İlmi Li'l-Melayin, Beyrut, 2002.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, *Usûli'l-fikhi'l-İslami*, Daru'l-Fıkr, Dimeşk, 1986.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Ethem	DEMİR	
Doğum Yeri ve Yılı	Baykan	01/05/1984	
Bildiği Yabancı Diller	Arapça		
ve Düzeyi	Çok İyi		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2002	2005	Açık Öğretim Lisesi
Lisans	2005	2009	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2012	2014	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.	2007	2010	Diyanet İşleri Başkanlığı
2.	2010	2012	Milli Eğitim Bakanlığı
3.	2012		Uludağ Üniversitesi Yabancı Diller Meslek Yüksek Okulu
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	ethemdemir@hotmail.com.tr		
	Tarih	27.06.2014	
	İmza		
	Adı Soyadı		

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Ethem DEMİR
Tez Adı	İslam Hukukunda Taklid Ve Telif
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Bilim Dalı	İslam Hukuku
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışmanı	Prof. Dr. H. İbrahim ACAR
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama İzni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasının ertelenmesini istiyorum 1 yıl ☐ 2 yıl ☐ 3 yıl ☐ ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin vermiyorum

Hazırlamış olduğum tezimin yukarıda belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 27.06.2014

İmza: